ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД: 343.3/7 (575.3)

ТКБ: 67.408 (2Т)

И-85

ИСМАТЗОДА РУСТАМ АБДУСАЛОМ

ҶАВОБГАРИИ ҶИНОЯТӢ БАРОИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА)

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D030300 – фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ (6D030301 – ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ)

РОҲБАРИ ИЛМӢ:

номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент,

РАҲМОНЗОДА М.Ҷ.

ДУШАНБЕ – 2026

МУНДАРИҶА

НОМГӮЙИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....3
МУҚАДДИМА.....4-22
БОБИ I. ТАБИАТИ ҲУҚУҚӢ-ИҶТИМОИИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА).....23-56
1.1. Таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта).....23-38
1.2. Заминаҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)...38-56
БОБИ II. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ АЛОМАТҲОИ ОБЪЕКТИВИИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА).....57-97
2.1. Объект ва предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта).....57-77
2.2. Тарафи объективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта).....77-97
БОБИ III. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ АЛОМАТҲОИ СУБЪЕКТИВӢ ВА АЛОМАТҲОИ ФАРҚКУНАНДАИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА) АЗ ТАРКИБИ ҶИНОЯТҲОИ БА ОН МОНАНД.....98-148
3.1. Тарафи субъективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта).....98-113
3.2. Субъекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта).....113-139
3.3. Аломатҳои фарқкунандаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд.....139-148
ХУЛОСА.....149-156
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....156-158
НОМГӮИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО).....159-174
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ.....175-177
ЗАМИМА.....178

НОМГӮЙИ ИХТИСОРАҲО ВА (Ё) АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон – Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

ДМТ – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

ИДМ – Иттиҳоди давлатҳои мустақил

ИҶШС – Иттифоқи Ҷамоҳири Шуравии Сотсиалистӣ

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

КҶ – Кодекси ҷиноятӣ

ФР – Федератсияи Россия

ҶТ – Ҷумҳурии Тоҷикистон

ҶШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон

б. – банд

ғ. – ғайра

с. – саҳифа

С. – саҳифа

қ. – қисм

м. – модда

м.м. – моддаҳо

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Ворид гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми муносибатҳои байналмилалии иқтисодӣ ва дигаргунсозии механизмҳои бозорӣ зарурати навсозии заминаи меъёрию ҳуқуқиро, ки барои таъмини ҳимояи манфиатҳои иқтисодии давлат пешбинӣ шудааст, ба эътибор мегирад. Дар ин ҳолат, тақвияти танзими ҳуқуқии сегментҳои гардиши пулию қарзӣ муҳим аст: ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири инфрасохтори бозор, онҳо ба устувории соҳаҳои асосии иқтисодиёти миллӣ, аз ҷумла бахши кишоварзӣ таъсири назаррас мерасонанд. Дар ин шароит, таъмини ҳимояи боэътимод аз кирдорҳои ғайриқонунӣ, рушди ҳамаҷонибаи ҳам фишангҳои мавҷуда ва ҳам нави ҳуқуқии ҷиноятиро талаб мекунад.

Вобаста ба ин, дар Паёми имсолаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Президенти мамлакат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон чунин иброз доштанд: «Дар натиҷаи амалисозии тадбирҳои зарурӣ дар самти таъмин намудани рушди босуботи мамлакат ҳаҷми умумии даромади буҷети давлатӣ аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои даромад сол ба сол афзоиш ёфта, дар соли 2025 ба 50 миллиард сомонӣ баробар гардид, ки нисбат ба соли 2021-ум 65 фоиз ё 20 миллиард сомонӣ зиёд мебошад. Бо вуҷуди ин, вазъи мураккабу пешгӯйинашавандаи сиёсиву иқтисодии ҷаҳони имрӯза моро водор месозад, ки низоми молиявии кишварро ба меъёрҳои муосир мутобиқ намуда, самаранокии идоракунии молияи давлатиро боз ҳам баланд бардорем. Махсус таъкид менамоям, ки самаранокии хароҷоти давлатӣ бояд ба натиҷаҳои аз ҳар вақти дигар бештар нигаронида шавад. Вазорати молия бояд якҷо бо вазорату идораҳои соҳавӣ ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ дар ин ҷода тадбирҳои иловагӣ андешад. Вазоратҳои молия, рушди иқтисод ва савдо, Бонки миллӣ, Кумитаи давлатии сармоягузорӣ ва идораи амволи давлатӣ ва дигар сохторҳои дахлдор вазифадоранд, ки барои тавсеаи бозори қоғазҳои қиматноки давлатӣ ва корпоративӣ чораҳои заруриро амалӣ

намоянд. Хотирнишон менамоям, ки ба муомилот баровардани қоғазҳои қиматноки «сабз» ва ташкили бозори такрории фаъолу шаффофи онҳо яке аз вазифаҳои муҳим дар ин самт мебошад. Ҳамзамон бо ин, бояд Стратегияи рушди бозори сармоя таҳия ва қабул карда шавад. Дар даҳ соли охир ҳаҷми умумии қарзҳои додашуда 143 миллиард сомониро ташкил додааст. Вале ҳамагӣ 38 фоизи он ба соҳибкории истеҳсолӣ рост меояд, ки ин ҳанӯз кофӣ нест. Бонки миллӣ ва ташкилотҳои қарзиро зарур аст, ки ҷиҳати ҷалби бештари сармояи хориҷӣ ба низоми бонкӣ, пасандозҳои шахсони воқеиву ҳуқуқӣ ва боз ҳам зиёд намудани пешниҳоди қарз ба соҳаҳои афзалиятноки иқтисод, бахусус, соҳибкории истеҳсолӣ тадбирҳои иловагиро роҳандозӣ намоянд» [17].

Дар байни воситаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятии ҳифзи муомилоти пулию кредитӣ меъёри м. 281 КҶ ҶТ, ки ҷавобгариро барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» [1] пешбинӣ намудааст, ҷойи муҳимро ишғол менамояд. Аҳаммияти он ба зарурати ҳифзи устувории низоми молиявӣ ва таъмини эътимод ба воситаҳои пардохт вобаста аст. Дар шароитҳои кунунии иҷтимоию иқтисодӣ, ин кирдор хусусияти ба ҷамъият хавфнкиро ҳамчун падидаи бузурге, ки аз марзҳои миллӣ берун баромадааст, ба вуҷуд овардааст.

Амалҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи зикршуда барои манфиатҳои давлатӣ ҳам аз ҷиҳати сиёсӣ ва ҳам аз ҷиҳати иқтисодӣ хатари ҷиддӣ доранд. Онҳо ҳуқуқҳои бо қонун кафолатдодашудаи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқиро, ки ба фаъолияти хоҷагидорӣ ҷалб шудаанд, поймол мекунанд, фаъолияти низоми пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ноором месозанд ва як қатор тартиботи гузаронидани амалиётҳои байналмилалии асъорро вайрон мекунанд.

Нишондиҳандаҳои омор ва натиҷаҳои фаъолияти илмию таҳқиқотӣ аз рушд кардани соҳаи тақаллуби пулҳои қалбакӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ шаҳодат медиҳанд, ки ин раванд ба бахши иҷтимоию иқтисодии кишвар таҳдиди ҷиддӣ эҷод мекунад. Аз рӯйи маълумоти Сармаркази таҳлилӣ-иттилоотии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии

Тоҷикистон вобаста ба ҷинояти «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» аз соли 2010 то 11 моҳи соли 2025 198 ҷиноят ба қайд гирифта шудааст [138]. Қайд намудан бамаврид аст, ки ин кирдорҳо бо дараҷаи баланди латентӣ доштанашон, тавсиф мегарданд. Ин дар муқоиса бо маълумоти расман бақайдгирифташуда аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишвар, байни ҳолати воқеии ин ҷиноятҳо ва тағйирёбии рушди онҳо фарқияти назаррасро ба вуҷуд меорад.

Нигаронии махсус аз бартарияти шаклҳои муташаккили фаъолияти ҷиноятӣ, аз ҷумла миқёси фаромиллӣ дар соҳаи сохтакории пулҳо ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ мебошад. Чунин иттиҳодияҳои ҷиноятӣ пайваста нақшаҳои ғайриқонуниро, ки ба ноором кардани фишанги асъорӣ-қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вайрон кардани устувории ҷараёни байналмилалии асъор нигаронида шудаанд, навсозӣ мекунанд. Динамикаи афзояндаи ҷиноятҳои марбут ба сохтакории пулҳо ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ муқаррароти стратегии сохторҳои ҷиноятии фаромиллиро инъикос мекунад. Мақсадҳои онҳо аз чорчӯбаи ба даст овардани фоида тавассути амалиёти молиявии пинҳонӣ берун мебароянд, яъне бо вайрон кардани механизмҳои гардиши пулии нақдӣ ва ғайринақдӣ, онҳо асосҳои низоми молиявиро мақсаднок суст мекунанд. Чунин амалҳо ба амнияти иқтисодии ҷомеаи ҷаҳонӣ таҳдиди ҷиддӣ эҷод мекунанд, ва онҳоро ҳадафмандона ноором мекунанд.

«Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» ҳамчун падидаи зиддиҷамъиятӣ таърихи тулонӣ дорад. Он бо равандҳои объективии рушди иқтисодии давлатҳо алоқаманд аст ва аз ин рӯ, бунёди пардаи боэътимод, ки ба таъсири манфии он ба ҳаёти иқтисодӣ монеъ мешавад, ҳанӯз дар ибтидои асри XX ҳамчун мушкилоти байналмилалӣ эътироф карда шуда буд. Марҳилаи калидӣ дар ҳалли ин масъала ба имзо расидани Конвенсияи байналмилалӣ оид ба мубориза бо ин ҷиноят буд, ки 20 апрели соли 1929 дар Женева ба вуқуъ пайваста буд, ба ҳисоб мерафт, ва он имкон дод, ки

амалҳои як қатор давлатҳо дар муқовимат ба ин намуди фаъолияти ғайриқонунӣ ҳамоҳанг карда шаванд.

Дар Тоҷикистони муосир дар ҷараёни гузариш аз низоми маъмурию фармондеҳии идоракунии хоҷагии халқ ба муносибатҳои бозаргонӣ мушкилоти мубориза бо ҷиноятҳкории иқтисодӣ ва аз ҷумла «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», шадидияти хосса пайдо кардаанд. Сатҳи баланди хавфҳои иқтисодӣ ва сиёсии хоси иқтисоди ватанӣ дар муҳити номусоиди макроиқтисодӣ ва сармоягузории дар давлат ташаккулёфта зоҳир мешавад. Ин вазъ дар якҷоягӣ бо воридоти беназорати техникаи бисерфункционалии полиграфӣ ва нусхабардорӣ барои васеъ кардани миқёси пулҳои қалбакӣ, инчунин барои тағйир додани ҳолатҳои миқдорӣ ва сифатии он, аз ҷумла дар қисми мураккабии иҷрои қалбакии он, заминаҳои мусоид фароҳам меорад. Дар ин ҳолат қафомонии муайяни заминаи меъёрию ҳуқуқӣ ва фишангҳои татбиқи ҳуқуқ дар самти муқовимат ба «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» ба қайд гирифта мешавад. Инро, аз ҷумла, сатҳи нисбатан пасти ошкоршавии ҷиноятҳои дахлдор нишон медиҳанд, ки камбудиҳои мавҷударо дар низоми ошкор ва пешгирии чунин кирдорҳо инъикос мекунанд.

Бояд қайд намуд, ки Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз рӯзҳои аввали таъин шудан ба мақоми роҳбарии кишвар нисбат ба батанзимдарории муносибатҳои пуливу қарзӣ ва инчунин таъсиси низоми миллии бонкии кишвар, шурӯъ намуда буданд. Талошҳои пайвастаи Пешвои муаззами миллат боиси он гардид, ки соли 1995 дар ҷумҳурӣ «рубли тоҷикӣ» ҳамчун пули миллӣ ба муомилот бароварда шуд ва сипас соли 2000-ум пули миллии «сомонӣ», ки то ҳол дар муомилот ҳаст, ҷорӣ гардид. Вобаста ба ин, боиси тазаккур аст, ки «Пешвои миллат ва Сарвари давлати тоҷикон дар бунёди сиёсати мустақили пуливу қарзӣ ва таҳкими низоми бонкдории миллӣ нақши

мондагор дорад ва пули миллии сомонӣ, ки бо ибтикори бевоситаи ӯ дар муомилот ҷорӣ гардид, имрӯз на танҳо воситаи муомилот, балки рукни муҳимми давлатдории миллӣ ва мояи эҳтирому ифтихор мебошад. Нидои худи Пешвои миллат, ки «Эҳтироми пули миллӣ, эҳтироми миллат аст!», бозгӯйи ин ҳақиқат мебошад» [133].

Азбаски муқовимат ба ҷиноятҳо дар соҳаи иқтисодиёт яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати ҳукумати Тоҷикистон ба ҳисоб меравад, коркарди низомноки ҳам заминаи меъёрӣ ва ҳам воситаҳои амалии мубориза бо сохтакории пулҳо ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ муҳим мегардад.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, зарурати гузаронидани таҳқиқоти ҳуқуқии ҷиноятӣ оид ба масъалаҳое, ки то ҳол дар корҳои илмӣ таҳлил нашудаанд, ба миён меояд. Коркардҳои илмии мавҷуда як қатор мушкилоти баҳсноки ин соҳаро пурра ошкор намекунанд, бинобар ин талабот ба таҳқиқоти бунёдӣ ба миён омадааст, ки имкон медиҳад танзими ҳуқуқӣ ва амалияи истифодаи меъёрҳои дахлдор ба таври муназзам дарк карда шаванд. Аз ҷумла, омӯзиши монографии масъалаҳои ҷавобгарӣ барои қалбакӣ сохтани пул метавонад камбудиҳои мавҷударо дар таълимоти ҳуқуқии ҷиноятӣ пурра кунад.

Аҳаммияти омӯзиши таркиби ҷиноятe, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бо хусусияти баҳсбарангези масъалаҳо оид ба моҳияти ҳуқуқӣ ва бандубасти ин кирдор, муайян карда мешавад. Мушкилоти мавҷуда фаъолияти кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро ҳангоми дар амал татбиқ намудани меъёри мазкур хеле мушкил мекунад [58, с. 222; 121, с. 4-5]. Ин мушкилот на танҳо бо мураккабии маънидодкунии меъёр дар заминаи тағйирёбии он дар муқоиса бо м. 85 КҶ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 вобаста аст [15, с. 335], балки инчунин бо мақсаднокии тасҳеҳи минбаъдаи матни м. 281 КҶ ҶТ дар самти васеъ намудани доираи кирдорҳои ба ҷомеа хавфноки дар он пешбинишуда, бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалии мубориза бо «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)»,

алоқаманд аст.

Бо дарназардошти таҳаввули қонунгузории ҷиноятӣ, аз ҷумла, васеъшавии рӯйхати кирдорҳои хатарноки ҷамъиятӣ дар КҶ ҶТ (21 майи соли 1998 қабул гардида, 1 сентябри ҳамон сол ба қувваи қонунӣ даромадааст), ки ба соҳаи муносибатҳои пулию қарзӣ дахл доранд (дар муқоиса бо КҶ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961), таҳияи таҷрибаи ягонаи ҳуқуқтатбиқнамоӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Яке аз масъалаҳои мубоҳисавӣ, ки то ҳол дар муҳити илмӣ вобаста ба он мавқеи муттаҳидшуда ба вуҷуд наомадааст, бо фарқ кардани таркиби ҷиноят, ки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро аз амалҳои ғайриқонунии ҳамҷавор пешбинӣ мекунад, алоқаманд аст. Мураккабии назариявӣ ва амалии ҳалли ин ва мушкилоти марбута мубрамияти баланди мавзуи интихобшудаи таҳқиқотиро ба вуҷуд меорад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Масъалаҳои танзими ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) таваҷҷуҳи олимонро дар тамоми марҳилаҳои рушди қонунгузории ҷиноятии ватанӣ ва хориҷӣ ҷалб кардаанд.

Дар давраи пеш аз инқилоби Октябр (с. 1917) таҳлили табиати ҳуқуқии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), аз ҷониби олимони маъруфи рус С.В. Познишев [55], Н.С. Тагансев [70], И.Я. Фойнитский [82] ва ғайра, амалӣ карда шуд.

Дар мисоли амали қонунгузории ҷиноятии шуравӣ масъалаҳои баҳодиҳии ҳуқуқӣ ва тавсифи ҳуқуқӣ-ҷиноятии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар таҳқиқоти илмӣ, корҳои монографӣ, китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимӣ ва мақолаҳои илмии олимони ҳуқуқшинос, ба монанди В.А. Владимиров [29], З.А. Вишинская [31], А. Герсензон [75], С.В. Дяков [34], М.П. Карпушин [91, с. 120-127], Б.М. Леонтев [119], С.И. Никулин [100, с. 12-15], А.А. Пионтковский [53], Н.С. Пономарев [56], В.А. Сергеев [104, с.

21-28], Ю.В. Солопанов [69], А.Н. Тайнин [74] ва дигарон, баррасӣ карда шудаанд.

Дар мавриди қонунгузории ҷиноятии амалкунанда дар сатҳи китобҳои дарсӣ ва тафсирҳои илмӣ-амалӣ, монографияҳо, мақолаҳои илмӣ, ҷанбаҳои алоҳидаи табиати ҳуқуқӣ ва квалификатсияи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз ҷониби олимони рус, ба монанди Д.И. Аминов [20], А.А. Аслаханов [21], Б.В. Волженкин [23], Л.Д. Гаухман [25], А.И. Кучеров [118], В.Д. Ларичев [94], Н.А. Лопашенко [46], И.Е. Максимова [120], А.В. Манко [95], А.В. Наумов [99], Т.В. Пинкевич [54], А.М. Плешаков [101], А.М. Яковлев [110], В.А. Якушин [83], П.С. Яни [111], Б.В. Яселенко [131], инчунин олимони ватанӣ ба монанди В.А. Абдухамитов [18], У.А. Азиззода [112], Н.Б. Азимзода [113], З.Ҳ. Искандаров [36], З.А. Камолов [116], Н.А. Қудратов [117], Ҷ.М. Зоиров [89], И.Т. Маҳмудов [96], Ф.А. Мирзоахмедов [122], Қ.Х. Мирзоев [123], А.Қ. Назаров [98], Э.С. Насриддинзода [124], К.Д. Рачабов [126], Р.Р. Раҳмадҷонзода [103], М.Ҷ. Раҳмонзода [127], Ғ.С. Сатторов [63], А.И. Сафарзода [128], Ҳ.С. Сафарзода [64], Ш.Л. Холиқзода [107], Т.Ш. Шарипов [108], Р.И. Шарипов [129] ва дигарон, баррасӣ гардидаанд.

Асарҳои муаллифони зикршуда ба илми ҳуқуқи ҷиноятӣ саҳми назаррас гузоштанд, аммо бояд қайд кард, ки таҳқиқоти онҳо асосан ба тавсифи ҳуқуқии ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ дар маҷмуъ, нигаронида шуда буд.

Дар ҳамин ҳол, баҳсҳо дар атрофи як қатор масъалаҳои назариявии табиати иҷтимоию ҳуқуқӣ ва квалификатсияи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар таълимоти ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ то имрӯз бартараф карда нашудаанд ва илова бар ин, на ҳама ҷанбаҳои масъалаи татбиқи самараноки ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бо пуррагӣ таҳия шудаанд, ки ин мақсаднокии таҳлили минбаъдаи илмии онҳоро дар сатҳи таҳқиқоти

монографӣ муайян мекунад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва ё мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионии мазкур дар доираи лоиҳаҳои илмии кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, ки ба мавзуи «Масъалаҳои муҳими назариявӣ ва амалии қонунгузории ҷиноятӣ ва иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (барои солҳои 2021-2026)», «Барномаи давлатии муқовимат ба ҷиноятқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» ва «Стратегияи давлатии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» бахшида шудааст, таҳия гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Тавсифи умумии таҳқиқот ҷанбаҳои умумии таҳқиқотро дар бар гирифта дар он масъалаҳои асосии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба таври назаррас пешбинӣ карда шудаанд, ки он фарогири робитаи таҳқиқот бо барномаҳои илмӣ ва давлатӣ, консепсияҳо ва стратегияҳо, мақсади таҳқиқот, вазифаҳо, инчунин объект ва мавзуи таҳқиқот мебошанд. Мушаххасгардонии даврaҳои таҳқиқот, таҳлили асосҳои назариявӣ ва методологии таҳқиқот, заминаҳои эмпирикӣ ба сифати омилҳои асосии тавсифи умумии таҳқиқоти мазкур баромад мекунанд. Дар навгонии таҳқиқот ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда натиҷаҳо, хулосаҳои илмӣ, назариявӣ ва методологӣ бо далелҳои илмӣ асоснок карда шудаанд. Илова бар ин, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии он, мутобиқати рисола ба ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ, тасвиб ва амалисозии рисола, интишороти мақолаҳои довталаб ва сохтору ҳаҷми диссертатсия ба сифати унсурҳои асосии тавсифи умумии таҳқиқоти мазкур баромад мекунанд.

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқот аз таҳлили низомноки ҷанбаҳои мушкилот – ҳам доктриналӣ ва ҳам ҳуқуқтатбиқнамоӣ иборат

аст, ки ҳангоми бандубасти кирдорҳои марбут ба «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», ба вуҷуд меоянд. Дар рафти таҳқиқот на танҳо қайд кардани ихтилофоти мавҷуда ва камбудиҳои меъёрӣ, балки таъсири онҳо ба самаранокии муқовимат ба ин намуди ҷиноятҳо, пайгирӣ карда шудаанд. Натиҷаи ниҳоии таҳқиқот таҳияи пешниҳодҳои асосноккардашудае мебошанд, ки ба такмили танзими ҳуқуқии ҷиноятии ҷавобгарӣ барои сохтакории пулҳои қалбакӣ дар КҶ ҶТ, равона карда шудааст.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои татбиқи мақсадҳои дар рисола гузошташуда як қатор вазифаҳоро ҳал намудан лозим аст, ки дар байни онҳо:

– таҳлили таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)»;

– баррасӣ намудани заминаҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)»;

– пешниҳод кардани тавсифи васеи ҳуқуқии ҷиноятии таркиби ҷиноят тибқи м. 281 КҶ ҶТ, аз ҷумла аниқ намудани мазмуни аломатҳои объективӣ ва субъективӣ, инчунин аломатҳои вазнинкунандаи он;

– мушаххас намудани аломатҳои фарқкунандаи «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд;

– вобаста ба таҳлили камбудиҳо ва зиддиятҳо дар танзими ҳуқуқии амалкунанда пешниҳодҳои илман асоснок ва тавсияҳои амалӣ, ки ба рушди меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ оид ба ҷавобгарӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», равона шудаанд, таҳия карда мешаванд.

Объекти таҳқиқот. Объекти таҳқиқот қонуниятҳои танзими ҳуқуқии муносибатҳои ҷамъиятие мебошанд, ки дар раванди татбиқи меъёре, ки барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё

коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҷавобгарии ҷиноятиро пешбинӣ кардаанд, ташаккул меёбанд.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот. Мавзуи таҳқиқоти диссертатсиониро меъёри қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), амалияи муосири судӣ-тафтишотӣ, маводи эмпирикии ҷамъовардаи муаллиф оид ба парвандаҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), таълимоти илмӣ оид ба ин масъала, ташкил медиҳанд.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот). Бо мақсади дар диссертатсия низомнок, пурра ва ҳаматарафа таҳлил намудани масоили ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои ин ҷиноят, заминаҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), масоили танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятии он шуруъ аз давраи инқилоби Октябр (с. 1917) то соли 2025, зери таҳлилу баррасӣ қарор гирифтаанд.

Давраи таҳқиқоти диссертатсионӣ дарбаргирандаи амалияи судӣ-тафтишотии солҳои 2010 то 11 моҳи соли 2025, мебошад. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар давраи солҳои 2022-2025 навишта шудааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асоси назариявии таҳқиқотро асарҳои олимони ҳуқуқшинос, инчунин асарҳои муҳаққиқони пешрафта дар соҳаи фалсафа, сотсиология, назарияи умумии ҳуқуқ, таърихи давлат ва ҳуқуқ, иқтисод ва дигар илмҳои гуманитарӣ ташкил медиҳанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқотро усулҳои илмии назарияи маърифат ташкил медиҳанд, ки муносибати умумиилмии диалектикиро ба омӯзиши падидаҳои иҷтимоӣ инъикос мекунанд, аз ҷумла усулҳое, ба монанди: мантиқӣ, муқоисавӣ-ҳуқуқӣ, ҳуҷҷатӣ, оморӣ истифода шудаанд.

Ҳангоми пеш бурдани таҳқиқот усулҳои махсуси илмӣ, дар вақти омӯзиши таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта); мантиқӣ, ки дар таҳлили ҷузъии аломатҳои муқаррарнамудаи қонуни ҷиноятӣ оиди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), инъикос меёбад; усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ ҳангоми таҳлил намудани қонунгузории ҷиноятии баъзе аз давлатҳои хориҷӣ дар масоили танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта); усули ҳуҷҷатӣ, дар вақти омӯхтани парвандаҳои ҷиноятии бо ин ҷиноят алоқамандбуда; усули оморӣ, ки дар ҷамъ овардан ва омӯхтани маълумотҳои оморӣ оид ба сатҳи содиршавии ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ифода мегарданд, зери истифода қарор гирифтаанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Заминаҳои эмпирикии таҳқиқот аз таҷрибаи Суди Олии ҶТ; маълумоти омории Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи вазъ ва динамикаи ҷиноятқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи аз соли 2010 то 11 моҳи соли 2025; натиҷаҳои таҳқиқоти мушаххаси сотсиологии муаллифони дигар, иборат мебошанд. Дар ҷараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ муаллиф 98 парвандаи ҷиноятиро дар бораи ҷиноятҳои пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ омӯхтааст.

Навгонии илмии таҳқиқот. Таҳқиқот оиди мавзуи интихобкардашуда дорои навгонии илмӣ мебошад, зеро он аввалин кӯшиши сохтани модели назариявии сохторӣ дар илми ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ин самт мебошад.

Тибқи натиҷаҳои таҳлили ҳамаҷонибаи ҳуқуқии ҷиноятӣ дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ, бо назардошти воқеиятҳои мубрами сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ, муайян кардани детерминантҳои калидӣ, ки ба самаранокии фишангҳои ҳуқуқии муқовимат ба тайёр кардан ё ба

муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) таъсир мерасонанд, муяссар гардид.

Ҳангоми таҳқиқоти ин масъалаҳо пешниҳодҳои илмии асоснок оид ба такмили меъёрҳои дахлдори КҶ ҶТ пешниҳод карда шуданд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Навгонии илмии таҳқиқот инъикоси худро инчунин дар нуктаҳои зерини ба ҳимоя пешниҳодшаванда, ёфтааст:

1. Таҳлили заминаи меъёрӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ аз хусусияти махсус доштани ҷиноятҳои вобаста ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар низоми кирдорҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Ба сифати самти афзалиятноки ҳимояи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятие баромад мекунанд, ки ташкил ва фаъолияти устувори гардиши пулро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд – маҳз ҳамин муносибатҳо ҳамчун объекти бевоситаи таҷовузи ҷиноятӣ эътироф мешаванд. Ҳангоми таъсиррасонӣ ба нишони пулӣ муносибатҳои зикршуда зарар мебинанд, ки дар тағйирёбии нақши иҷтимоӣ ва сифати пул, коҳиш ёфтани даромади миллӣ ва инчунин вайрон шудани робитаҳо дар низоми гардиши байналмилалии асъор ифода меёбад.

2. Барои баҳодиҳии дурусти кирдоре, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бояд дараҷаи шабеҳияти ҳуҷҷати қалбакӣ бо ҳуҷҷати аслӣ муайян карда шавад. Дар ин ҳолат, асоснок карда шудааст, ки худи тарзи тайёр кардани пулҳои қалбакӣ ё қоғазҳои қиматнок, ба шарте ки сифати тасвир ва мавҷудияти ҳамаи унсурҳои ҳуҷҷат таъмин карда шавад, ба бандубасти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) таъсир намерасонад, аммо ҳангоми фардикунонии ҷавобгарӣ ва ҷазо бояд ба назар гирифта шавад. Дар ҳолатҳои ба таври возеҳ номувофиқатии пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба аслияти онҳо, ҳаракати шахс метавонад тибқи м. 247 КҶ ҶТ, яъне ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда шавад.

3. Пешниҳодҳо оид ба квалификатсия (бандубаст) вобаста ба м. 281 КҶ ҶТ:

А) Дар натиҷаи таҳлили муфассали предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хулоса бароварда мешавад, ки коғазҳои қиматноки ғайриҳуҷҷатӣ ба сифати предмети ҷинояти мазкур баромад намекунанд. Вобаста ба ин, пешниҳод мегардад, ки қалбакӣ тайёр кардани саҳмияи ғайриҳуҷҷатӣ ҳамчун тайёрӣ ба ҷиноят, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бандубаст карда шавад.

Б) Бо дарназардошти тавсифи комплексии аломатҳои тарафи объективии ҷинояти таҳлилшаванда, муаллиф чунин мешуморад, ки кирдор тибқи м. 281 КҶ ҶТ дар он ҳолате хотимаёфта эътироф мешавад, агар он бо тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардани ҳадди аққал як нусхаи коғази қиматноки қалбакӣ ё нишони пулӣ, бо назардошти аломатҳои объективии муқаррарнамудаи таркиб ва хусусияти бандубастнамоии ҷиноятҳои нотамом, алоқаманд бошад. Дар ин ҳолат, ба итмом нарасидани тайёр кардани воҳидҳои минбаъда ба бандубасти ҷиноят ҳамчун ҷинояти хотимаёфта монеъ шуда наметавонад.

4. Пешниҳодҳо оид ба такмилдиҳии м. 281 КҶ ҶТ:

А) Дар раванди таҳқиқоти гузаронидашуда зарурати фарқ кардани амалҳо аз рӯи хусусияти ба ҷамъият хавфнокашон ошкор гардид. Аз ҷумла, ба муомилот баровардани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок аз ҷониби шахсе, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад, дар муқоиса бо таркиби асосии ҷиноят (қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ), бо дараҷаи пастарини ба ҷамъият хавфнокӣ тавсиф мегардад. Дар ин асос пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 281 КҶ ҶТ қисми иловагӣ (чорум) ворид карда шавад, ки ҳолатҳои сабуккунандаи кирдори баррасишавандаро муқаррар мекунад. Ҳамчун варианти таҳрири нави меъёри пешниҳодшуда чунин ҷумлабандӣ пешниҳод карда мешавад: «Ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон,

танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ, ки аз ҷониби шахсе содир шудааст, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад» ва дар санксияи он чунин ҷазое пешбинӣ гардад, ки нисбат ба ҷазое, ки дар қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, сабуктар бошад.

Б) То ҳол, диспозисияи м. 281 КҶ ҶТ як қатор ҳаракатҳои муҳимро, ки тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд, дар бар намегирад, – сухан дар бораи соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ва фиристодани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок меравад. Барои бартараф кардани ин камбудии қонунгузорӣ, илова кардани меъёри мазкур бо ҳаракатҳои зикршуда асоснок ба назар мерасад ва онро дар таҳрири зерин овардан зарур аст: «Тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол, фиристодан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ».

В) Ҳангоми омӯзиши ҳамаҷонибаи тарафи объективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аниқ гардид, ки муайян кардани арзиши предмет барои аломати «миқдори калон», ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст ва муайян кардани он дар эзоҳ ба м. 283 КҶ ҶТ оварда шудааст, дар айни замон тавассути истифодаи усули маънидодкунии силсилавӣ, ки асосан ба мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ маълум аст, амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, барои самараноктар истифода бурдани аломати вазнинкунандаи «миқдори калон» муайян кардани мафҳуми он нисбат ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) на дар эзоҳи м. 283 КҶ ҶТ, балки бо роҳи дохил кардани эзоҳи алоҳида ба м. 281 КҶ ҶТ бо мазмуни зерин мақсаднок аст: «Таҳти мафҳуми миқдори калон дар моддаи мазкури ҳамин Кодекс чунин

миқдоре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо як ҳазор маротиба зиёд бошад».

Аҳаммияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот бо он ифода мегардад, ки дар он дар сатҳи монографӣ масъалаҳои муҳимтарини ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) тибқи қонунгузории ҷиноятии амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (КҶ ҶТ аз соли 1998) омӯхта шудааст. Дар диссертатсия таҷрибаи ҳуқуқии байналмилалӣ ва хориҷии муқовимат ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), истифода шудааст. Инчунин дар рисолаи илмӣ маводи таърихӣ оиди ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятии Тоҷикистон дар бораи ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), таҳлил гардидааст.

Аҳамияти амалии таҳқиқот бо он ифода мегардад, ки хулосаҳо ва пешниҳодҳои дар таҳқиқоти диссертатсионӣ мавҷудбуда метавонанд дар самтҳои зерин истифода гарданд:

– дар раванди қонунгузорӣ ҳангоми такмили қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ дар самти баланд бардоштани самаранокии ҳифзи муносибатҳои пулию қарзӣ аз таҷовузҳои ҷиноятӣ;

– дар фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, махсусан мақомоти тафтишотӣ ва судӣ бо мақсади ҳалли дурусти масоил оид ба татбиқ намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо нисбати ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта);

– дар корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ оид ба ҳалли минбаъдаи масоили ҳуқуқӣ-ҷиноятии мубориза бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта);

– дар раванди таълим ҳангоми омӯзиши фанни «Ҳуқуқи ҷиноятӣ», курсҳои махсуси «Ҷиноятҳо ба муқобили моликият» ва «Ҷиноятҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ».

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дараҷаи

эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот бо истифодаи методологияи илмӣ ва методикаи таҳқиқот, муносибати комплексӣ ба раванди ҷамъоварӣ ва таҳлили маводи эмпирикӣ таъмин карда шудааст. Хулосаҳои муаллиф ба муқаррароти Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, шартномаҳои байналмилалӣ ва дигар санадҳои ҳуқуқии байналмиллалӣ, қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қарорҳои Пленумҳои Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, натиҷаҳои омӯзиши 98 парвандаи ҷиноятӣ, ки аз руи далелҳои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) оғоз шудаанд, маълумоти омории Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи вазъ ва динамикаи ҷиноятҳои корӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи аз соли 2010 то 11 моҳи соли 2025, бо таҳлили адабиёти махсуси илмӣ, диссертатсияҳо, мақолаҳои илмӣ оид ба мавзуи омӯхташуда, асос ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси илмии доктори фалсафа (Phd), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D030300 – фаъолияти ҳифзи ҳуқуқ (6D030301 – ҳуқуқи ҷиноятӣ ва криминология; ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ), ки бо қарори Раёсати Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 сентябри соли 2025, таҳти №10 тасдиқ шудааст, мувофиқ мебошад.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот аз навгониҳои таҳқиқоти гузаронидашуда, инчунин нуктаҳои илмии барои ҳимоя пешниҳодшуда, ки дар шакли мақолаҳо ва маърузаҳо дар маводҳои конфронсҳои байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ нашр шудаанд, муайян карда мешавад. Саҳми шахсии муаллиф дар услуби баён, тарзи навиштан ва муносибати таҳлилии мушкилоти гузошташуда зоҳир мешавад. Дар рафти таҳқиқот муаллиф санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ва қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро, ки ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дахл доранд, муфассал таҳлил

намудааст. Муаллиф инчунин хусусият ва дараҷаи барои ҷамъият хавфнокии ин ҷиноятро дар заминаи рушди муосири ҷомеа тавсиф карда, таркиби ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро муфассал таҳлил кардааст. Дар диссертатсия инчунин тавсияҳои амалӣ ва назариявӣ оид ба такмили қонунгузорӣ ва амалияи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар соҳаи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ки ба ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бахшида шудаанд, пешниҳод карда мешаванд.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи ҷиноятӣ ва муқовимат бо коррупсияи факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон омода гардида, дар ҷаласаҳои кафедра муҳокима шудааст ва барои ҳимоя намудан тавсия дода шудааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар мақолаҳои муаллиф, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар маҷаллаву маҷмуаҳо ба табъ расидаанд. Нуктаҳои асосии таҳқиқот дар конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии байналмилалӣ ва ҷумҳуриявӣ, дар гузоришҳо пешниҳод шудаанд. Аз ҷумла:

а) байналмилалӣ:

– Конференсияи байналмиллалии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Масоили ҳуқуқии танзими зеҳни сунъӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ ва нақши он ба рушди соҳибкорӣ» дар ҳошияи қабули қатъномаи маҷмааи умумии СММ «Нақши зеҳни сунъӣ дар фароҳам овардани имконоти навин барои рушди устувор дар Осиёи Марказӣ» аз 25 июли соли 2025 бо ибтикори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълони соли 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия» – маъруза дар мавзуи «Аломатҳои фарқкунандаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қимматноки қалбакӣ (сохта) аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд» (Душанбе, факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, 24 октябри соли 2025).

б) ҷумҳуриявӣ:

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумуриявӣ бахшида ба «75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «30-юмин солгарди қабули Конститутсияи ҶТ», «Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024» ва нақши доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Муллоев М.М. дар рушди илмҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ, маъруза дар мавзуи: «Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» (Душанбе, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон 22 июни соли 2024);

– Конференсияи умумидонишгоҳии илмию назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва инноватсия (солҳои 2025-2030)», «700-солагии шоири ғазалсарои тоҷику форс Ҳофизи Шерозӣ» ва «115-солагии Шоири халқии Тоҷикистон Боқӣ Раҳимзода», маъруза дар мавзуи: «Такмили қонунгузории ҷиноятӣ оид ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» (Душанбе, Донишгоҳи миллии Тоҷикистон 16 апрели соли 2025);

– Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи: «Қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таърих, муосир ва рушд» бахшида ба 27-умин солгарди қабули Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, маъруза дар мавзуи: «Баъзе масоили ҳуқуқӣ-ҷиноятии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қимматноки қалбакӣ» (Душанбе, Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон 21 майи соли 2025).

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Вобаста ба мавзуи диссертатсия 9 мақолаи илмӣ ба чоп расонида шудааст, ки аз онҳо 4-тояш дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 5-тои он дар нашрияҳои дигар.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз номгӯйи ихтисораҳо ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, се боб, ҳафт зербоб,

хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) ва феҳристи интишороти илмии довталаби дараҷаи илмӣ иборат аст. Диссертатсия аз 178 саҳифа иборат аст.

БОБИ I. ТАБИАТИ ҲУҚУҚӢ-ИҶТИМОИИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА)

1.1. Таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар бораи ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Яке аз ҷиноятҳои вазнин ин тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) мебошад, ки решаҳои чуқури таърихӣ дорад. Таҳлили таърих боварибахш нишон медиҳад, ки сарфи назар аз гуногунии шароити мушаххаси иҷтимоию иқтисодии пайдоиш ва мавҷудияти сохтакории пул ё коғазҳои қиматнок ҳамчун падидаи ҳуқуқии ҷиноятӣ дар форматсияҳои гуногуни ҷамъиятӣ ва давлатҳо, ба он қонуниятҳои бетағйир хос мебошад.

Мавриди зикр аст, ки «Истилоҳи «сохтакории пул ё коғазҳои қиматнок» (дар забони русӣ – «фалшивомонетничество») аз калимаи лотинии «falsus» гирифташуда маънои «дурӯғ, ғайривоқеӣ, қалбакӣ»-ро дорад. Ҳамин тариқ, «сохтакории пул ё коғазҳои қиматнок» (дар забони русӣ – «фалшивомонетничество») маънои тайёр кардани пулҳои қалбакиро дорад» [32, с. 531].

Бояд гуфт, ки «паҳншавии пулҳои коғазӣ дар баробари пулҳои металлӣ ба васеъшавии мафҳуми «сохтакории пул ё коғазҳои қиматнок» оварда расонд. Ҳоло он на танҳо қалбакӣ кардани тангаҳои металлӣ, балки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани ҳама гуна пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро дар назар дорад. Бешубҳа, чунин таҳаввулоти табиати ҳуқуқии сохтакории пул ё коғазҳои қиматнок бо рушди низоми пулӣ ва фаъолияти он дар иқтисодиёт зич алоқаманд аст» [72, с. 51].

Ҳамин тавр, «бо вуҷуди мураккабии масъалаи пайдарҳамии пайдоиши аввалин тангаҳои қалбакӣ, олимон аввалин зикри мафҳуми «сохтакории пул»-ро бо санади қонунгузории подшоҳи Бобулистон

Хаммурапи, ки дар солҳои 1729-1750 то милод ҳукмронӣ мекард, алоқаманд мекунанд, ки дар ин қонун барои сохтакории пул ҳукми қатл пешбинӣ шуда буд» [72, с. 52].

Чи тавре қайд мегардад «пайдоиши аввалин ҳолатҳои маъмули сохтакории нишонаҳои пулии қалбакӣ (сохта) ба асри II то милод рост меояд» [72, с. 53]. Инчунин, «тангаҳое, ки дар замони ҳукмронии шоҳи Парфия Митридат I (тақрибан 123-87 сол пеш аз милод) дар Парфияи Қадим чоп карда мешуданд, предмети сохтакорӣ ба ҳисоб мерафтанд. Дар ҳамин давра усул ва роҳҳои махсуси санҷиши аслӣ будани тангаҳои нуқра, ки дар муомилот буданд, пайдо шуданд. Барои ин корд истифода бурда, аз танга як пораи хурдро меканданд. Аз ҷои буриш муайян кардан мумкин буд, ки танга аслӣ аст ё «қалбакӣ»» [72, с. 53].

Қайд мегардад, ки «аввалин тангаҳои қалбакӣ дар Аврупо дар ҳудуди Англия пайдо карда шудаанд. Таҳлили рентгенӣ имкон дод, ки муайян карда шавад, ки танга аз мис сохта шуда, бо қабати тунуки нуқра пӯшонида шудааст» [72, с. 53].

Санҷиши аслӣ будани тангаҳо амалест, ки решааш ба Руми Қадим меравад. Мутахассисони ин кор усулҳои одӣ, вале самаранокро истифода мебурданд. Бо ёрии корд ё газидани танга таркиби онро муайян мекарданд. Онҳо тангаро ба санг партофта, садоро баҳо медоданд: садои баланд ва тоза аз аслӣ будани танга шаҳодат медод, дар ҳоле ки садои паст ба қалбакӣ (сохта) будани он ишора мекард.

Яке аз қонунҳои қадимтарин, ки ба тақаллуби тангаҳо равона шудааст, «қонуни румии асри IV то милод мебошад, ки онро «lex Cornelia testamentaria nummaria de falsus» (қонуни Корнелий дар бораи сохтакории васиятҳо ва тангаҳо) меномиданд, ки ин қонун ҷазоро дар шакли пеш намудан аз Рим барои омехта кардани металлҳои бегонаи арзиши камдошта бо тилло, инчунин барои тақаллуби тангаи нуқра, пешбинӣ мекард» [130, с. 17]. «Ин ба он вобаста буд, ки дар Руми Қадим дар он давра тангаи нуқра аллакай дар муомилот васеъ паҳн шуда буд, дар ҳоле ки тилло ҳамчун пул асосан дар шакли сабика истифода мешуд»

[68, с. 131].

Дар асоси гуфтаҳои боло, метавон ба хулоса омад, ки «тақаллуби нишонаҳои пулӣ, ки кирдори ҷиноятӣ аст, қариб ҳамзамон бо пайдоиши пул ҳамчун муодили умумӣ ҳангоми мубодилаи молҳо ба вуҷуд меояд. Дар қисмати таърихии мавриди назар, арзиши номиналии воҳидҳои пулӣ баъдтар тангаҳо бо арзиши воқеии онҳо комилан мувофиқат мекард. К. Маркс, дар ин марид, чунин менависад: «ҳар гуна таҳрифи шакл ё маводи воҳиди пулӣ, ки ба паст шудани арзиши он оварда мерасонад, ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликият, масалан, дуздии одӣ, дуздӣ бо ҳолатҳои вазнинкунанда, қаллобӣ бо мақсади соҳиб шудан ба молу мулк, муайян карда мешавад»» [50, с. 131].

Чӣ тавре Ясинов О.Ю. қайд мекунад: «марҳилаи бавуҷудомада дар таҳаввули муайян кардани сохтакории пул ва бандубасти он бо қонунгузории ҷиноятӣ бо тасдиқи монополияи давлатӣ дар бароришти тангаҳо алоқаманд аст, ки ин раванд на он қадар бо омилҳои сиёсӣ, яъне тақвияти ҳокимияти марказии давлатӣ, балки бо манфиатҳои иқтисодии хазинаи давлатӣ вобаста буд» [130, с. 18].

Тавре К. Маркс қайд карда буд, «гардиши тангаҳои тиллоӣ ногузир ба фарсудашавии онҳо оварда мерасонад. Оҳиста-оҳиста арзиши номиналии танга аз миқдори воқеии металлҳои қиматбаҳо фарқ мекунад. Ин падида боиси он мегардад, ки тилло ҳамчун воситаи муомилот арзиши молро ба таври кофӣ инъикос намекунад ва ҳамчун эквиваленти боэътимод хизмат намекунад. Мушкилоти номувофиқии байни арзиши номиналӣ ва воқеии тангаи тиллоӣ дар асрҳои миёна ва замони нав то асри XVIII манбаи асосии низоъҳо дар робита бо бароришти танга буд» [50, с. 132].

Бояд қайд намуд, ки «дар замони ҳукмронии император Клавдий (солҳои 41-54 милодӣ) сохтакории нишонаҳои пулӣ расман қонунӣ карда шуд, ки корхонаҳои давлатӣ барои тайёр кардани тангаҳои румӣ бо илова кардани металлҳои дигар ба нуқра иҷозат гирифтанд, император бошад, ин қарорро бо манфиатҳои давлатӣ асоснок мекард, аз ин рӯ

тангаҳои аз чунин хӯла сохташуда нисбат ба тангаҳои нуқрагӣ муҳлати дарозтари муомилот доштанд» [37, с. 233].

Таҳлили далелҳои пешниҳодшуда нишон медиҳад, ки «ҷудо кардани арзиши номиналии воҳидҳои пулӣ аз арзиши воқеии онҳо қисми ҷудонашавандаи таҳаввулоти табиии гардиши пул мебошад. Ин раванд, ки ошкор карда шуд, қасдан аз ҷониби давлат бо мақсади афзоиши даромади давлатӣ истифода шудааст» [37, с. 234].

Ҳамин тариқ, «дар тули таърих, аз давраи империяи Рим то пайдоиши пулҳои коғазӣ дар охири асри XVIII, қонунгузорӣ оиди тайёр кардани танга дар давлатҳои аврупоӣ тамоюли доимии ҳокимияти давлатиро барои истифодаи барориши воҳидҳои пулии торафт бекурбшуда ҳамчун яке аз усулҳои асосии пур кардани захираҳои молиявии худ, нишон медиҳад» [28, с. 300].

С.Н. Головко қайд мекунад, ки «шаклҳои танзими ҳуқуқии муомилоти пулӣ метавонанд масоил дар бораи қобили қабул будани амалҳои давлатро ба вуҷуд оранд, ки ба кам кардани арзиши воқеии тангаҳо бо нигоҳ доштани арзиши номиналии онҳо равона карда шудаанд ва чунин амалҳо расман ба қонунгузорӣ мухолифат намекунанд, зеро онҳо ба иродаи давлатӣ мувофиқат мекунанд ва дар доираи давлати мазкур эътибор доранд» [115, с. 27].

Мо чунин мешуморем, ки ин масъала набояд танҳо ҳамчун зуҳуроти иродаи давлатӣ маънидод карда шавад, зеро иродаи давлатӣ ҳамеша метавонад бо тартиби қонунгузорӣ баён карда шавад. Дар сурати зарурати кам кардани вазни воқеии тангаҳо ё таркиби металлҳои қиматбаҳо дар онҳо, чунин қарор бояд дар санади меъёрӣ-ҳуқуқӣ муқаррар карда шавад. Сатҳи тангакунонии кишвар дар сатҳи давлатӣ муайян карда мешавад ва иттилооти дастраси умум мебошад.

Агар давлат дар бораи пинҳон кардани миқдори воқеии металлҳои қиматбаҳо дар тангаҳо қарор қабул кунад, ин ба на камтар аз се оқибати манфӣ оварда мерасонад. Аввалан, чунин амал намунаи хатарноки вайрон кардани қонунгузории амалкунандаро дар сатҳи олӣ ба вуҷуд

меорад. Дуюм, он роҳро барои тақаллуби пулҳо аз ҷониби шахсони воқеӣ мекушояд. Сеюм, чунин қарор метавонад барои асоснок кардани амалҳои шахсони ба тайёр кардани пулҳои қалбакӣ машғулбуда, баҳона гардад.

Бояд қайд кард, ки «сохтакории пул дар қонунгузорӣ ҳамчун ҷиноят ба муқобили молу мулк, яъне қаллобӣ, ки ба фиреб додани шахси муайян равона шудааст, баррасӣ карда мешуд. Бо сабаби он ки сохтакории нишонаҳои пулӣ хусусияти оммавӣ пайдо кард ва ба манфиатҳои давлатӣ зарари ҷиддӣ расонид, бо мурури замон муносибати қонунгузорӣ ба арзёбии ин ҷиноят тағйир ёфт. Сохтакории пул ҳамчун ҷиноят ба муқобили давлат ҳисобида мешуд ва ҷазо барои он сахттар шуд. Ҳамин тавр, ҳанӯз дар асри VI пеш аз милод қонунҳои Солон ҳукми қатлро барои сохтакории тангаҳо пешбинӣ мекарданд. Барои осон кардани ошкор намудани сохтакории пулҳо қонунгузорӣ ҳавасмандкунии шахсонеро пешбинӣ мекард, ки ба ошкор кардани чунин ҷиноятҳо мусоидат мекарданд» [27, с. 48].

Ба унвони мисол «Руми Қадимро овардан мумкин аст, ки дар он мавқеи имтиёзноки шаҳрванд озодкунии абадиро аз андозҳо ва қарзҳо пешбинӣ мекард. Дар айни замон, ғулом метавонад дар ивази хабар додан дар бораи сохтакории пулҳо, озодиро ба даст орад» [27, с. 49].

Таҳаввули фаҳмиши табиати ҳуқуқии сохтакории пулҳо аз раванде ба вуҷуд омадааст, ки «дар Руми Қадим оғоз ёфта, то асрҳои миёна идома ёфт, ки дар он тайёр намудани танга тадриҷан таҳти назорати ҳокимияти давлатӣ қарор гирифт ва ба монополияи давлатӣ табдил ёфта, қисми ҷудонопазири соҳибихтиёрии давлат гардид. Мувофиқи ин, мавқеи қонунгузорон дар бораи қаллобии пулӣ низ тағйир меёбад. Ба ҳамаи ихтилофоти мавҷуда нигоҳ накарда, дар равишҳои ҳуқуқӣ, қонунгузории ҷиноятии давлатҳои аврупоӣ дар ин давра сохтакории пулро ҳамчун таҷовуз ба манфиатҳои хазинаи давлатӣ муайян кард. Дар даврони империяи Рим, бо нашри қонунҳои императорҳо Констансий, Юлиан, Валентин, Феодосий ва Аркадий дар асри IV, сохтакории пулҳо

ҳамчун ҷиноят ба муқобили давлат, яъне таҳқири бузургии императорӣ муайян карда шуданд. Ин ҷиноят бо ҷазои баландтарин – сӯзондан, яъне ҳукми қатл ҷазо дода мешуд. Доктринаи ҳуқуқии он замон чунин ҷазоро бо он асоснок мекард, ки қалбакӣ кардани тангаи давлатӣ ҳамчун суиқасд ба «симои муқаддаси» император, ки дар он тасвир шудааст, баррасӣ карда мешуд» [27, с. 50].

Бояд қайд намуд, ки «дар асрҳои XIV-XVII қонунгузории Фаронса ва Олмон, аз рӯйи намунаи қаблан гузошташуда, пулҳои қалбакиро ҳамчун ҷинояти вазнин, ки монархро таҳқир мекунад, меҳисобиданд, хусусан дар ин давра қонунгузорон сохтакории тангаро амали паст задани шаъну шарафи шоҳ мешумориданд, зеро он бо сохтакории тасвири император ва рамзҳои давлатӣ алоқаманд буд» [28, с. 234]. «Ҷазо барои чунин ҷиноят шадид буд ва шиканҷаи шадид ва ҷазои қатлро дар бар мегирифт» [55, с. 496].

Дар даврони феодализм гардиши байнидавлатии воҳидҳои пулӣ хусусияти маҳдуд дошт. Рушди капитализм, ки бо инқилоби саноатӣ, васеъшавии тиҷорати байналмилалӣ ва ҳаракати босуръати фаромарзии ҷараёни калони молиявӣ ҳамроҳ буд, боиси афзоиши беназири истеҳсоли пули қалбакӣ гардид.

Ҷудошавии арзиши номиналии нишонаҳои пулӣ аз мундариҷаи воқеии онҳо амалияе, ки ба хазинаи давлатӣ имкон медод, ки даромад ба даст орад, наметавонад беохир нигоҳ дошта шавад. Дар ниҳоят, гузариш аз металлҳои қиматбаҳо ҳамчун асоси гардиши пулӣ ба шаклҳои дигари воситаҳои пардохт пайдоиши пулҳои коғазии давлатиро ба вуҷуд овард.

Тавре К. Маркс қайд карда буд, «дар шароити рушди муомилоти пулӣ шакли тангаи тилло аз арзиши воқеии он ҷудо шуд. Ин ба ашёе, ки арзиши модарзодӣ надоранд, ба монанди аломатҳои коғазӣ, имкон дод, ки вазифаи пулро иҷро кунанд. Дар тангаҳои металлӣ хусусияти рамзӣ ҳанӯз қисман ниқобпӯш аст, дар ҳоле ки дар пулҳои коғазӣ он пурра ва аён аст» [50, с. 850].

Пайдоиши пулҳои коғазӣ натиҷаи пешрафти истеҳсоли мол буд ва

таҳаввули муносибатҳои иқтисодии хоси сохти капиталистиро, пеш аз ҳама, низоми уҳдадориҳои қарзиро инъикос мекард. Дар доираи иқтисодиёти капиталистӣ амалиёти қарзӣ ба ҳуҷҷатгузорӣ ниёз доранд, аз ин рӯ намудҳои гуногуни коғазҳои қиматнок фаъолона паҳн карда мешаванд.

Дар баробари векселҳо (ки уҳдадориҳои қарзиро дар доираи қарзи тиҷоратӣ сабт мекунанд) ҳуҷҷатҳои чекӣ, ки гузаронидани амалиёти амонатиро тасдиқ мекунанд, паҳн карда мешаванд. Илова бар ин, саҳмияҳо дар муомилот пайдо мешаванд, ки ба тақсимоти даромади ҷамъияти саҳомӣ имкон медиҳанд ва вомбаргҳо воситаҳои қарзӣ мебошанд, ки ба доранда даромадро дар шакли фоиз ё фоида таъмин мекунанд.

Афзоиши гардиши коғазҳои қиматнок, ки ҳамчун воситаи пардохт истифода мешаванд, дар баробари тахминҳои васеи биржавӣ, боиси ба даст овардани хосиятҳои пули қарзӣ мегардад. Дар як қатор гурӯҳҳои иҷтимоӣ чунин коғазҳо дар асл нақши воситаи муомилотро иҷро мекунанд, ки ҳамчун алтернативаи воҳиди анъанавии пулӣ баромад мекунанд. Мисоли намоён интишори пули коғазии давлатӣ мебошад. Дар асл, онҳо уҳдадориҳои қарзии давлат мебошанд, яъне як навъи коғазҳои қиматнок, аммо дар амал ҳамчун ивазкунандаи рамзии тилло баромад мекунанд. Бо шарофати қурби ҳатмии муқаррарнамудаи қонун, онҳо қодиранд тиллоро ҳамчун воситаи муомилот дар бозори дохилӣ иваз кунанд.

Тавре ки К. Маркс дақиқ қайд кард, «табаддулоти куллӣ дар низоми пулии давлатҳои гуногун, ки дар замонҳои гуногун ва бо роҳҳои гуногун рух дод, ногузир ба муайян кардани мафҳуми сохтакории пулҳо ва арзёбии таҳдиди он ба манфиатҳои синфи ҳукмрон таъсир расонд. Ин тағйирот дар тасаввур кардани ҷиноят ба мисли тағйири усулҳои ҷазо радикалӣ буд: дар ҳоле ки англисҳо сӯзондани ҷодугаронро дар оташ қатъ карданд, онҳо ба дор кашидани сохтакорони пулро шуруъ карданд» [50, с. 135].

Сабаби дигари паҳншавии пулҳои қалбакӣ, аз ҷумла пулҳои коғазӣ – истифодаи усулҳои пинҳонии фишор ба дигар кишварҳо аз ҷониби ташкилотҳои давлатӣ мебошад. Ба онҳо, аз ҷумла, мақсади ноором кардани иқтисодиёти давлатӣ тавассути истеҳсоли оммавӣ ва паҳн кардани нишонаҳои пули қалбакӣ дохил мешаванд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки «дар асри XX конвенсияи Женеваи соли 1929 санади асосии ҳуқуқии байналмилалӣ, ки мубориза бо сохтакории пулро танзим мекард, ба шумор мерафт. Ин конвенсия ҷиноятҳои марбут ба сохтакории нишонаҳои пулиро ҳамчун кирдори ҷиноятии зерин муайян мекард:

1) ҳаракати дилхоҳе, ки ба сохтакорӣ ё тағйир додани пулҳои коғазӣ равона карда шудааст, новобаста аз усулҳои истифодашаванда, ҷиноят мебошад;

2) ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ;

3) амалҳое, ки бо фурӯш, воридот ба қаламрави кишвар ё дидаву дониста ба даст овардани нишонаҳои пулии қалбакӣ барои истифодаи шахсӣ, алоқаманданд;

4) шаклҳои иштирок дар содир намудани кирдорҳои ҷиноятии зикршуда, инчунин кирдорҳое, ки ҳамчун суиқасд ба содир намудани онҳо бандубаст карда мешаванд;

5) амалҳои ғайриқонунӣ вобаста ба сохтан, ба даст овардан ё нигоҳ доштани асбобҳо ва дигар ашёе, ки воқеан барои сохтани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё тағйир додани намуди зоҳирии онҳо пешбинӣ шудаанд» [33, с. 150].

Дар асоси муқаррароти «конвенсияи Женева (аз соли 1929), давлатҳои узви он вазифадор гардиданд, ки дар қонунгузории дохилии худ ҷавобгариро, барои ғайриқонунӣ тайёр кардани ҳам асъори давлати худ ва ҳам кишварҳои хориҷӣ, муқаррар намоянд. Бояд қайд кард, ки аз нуқтаи назари қонунгузории ҷиноятии муосир, ки ба ҳимояи манфиатҳои иқтисодӣ дар шароити муносибатҳои бозаргонӣ равона шудааст, ин Конвенсия қисман аҳаммияти худро гум кардааст. Ин аз он

сабаб аст, ки меъёрҳои он танҳо сохтакории пули нақдро дар бар мегиранд ва ба сохтакориву ба муомилот баровардани коғазҳои қиматнок, ба монанди саҳмияҳо ва вомбаргҳо дахл надоранд» [23, с. 95].

Дар марҳилаи аввали мавҷудияти ИҶШС масъалаҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷинояти баррасишаванда дар ҳуҷҷатҳои ҳуқуқии муайян ба танзим дароварда шуда буданд. Ҳамин тариқ, «мувофиқи Декрети Кумитаи иҷроияи марказии умумироссиягӣ (ВЦИК) аз 20 июни соли 1919 «Дар бораи аз тобеияти умумии судҳо гирифтани маҳалҳои дар ҳолати ҷангӣ эълоншуда», Комиссияи Фавқулодаи Умумироссиягӣ ва комиссияҳои фавқулодаи вилоятӣ ҳуқуқ пайдо карданд, ки нисбати шахсони гунаҳгор дар содир кардани сохтакории нишонаҳои пулӣ, чораҳои таъсири фаврӣ, аз ҷумла ҳукми қатлро истифода баранд» [16, с. 48]. Инчунин «дар давраи аз соли 1922 то 1924 давлати Шуравӣ ислоҳоти васеи пулӣ гузаронида, муқаррароти онро дар қонунгузории он замон мустаҳкам кард ва барои сохтакории нишонаҳои пулӣ таъқиби ҷиноятӣ муқаррар карда шуд, бо мақсади таъмини назорати мутамаркази низоми пулӣ, ислоҳот тартиби қатъии истеҳсоли коғазҳои қиматноки корхонаҳои саноатӣ, ҷамъиятҳо ва ширкатҳоро, пешбинӣ мекард» [16, с. 49].

Ба ақидаи мо, қонунгузории ҷиноятии умумииттифоқӣ дар бораи сохтакории пулҳо баъзе ҷанбаҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятии пештараро такмил дод. Ин дар он ифода меёфт, ки ҳаракатҳои вобаста ба сохтакории пулҳо дар таркиби алоҳида ҷойгир карда шуданд, ва, фарқият аз қонуни қаблӣ дар он шахсоне, ки бевосита ба сохтакорӣ даст надоштанд, танҳо ҳамчун шарикон ба ҷавобгарӣ кашида мешуданд. Илова бар ин, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тақаллуби на танҳо асъори ИҶШС, балки нишонаҳои пулии давлатҳои хориҷӣ низ муқаррар карда шуда буд.

Қайд намудан бамаврид аст, ки «бо Қарори Кумитаи Иҷроияи Марказӣ ва Шурои Комиссарони Халқии ИҶШС аз 18 ноябри соли 1929 «Дар бораи тағйир додани моддаи 22-и Муқаррарот дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ, зиддиинқилобӣ ва махсусан ҷиноятҳои барои

ИҶШС хатарноки ба муқобили тартиби идоракунӣ равонагардида» ба моддаи 22-и он меъёри нав ворид карда шуд, ки мувофиқи ин меъёр, сохтакории чекҳо, ҳуҷҷатҳо барои пасандозҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнок, инчунин шаҳодатномаҳо оид ба аккредитивҳои пулӣ ҳамчун кирдори ҷиноятӣ эътироф карда шуда, боиси маҳрум сохтан аз озодӣ бо истифодаи ҷудокунии қатъӣ ба муҳлати на камтар аз ду сол бо мусодираи пурра ё қисмани молу мулк мегардад» [130, с. 23].

Бо вуҷуди қабули «Қонуни ИҶШС «Дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ» аз 25 декабри соли 1958, ба қонунгузории танзимкунандаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сохтакории пулҳо тағйироти ҷиддӣ ворид нагардид. Моддаи 24-и қонуни нав ба ҷинояти сохтакории пул бахшида шуда, барои тайёр кардан ба мақсади ба муомилот баровардани пул**,** инчунин барои фурӯши билетҳои қалбакии хазинадории давлатӣ, билетҳои бонки давлатии ИҶШС, тангаи металлӣ, коғазҳои қиматноки давлатӣ ё асъори хориҷӣ ҷавобгариро муқаррар кард» [16, с. 210].

Таҳлили гузаронидашуда нишон медиҳад, ки «тағйирот ба муайян кардани асосҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сохтакории пулҳо аз нав дида баромадани меъёрҳои мавҷудаи бо вақт санҷидашударо пешбинӣ накардааст. Тағйиротҳое, ки бо Қонуни ИҶШС «Дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ» ворид карда шуданд, асосан хусусияти таҳрирӣ доштанд ва ба баланд бардоштани равшанӣ ва фаҳмиши қонунгузорӣ равона карда шуда буданд, ки ба тафсири якхела ва татбиқи амалии он мусоидат карданд. Бояд қайд кард, ки моддаи 24-и қонуни мазкур барои тайёр кардан ба мақсади ба муомилот баровардани пул ва чиптаҳои нақлиёти роҳи оҳан ва обӣ, ки дар қонунгузории қаблӣ пешбинӣ шуда буд, ҷавобгарӣ пешбинӣ накардааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар шароити нави таърихии давлати Шуравӣ баҳодиҳии ин кирдорҳои ҷиноятӣ тағйир ёфт ва бандубасти онҳо ҳамчун ҷиноятҳои давлатӣ ғайримуносиб гардид» [16, с. 210].

Дар «Кодекси ҷиноятии ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961 ҷавобгарии

ҷиноятӣ барои тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан, инчунин ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии хазинадории давлатӣ, билетҳои бонки давлатии ИҶШС, танга, коғазҳои қиматноки давлатӣ ё асъори хориҷӣ дар м. 85» [15, с. 301] пешбинӣ шуда буд.

Бояд қайд кард, ки қонунгузор ҳанӯз ҳам сохтакории пулро ҳамчун яке аз ҷиноятҳои давлатӣ эътироф мекард, ки он ба манфиатҳои давлатии тамоми Иттифоқи Шуравӣ таҷовуз мекард. Гузашта аз ин, ҳангоми муайян кардани ҷазои шадид барои содир кардани он, КҶ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961, ин ҷиноят ба шумули ҷиноятҳои махсусан вазнин дохил шуд. Ҳолати мазкур ба он вобаста буд, ки пул ва фишанги муносибатҳои бо он алоқаманд ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани вазифаҳои давлатӣ, аз ҷумла дар даврони бунёди ҳаматарафаи ҷамъияти сотсиалистӣ, аҳаммияти калидиро нигоҳ медоштанд. Дар айни замон, низоми муносибатҳои пулию қарзӣ дар доираи модели иқтисодиёти сотсиалистӣ ҳифзи боэътимодро тавассути воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ талаб мекард.

Бо «фармони Раёсати Шурои Олии ИҶШС аз 5 майи соли 1961 «Дар бораи пурзӯр намудани мубориза бо ҷиноятҳои махсусан вазнин» ба моддаи 24-и Қонуни ИҶШС «Дар бораи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои давлатӣ», ислоҳот ворид карда шуд. Ин ислоҳот ҷазои сахттарро аз он ҷумла ҷазои қатлро бо мусодираи молу мулк барои сохтакории пулҳо, ки ҳамчун касб амалӣ карда мешуданд, пешбинӣ мекард. Ворид намудани чунин тағйирот на танҳо бо хоҳиши пурзӯр намудани мубориза ба муқобили ҷинояти махсусан вазнин, тавре ки дар номи Фармон нишон дода шудааст, балки бо зарурати баланд бардоштани ҳимояи муомилоти пулии шуравӣ дар давраи гузариш ба миқёси нави нархҳо ва амалиётҳои мубодилавӣ, ки аз 1 январи соли 1961 амалӣ карда шудааст, вобаста буд» [16, с. 215].

КҶ ҶТ аз соли 1998 барои сохтакории пул ва коғазҳои қиматнок дар м. 281 ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ мекунад, аммо дар муқоиса бо КҶ ҶШС Тоҷикистон аз соли 1961, ин ҷиноятро ба ҷиноятҳо дар соҳаи

фаъолияти иқтисодӣ, ки дар боби 26 КҶ ҶТ ҷойгир аст, дохил мекунад. Дар ин меъёр пешбинӣ шудааст, ки «тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ, бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол бо мусодираи молу мулк ҷазо дода мешавад» [1]. Тибқи қисми дуюми моддаи мазкур, «ҳамин кирдор, агар аз ҷониби гурӯҳи шахсон бо маслиҳати пешакӣ, ба миқдори калон, такроран содир гардад, бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба мӯҳлати аз ҳашт то дувоздаҳ сол, бо мусодираи молу мулк ҷазо дода мешаванд» [1]. Тибқи қисми сеюми м. 281 КҶ ҶТ, «кирдорҳои пешбининамудаи қисмҳои якум ё дуюми ҳамин модда, ки аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содир шудааст, бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз дувоздаҳ то понздаҳ сол, бо мусодираи молу мулк ҷазо дода мешаванд» [1].

Кодексҳои ҷиноятии собиқ давлатҳои ИҶШС ин таркиби ҷиноятро бо принсипҳои монанд ба КҶ ҶТ мустаҳкам карда буданд.

Ҳамин тавр, дар КҶ Федератсияи Россия м. 186 дар боби 22 Қисми махсус ҷойгир аст ва пешбинӣ мекунад, ки «бо тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки марказии Федератсияи Россия, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Федератсияи Россия, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ бо маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз панҷ то ҳашт сол бо ҷарима ба андозаи то як миллион рубл ё ба андозаи музди меҳнат ё дигар даромади маҳкумшуда дар давраи то панҷ сол ё бе он, ҷазо дода мешавад» [12].

Мутобиқи м. 199 КҶ Украина, зери сохтакории пулҳо «тайёр кардан, нигоҳдорӣ, соҳиб шудан, интиқол, фиристодан, воридот ба Украина бо мақсади истифода дар фурӯши молҳо, ба соҳибияти каси дигар додан, инчунин ба соҳибияти каси дигар додани тамғаҳои ғайриқонунии истеҳсолшуда, гирифташуда ё сохтакории андози аксизӣ,

унсурҳои муҳофизатии голографӣ, асъори қалбакии миллии Украина дар шакли банкнотаҳо ё тангаҳои металлӣ, асъори хориҷӣ, коғазҳои қиматноки давлатӣ, дар шакли коғазӣ ё билетҳои лотереяи давлатӣ, фаҳмида мешавад. Ин ҷиноят дар фасли VII КҶ Украина бо номи «Кирдорҳои ҷиноятӣ дар соҳаи фаъолияти хоҷагидорӣ», пешбинӣ карда шудааст» [7].

Дар Ҷумҳурии Беларус инчунин меъёри ҳуқуқӣ мавҷуд аст, ки ҷавбгариро «барои тайёр кардан, нигоҳ доштан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, ки дар боби 25 «Ҷиноятҳо ба муқобили тартиби амалӣ намудани фаъолияти иқтисодӣ» ҷойгир аст, пешбинӣ мекунад» [8]. Ҳамин тавр, мутобиқи м. 221 КҶ Ҷумҳурии Беларус «тайёр кардан ё нигоҳ доштан бо мақсади ба муомилот баровардани билетҳои қалбакӣ ё тангаҳо, коғазҳои қиматноки давлатӣ ё дигар коғазҳои қиматнок дар воҳиди расмии пулии Ҷумҳурии Беларус, нишонаҳои пулӣ ё коғазҳои қиматнок бо асъори хориҷӣ» [8], мебошад. Мутобиқи «қ. 2 м. 221 КҶ Ҷумҳурии Беларус, ба сифати намудҳои вазнинкунандаи ҷинояти мазкур кирдорҳое, ки такроран ё аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, ё бо миқдори махсусан калон содир шудаанд, баромад мекунанд» [8].

Дар КҶ Ҷумҳурии Латвия дар «м. 192 ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ва ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ ва коғазҳои қиматноки давлатӣ, ки дар боби XIX «Кирдорҳои ҷиноятӣ дар хоҷагии халқ» ҷойгир аст, пешбинӣ шудааст» [9]. Мутобиқи ин меъёр ҷинояти мазкур чунин муайян гардидааст: «тайёр кардан бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан, инчунин ба соҳибияти каси дигар додани нишонаҳои пулии қалбакӣ ва тангаҳои Бонки Латвия, коғазҳои қиматноки давлатӣ ё асъори хориҷӣ» [9].

Дар КҶ Лаҳистон «ҷавобгарии ҷиноятӣ барои сохтакории пулҳо дар м. 310 пешбинӣ шудааст, ки дар боби 37 «Ҷиноятҳо ба муқобили гардиши пул ва коғазҳои қиматнок» дохил карда шудааст» [10]. Аммо, бояд қайд кард, ки дар муқоиса бо м. 281 КҶ ҶТ, дар КҶ «Лаҳистон

доираи васеи ҳаракатҳо, яъне қалбакӣ намудан, тағйир додан, ба муомилот баровардани пул, дигар воситаи пардохт ё ҳуҷҷат ё қабули онҳо, нигоҳ доштан, интиқол, гузаронидан, фиристодан, бо мақсади ба муомилот баровардан, дохил карда шудаанд» [10].

Дар қонунгузории ҷиноятии Испания, ба монанди дигар тартиботи ҳуқуқӣ, тамоюли истифодаи муносибати тасодуфӣ ҳангоми муайян кардани таркиби ҷинояти сохтакории пул мушоҳида мешавад. Мувофиқи «м. 386 КҶ Испания, таҳти сохтакории пулҳо амалҳои зерин фаҳмида мешаванд:

1. Тайёр кардани пулҳои қалбакӣ, аз ҷумла тангаҳои металлӣ, коғазҳо, кортҳои қарзӣ ва дебетӣ ва аккредитивҳо.

2. Воридоти пулҳои қалбакӣ ба қаламрави кишвар.

3. Ба муомилот баровардан ё паҳн кардани пулҳои қалбакӣ дар якҷоягӣ бо дигар шахсоне, ки бо сохтакории пул ё қочоқ машғуланд.

4. Нигоҳ доштани пулҳои қалбакӣ бо мақсади ба муомилот баровардани онҳо.

5. Дидаву дониста ба даст овардани пулҳои қалбакӣ бо мақсади ба муомилот даровардани онҳо» [11].

Дар кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Федеративии Олмон кирдорҳои тақиқшаванда аз рӯи се моддаи мустақил бандубаст карда мешуданд. Мувофиқи «§146 КҶ Ҷумҳурии Федеративии Олмон, шахсоне, ки дар тайёр кардан ё соҳиб шудан ба пулҳои қалбакӣ бо мақсади ба соҳибияти каси дигар додан гунаҳгор эътироф шудаанд, бояд на камтар аз ду сол аз озодӣ маҳрум карда шаванд» [12]. Дар «§147 КҶ Ҷумҳурии Федеративии Олмон барои ба соҳибияти каси дигар додани пулҳои қалбакӣ, инчунин барои суиқасди ин кирдор ҷавобгарии ҷиноятӣ муқаррар карда шудааст. Ниҳоят, §149 КҶ Ҷумҳурии Федеративии Олмон тайёрӣ барои тайёр кардани пулҳои қалбакиро ҳамчун ҷинояти мустақил муайян мекунад» [12].

Мувофиқи м. 240 КҶ Швейтсария, «бо тариқи қалбакӣ тайёр кардани тангаҳои металлӣ, банкнотаҳо ё пулҳои коғазӣ ҷавобгарии

ҷиноятиро ба вуҷуд меорад. Илова бар ин, КҶ Швейтсария намудҳои алоҳидаи зерини сохтакории пулҳоро ҷудо мекунад:

- тақаллуби нишонаҳои пулӣ (м. 241);

- ба муомилот даровардани пулҳои қалбакӣ (м. 242);

- камкунии ғайриқонунии миқдори металлҳои қиматбаҳо дар тангаҳо (м. 243);

- воридот, соҳиб шудан ва нигоҳ доштани пулҳои қалбакӣ (м. 244)» [13].

Дар вақти омӯзиши меъёрҳои қонунгузории ҷиноятии хориҷӣ, ки ҷавобгарии тақаллуби банкнотҳоро танзим мекунанд, хусусияти муҳимми ҳуқуқӣ ошкор карда мешавад: дар баъзе давлатҳо чунин таркиби кирдор ҳамчун ҷинояти иқтисодӣ ба фарқ аз муносибати дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва як қатор кишварҳои дигар қабулшуда шарҳ дода намешавад. Аксар вақт чунин амалҳои ғайриқонунӣ ба категорияи алоҳидаи таҷовузҳои ҷиноятӣ ҷудо карда мешаванд ва дар қисми махсуси Кодекси ҷиноятии миллӣ ҳамчун намуди мустақили фаъолияти ғайриқонунӣ мустаҳкам карда мешаванд.

Дар КҶ Фаронса, ҷинояти мазкур ба сифати «Ҷиноят ба муқобили эътимоди ҷамъиятӣ, пешбинӣ карда шудааст» [14]. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҷинояти мазкур, вобаста ба объекти ҷиноят фарқ карда мешавад. Аз ҷумла, «дар боби II «Дар бораи пулҳои қалбакӣ» (моддаҳои 442-1 – 442-14) барои ҳаракатҳои барои ҷамъият хавфнок вобаста ба қалбакӣ тайёр кардани тангаҳо ё банкнотаҳо ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст» [14]. Инчунин дар «моддаҳои 443-1 – 443-8 ҷавобгарии алоҳида барои сохтакории пул, ки объекти он коғазҳои қиматнок мебошанд, муайян карда шудааст» [14].

Натиҷаи таҳлили параграфи мазкури диссертатсия имкон медиҳад, ки аломатҳо ва тамоюлҳои доимии зерини он ошкор карда шаванд:

1. Тайёр кардани пули қалбакӣ ҷинояте мебошад, ки таърихи тулонӣ дорад. Дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ қонунгузории ҷиноятии давлатҳои гуногун ба тафсири

мафҳуми тақаллуби нишонаҳои пулӣ, инчунин ба арзёбии дараҷаи таҳдиде, ки чунин амалҳо барои устувории муносибатҳои ҷамъиятӣ доранд, муносибати гуногун нишон доданд.

2. Дар марҳилаҳои аввали он, ки робитаҳои иқтисодӣ ба таври кофӣ рушд накардаанд, тақаллуби пул асосан ҳамчун таҷовуз ба ҳуқуқҳои амволӣ ва манфиатҳои шахсони алоҳида дахл дошт. Дар ҷараёни ташаккули низоми пулию қарзӣ ва муқаррар кардани монополияи давлатӣ дар интишори нишонаҳои пулӣ тайёр ё паҳн кардани пулҳои қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок мақоми ҷинояти давлатиро ба даст меорад, ки барои он ҷазои қатъии ҷиноятӣ пешбинӣ карда мешавад. Ин ҷиноят ба шумули ҷиноятҳои махсусан вазнин дохил шуд. Ҳолати мазкур ба он вобаста буд, ки пул ва фишанги муносибатҳои бо он алоқаманд ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани вазифаҳои давлатӣ, аз ҷумла дар даврони бунёди ҳаматарафаи ҷамъияти сотсиалистӣ, аҳаммияти калидиро нигоҳ медоштанд. Дар айни замон, низоми муносибатҳои пулию қарзӣ дар доираи модели иқтисодиёти сотсиалистӣ ҳифзи боэътимодро тавассути воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ талаб мекард.

3. Дар заминаи рушди иқтисоди бозорӣ, ки табодули озоди молу хизматрасонӣ, ҳаракати қувваи корӣ ва ташаккули механизмҳои ҳамгироии иқтисодӣ хос аст. Вобаста ба ин, қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ҳамчун ҷинояте, ки ба манфиатҳои иқтисодии субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ зарар мерасонад, муайян менамояд.

1.2. Заминаҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Сохтакории пулҳои қалбакӣ падидаи иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ буда, бо маҷмуи омилҳои байниҳамдигарии сабабӣ-таъсирӣ ва муносибатҳои

ҷамъиятӣ вобаста аст. Ин дар таҳлили ретроспективии таҳаввули қонунгузорӣ, ки ҷавобгарии чунин кирдорҳоро муқаррар мекунад, ба таври возеҳ пайгирӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, таҳлили робитаи падидаи тақаллуби пул бо равандҳои махсуси ҷамъиятӣ муҳим аст, ки онро пайгирӣ намоем, ки чӣ гуна он бо суръати рушди иқтисодӣ, хусусиятҳои мутобиқсозии иҷтимоӣ ва ҳамгироии ҷомеа, тағйирот дар дарки ҷамъиятии рафтори ғайриқонунӣ алоқаманд аст ва инчунин дигар сабабиятҳои муҳими иҷтимоиро ба назар мегирад.

Дар доираи илми ҳуқуқшиносӣ борҳо кӯшиш карда шуд, ки қонуниятҳои намунавии таҳаввули ҷиноятқорӣ, аз ҷумла таҳлили муқоисавии маълумоти оморӣ дар бораи пулҳои қалбакӣ дар давлатҳои гуногун ошкор карда шаванд. Дар асоси натиҷаҳои бадастомада як қатор таърифҳои умумӣ тартиб дода шудаанд, ки имкон медиҳанд муайянкунандаҳои ин кирдори ҷиноятӣ бо хусусиятҳои қонунгузории миллӣ, маводи амалияи судӣ ва дигар омилҳои дахлдор муқоиса карда шаванд, дар ҳоле ки мундариҷа ва аҳаммияти онҳо вобаста ба кишвар ба таври назаррас фарқ мекунад. Чунин ақида вуҷуд дорад, ки «дар айни замон, бо вуҷуди ҳама ихтилофоти назаррас дар сатҳи ҷиноятқорӣ дар кишварҳои гуногун, тамоюли аввал ва муайянкунандаи он дар ҷаҳон афзоиши мутлақ ва нисбии он (нисбат ба аҳолӣ, рушди иқтисодӣ, фарҳанг ва ғайра) мебошад» [48, с. 14].

Вобаста ба Федератсияи Россия Э.Ф. Побегайло чунин менависад, ки «тамоюлҳои манфии рушди ҷиноятқории Россия чунон шаффоф мебошанд, ки онро ҳамчун омили таҳдидкунандаи амнияти миллии кишвар эътироф кардан мумкин аст, зеро Россия ба давлате табдил меёбад, ки аз ҷониби гурӯҳҳои ҷиноятӣ назорат карда мешавад» [102, с. 88].

Дар партави таҳлили фаъолияти ҷаҳонӣ ва миллии ҷиноятӣ, омор дар бораи шумораи ҳолатҳои расман ба қайд гирифташудаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 2010 то 11 моҳи соли

2025 чунин мебошад: 2010 – 21; 2011 – 23; 2012 – 9; 2013 – 11; 2014 – 7; 2015 – 17; 2016 – 18; 2017 – 14; 2018 – 8; 2019 – 9; 2020 – 9; 2021 – 20; 2022 – 13; 2023 – 6; 2024 – 8; 11 моҳи 2025 – 5 [138].

Бо назардошти маълумоти пешниҳодшуда (ба ғайр аз сатҳи ҷиноятқории латентӣ), метавон хулоса кард, ки таҳлили ҷанбаҳои ҳуқуқии мубориза бо тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро аз ошкор ва тавсифи мухтасари омилҳои иҷтимоӣ, ки динамикаи манфии тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-и муосирро барои ҷомеа ва давлат ба вуҷуд меоранд, ҷудо кардан мумкин нест.

Зимни таҳлили параграфи мазкур бояд ба назар гирифт, ки ҳама гуна ҷомеа системаи мураккаби ҳамкорӣ мебошад, ки дар он одамон бо муносибатҳои гуногун, шаклҳои ҳамкорӣ ва робитаҳои иҷтимоӣ бо ҳам алоқаманданд. Тавре ки таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, амалияи сохтакории пулҳо ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо системаи амалкунандаи самтҳои арзиш ва муқаррароти меъёрӣ дар ҷомеа ҷудонопазир аст: маҳз онҳо чаҳорчӯбаи рафтори иҷозатдодашударо муайян мекунанд ва ангезаҳо, инчунин моделҳои амалҳои шахсони алоҳида ва гурӯҳҳои ба чунин амалҳои ғайриқонунӣ алоқамандро муайян мекунанд.

Дар асл, ҷомеа як низоми ягонаи муташаккили иҷтимоӣ мебошад, ки худро тавассути иҷтимоикунонии ҷузъҳои худ: шахсони алоҳида ва гурӯҳҳо (ҷузъҳо, зернизомҳо ва ҳамбастагии онҳо), бозсозӣ мекунад. Бо назардошти гурӯҳи шахсоне, ки бо тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғуланд, ҳамчун унсури зернизоми ин сохтори мукаммали иҷтимоӣ, гуфтан мумкин аст, ки чунин амалҳо ба бофтаи иҷтимоии ҷомеа дохил карда мешаванд, ки дар он ҷойгоҳи хосро ишғол мекунанд ва бори махсуси функсионалиро амалӣ мекунанд. Аз ин ҷо зарурати ба тартиб даровардан ва мувофиқ кардани амалҳо дар доираи низоми дахлдори муносибатҳои ҷамъиятӣ ба миён меояд. Аз ин рӯ, асосҳои иҷтимоии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ба муомилот

баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ тавассути таҳлили моделҳои рафтории одамон – бо назардошти низомҳои мавҷудаи иҷтимоӣ, робитаҳои сохторӣ ва фишангҳои институтсионалӣ ошкор карда мешаванд. Дар ин ҳолат табиати ҳуқуқӣ ва криминологии ин ҷиноят бо таҳаввули сохти сиёсӣ ва тарзи иҷтимоию иқтисодии давлат зич алоқаманд аст.

Дар таҳқиқоти сотсиологӣ, ки ба омӯзиши падидаи тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бахшида шудаанд, омор нақши калидӣ мебозад. Бо ин мақсад таҳлил ва муқоисаи маълумоти омори ҷиноятӣ бо мушоҳидаҳои амалӣ дар ин соҳа аҳаммияти аввалиндараҷа пайдо мекунанд.

Масъалаи муқоисаи маълумоти омори ҷиноятии кишварҳои гуногун дар сатҳи байналмилалӣ ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам амалӣ дар тули солҳои зиёд баррасӣ карда шуд. Ҳанӯз соли 1853 дар конгресси якуми байналмилалии оморӣ А. Кетле ин масъаларо ба миён гузошта буд. Аз он вақт инҷониб он дар конгрессҳои омори байналмилалӣ ва иҷлосияҳои институти байналмилалии омор борҳо баррасӣ шудааст. Дар ибтидои асри XX аввалин кӯшишҳо барои таҳлили муқоисавии маълумот дар бораи ҷиноятқорӣ дар якчанд кишварҳои Аврупо сурат гирифтанд. Соли 1901 дар Италия, Фаронса, Испания, Австрия, Олмон, Англия, Шотландия ва Ирландия таҳқиқи ин ҷиноят гузаронида шуд. Соли 1911 низоми ягонаи нишондиҳандаҳо барои таҳқиқоти муқоисавии байналмилалӣ пешниҳод карда шуд, ки бо мақсади баланд бардоштани муқоисаи маълумот тавассути ҷудо кардани аломатҳои маҳдуд, хусусан аломатҳои ҷузъӣ ва муқоисашаванда, такмил дода шуд. Аз ин рӯ, ин зарурати гузаронидани таҳқиқот ҳам дар сатҳи миллӣ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ, инчунин дар асоси онҳо таҳия намудани амалҳои ҳамоҳангшуда дар самти мубориза бо тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро, ошкор намуд. Ин боиси қабул гардидани Конвенсияи Женева аз 20 апрели соли 1929, гардид.

Таваҷҷуҳи зиёде, ки ба мушкилоти тайёр кардани пул ё коғазҳои

қиматноки қалбакӣ (сохта) зоҳир карда мешавад, аз хусусияти он вобаста аст. Ин ҷиноят одатан дар қаламрави давлатҳои хориҷӣ содир карда мешавад ва аксар вақт намояндагони миллатҳои гуногунро дар бар мегирад. Аксар вақт ба сифати предмети ҷиноят воҳидҳои пулии дигар кишварҳо баромад мекунанд. Муборизаи муассир бо ин навъи ҷиноятқорӣ ҳамкории зичи байналмилалиро талаб мекунад. Аз ин сабаб, зарурати муқовимати байнидавлатӣ ба тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар Конвенсияи Женева аз соли 1929 инъикос ёфт. Аз ин рӯ, то вақтҳои охир, тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҷинояте ҳисоб мегардид, ки дар шартномаҳои байналмилалӣ ба танзим дароварда шудааст [47, с. 133; 38, с. 170]. Бо дарназардошти он, ки тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) метавонад ба устувории молиявӣ ва иқтисодии бисёр кишварҳо таъсири манфӣ расонад, баъзе муҳаққиқон онро ҷиноят ба муқобили низоми ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ мешуморанд. Аммо, аз нуқтаи назари мо, дар бораи мавҷудияти низоми ташаккулёфтаи молиявию иқтисодии ҷаҳонӣ сухан рондан, ҳанӯз бармаҳал аст. Аз ин рӯ, бо назардошти хусусияти фаромарзии тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва таъсири манфии он ба иқтисодиёти давлатҳои гуногун, онро дар заминаи ҷиноятқории фаромиллӣ баррасӣ кардан мақсаднок аст. Вақтҳои охир муҳаққиқон ба таҳқиқи моҳияти иҷтимоию ҳуқуқии ин падида диққати ҷиддӣ медиҳанд, ки дар нашрияҳои сершумор инъикос ёфтааст.

Дар байни мутахассисон-криминалист то ҳол мавқеи монанд дар бораи он, ки ҷиноятқории фаромиллӣ дар системаи ҷиноятҳои хусусияти байналмилалидошта бояд чӣ гуна ҷой дошта бошад, ташаккул наёфтааст. И.И. Лукашук ва А.В. Наумов чунин ақида доранд, ки «мафҳуми «ҷиноятҳои байналмилалӣ» инчунин падидаҳои ҷиноятқории фаромиллиро низ дар бар мегирад» [47, с. 200]. В.С. Комиссаров бар ин назар аст, ки «мафҳуми «ҷинояти фаромиллӣ» нисбат ба мафҳумҳои «ҷинояти хусусияти байналмилалидошта» ва «ҷинояти конвенсионӣ»

васеътар аст. Ба ақидаи ӯ, ба нишонаҳои ҷинояти фаромиллӣ омилҳои зерин дохил мешаванд:

1. Табиати фаромарзии кирдор: ҷиноят дар қаламрави ду ва ё зиёда давлат содир карда мешавад.

2. Ҳайати байналмилалии гурӯҳи ҷиноятӣ: ба гурӯҳи муташаккил шаҳрвандони давлатҳои гуногун дохил мешаванд.

3. Тақсимоти ҷуғрофии иштирокчиён: иштирокчиёни гурӯҳи муташаккил дар давлатҳои гуногун ҷойгиранд.

4. Имконияти салоҳияти давлатҳои дигар: давлатҳои дигар ҳуқуқ доранд салоҳияти худро нисбати ҷинояти дахлдор амалӣ кунанд» [92, с. 15-16].

Бидуни тафсилоти баҳс, бояд эътироф кард, ки тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳам ҷинояти байналмилалӣ ва ҳам ҷинояти фаромиллӣ мебошад. Ин ба он вобаста аст, ки мубориза бо он дар асоси меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалӣ сурат мегирад ва худи раванди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ аксар вақт қаламрави якчанд давлатҳоро фаро мегирад.

Дар партави хусусияти фаромиллии тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-и муосир, ҳамкории давлатҳо дар мубориза бо паҳншавии он дар иқтисоди ҷаҳонӣ аҳаммияти махсус пайдо мекунад. Дар ин низоми ташкилоти полиси байналмилалии ҷиноятӣ (Интерпол) сохтори байниҳукуматӣ, ки 179 давлати иштирокчиро муттаҳид мекунад, ҷойгоҳи марказӣ дорад. Аз рӯйи шумораи аъзоён назар ба Созмони Милали Муттаҳид дар ҷойи дуюм меистад. Ташкилот дорои инфрасохтори муназзами коммуникатсионӣ ва системаи махсуси баҳисобгирии иттилоотии дорои аҳаммияти ҷиноятӣ мебошад, ки имкон медиҳад, ки мубодилаи фаврии маълумот ва дастрасии мустақим ба сохторҳои миллии ҳифзи ҳуқуқ таъмин карда шавад.

Ҳангоми баргузории конфронси сеюми байналмилалӣ бахшида ба муқовимат ба сохтакории пул соли 1950 дар Гаага ҷойгоҳи Интерпол дар ин самт муайян гардид. Дар натиҷаи он ҳуҷҷати махсус қабул карда шуд,

ки мақоми Интерполро ҳамчун ягона сохтори байналмилалӣ, ки ба ин масъала мутахассис аст, мустаҳкам кард. Дар оянда Интерпол дар асоси мунтазам бо даврабандии як маротиба дар панҷ сол конфронсҳои соҳавӣ гузаронида, намояндагони бонкҳои эмиссионӣ ва идораҳои салоҳиятдори давлатиро барои иштирок ҷалб мекунад. Илова бар ин, Интерпол омори ҳамаҷонибаи ҳолатҳои тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро мебарад, ки ба ошкор кардани намудҳои нави он ва зуд огоҳ кардани аъзои худ дар бораи онҳоро имкон медиҳад. Дар асоси омӯзиши таҷрибаи байналмилалии мубориза бо ҷинояти мазкур Интерпол тавсияҳои методӣ таҳия мекунад, ки ба баланд бардоштани самаранокии фишангҳои ҳифзи асъори миллӣ равона карда шудаанд. Созмон инчунин таҷрибаи пешқадами мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишварҳои гуногунро дар соҳаи ошкор кардани ҳолатҳои сохтакории нишонаҳои пулӣ ва дигар воситаҳои пардохт, инчунин чопхонаҳо ва коргоҳҳои тайёр кардани онҳоро ҷамъбаст мекунад. Илова бар ин, Интерпол ба муайян кардани шахсияти тайёркунандагон ва паҳнкунандагони пули қалбакӣ ва таъмини сабти далелҳои моддӣ, мусоидат мекунад.

Мутахассисони Интерпол, ки дар соҳаи таҳлили иттилоот дар бораи тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) кор мекунанд, ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқи кишварҳои гуногун дар мубориза бо ҷиноятҳои марбут ба қалбакӣ тайёр кардани пул, машваратҳои фаврӣ медиҳанд ва ёрӣ мерасонанд. Ҳар сол коршиносони озмоишгоҳи махсус 700-800 экспертизаи банкнотҳо ва чекҳоро бо мақсади муайян кардани аслӣ будани онҳо ва аз рӯйи имконият, ошкор кардани манбаи пайдоиши нишонаҳои пулии қалбакиро, анҷом медиҳанд.

Табиати фаромиллӣ ва байналмиллалии тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) муносибати ҷаҳониро ба назорати он талаб мекунад. Тамоюлҳои мушоҳидашуда ба чунин назорати универсалӣ танҳо афзоиш хоҳанд ёфт. Дар акси ҳол, тақсим намудани ташкилотҳои ҷиноятӣ ҷаҳонро ба қаламравҳои дорои сатҳи гуногуни

хатар, идома медиҳанд. Кишварҳое, ки назорати нокифоя доранд, ба ҳамлагарон осебпазир мешаванд ва ба «марказҳои» фаъолият ва «паноҳгоҳҳо» табдил меёбанд [87, с. 24]. Интерпол тамоюлҳои ҷаҳонии тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ҳам дар сатҳи ҷаҳонӣ ва ҳам дар минтақаҳо ва гурӯҳҳои алоҳидаи кишварҳо назорат мекунад. Ташкилот ҳаҷми ин намуди ҷиноятқориро дар муддати кӯтоҳ ва дарозмуддат пешгӯӣ намуда, «тавсияҳоро оид ба муттаҳидсозии қонунгузории ҷиноятӣ, инчунин стратегияҳои пешгирӣ ва мубориза бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро сари вақт таҳия менамояд» [130, с. 45]. Давлатҳои аъзои Интерпол имконият пайдо мекунанд, ки нишондиҳандаҳои ҷиноятқорӣ дар кишвари худро бо маълумоти дигар кишварҳо ва тамоюлҳои ҷаҳонӣ муқоиса кунанд. Ин ба ҳавасмандгардонии муттаҳидсозии низомҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва истифодаи таҷрибаи ҷаҳонӣ дар соҳаи назорати ҷиноятҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), мусоидат мекунад.

Дар зери падидаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), пеш аз ҳама, омилҳои иҷтимоию иқтисодӣ ҷойгиранд. Ба онҳо дохил мешаванд:

- Даромаднокии баланди фаъолияти бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), алоқамандбуда;

- Самаранокии нокифояи тадбирҳои назорати давлатӣ ва ҷамъиятӣ, аз ҷумла ҷазоҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки ба шахсони бо тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғулбуда татбиқ карда мешаванд;

- Паҳншавии васеи техникаи нусхабардории муосир, ки назорати он дар сатҳи давлатӣ ва байналмилалӣ кофӣ нест;

- Дарки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз ҷониби як қисми аҳолӣ ҳамчун ҷинояти дорои сатҳи пасти муайянкунӣ ва ҷазо.

Миқёси тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) асосан аз набудани маҳкумияти устувори ин амал дар ҷомеа ҳамчун кирдори барои ҷамъият хавфнок, вобаста аст, ки он на танҳо ба соҳаи гардиши пул ва иқтисодиёт, балки ба ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳрвандон, зарар мерасонад.

Ин ҳолат бо ҳамбастагии мураккаби омилҳои гуногун, ки ба криминализатсияи рафтори ғайриқонунӣ дар соҳаи иқтисодиёт, аз ҷумла низоми пулию қарзӣ мусоидат мекунанд, шарҳ дода мешавад.

Таҳлили тамоюлҳои муосир дар соҳаи ҷиноятқорӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) алоқаманд аст, аз густариши фарогирии ҷуғрофии ин фаъолият ва баланд бардоштани сатҳи ташкили он шаҳодат медиҳад. Гурӯҳҳои ҷиноятқорие, ки бо сохтакории пул алоқамананд, бештар нақшҳоро байни ташкилкунандагон, тайёркунандагон ва ба муомилот бароварандагон дар сатҳҳои гуногун тақсим мекунанд. Бо мақсади кам кардани хатари ошкоршавӣ, онҳо инфрасохтори муомилоти пулии дохилӣ ва байналмилалӣ, низомҳои ҳифзи воҳиди пулӣ ва механизмҳои ҳифзи ҳуқуқии онро бодиққат меомӯзанд.

Яке аз омилҳое, ки ба коҳиши назарраси шумораи ҷиноятҳои ин навъ дар муддати тулонӣ монеъ мешаванд ва баръакс, ба афзоиши назарраси онҳо мусоидат мекунанд – интихоби роҳи осон ва суръати баланди тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) мебошанд.

Масоили тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба ҷамъият хавфнокии ҷиддиро доро аст, зеро он пеш аз ҳама ба иқтисодиёти давлат зарар мерасонад. Бояд қайд кард, ки ин ҷиноят метавонад на танҳо ба низоми пулии миллӣ, балки ба низоми пулии байналмилалӣ низ зарари ҷиддӣ расонад. Мубрамияти ин алалхусус дар ҳолатҳое, ки ҷиноятқорон ҳалқаи фаромиллӣ таъсис медиҳанд, вазифаҳо ва соҳаҳои фаъолиятро тақсим мекунанд, инчунин воридоти миқдори зиёди асъори хориҷии қалбакиро ба қаламрави

Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ба муомилот баровардан амалӣ менамоянд, ифода мегардад. Ба сифати мисол, метавон амалияи судиро вобаста ба паравандаи ҷиноятӣ нисбати С.М., пеши назар овард. Инак, номбурда аввалҳои моҳи апрели соли 2021 бо ҳамроҳии шиносҳояш А.Т.А. ва М. ном шахси ба тафтишот номаълум дар шаҳри Тошканди Ҷумҳурии Узбекистон қарор доштаанд. Ӯ санаи 07 апрели соли 2021, бо ҳамроҳии шиносҳояш А.Т.А. ва М. ном шахс таввасути ҳавопаймо аз фурудгоҳи байналмиллалии шаҳри Тошканд ба шаҳри Истамбули Ҷумҳурии Туркия сафар намуда, чанд муддат дар меҳмонхонаи «Форс-Хотел» истиқомат намуда, дар ин муддат бо шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон Р.Ҳ.С. шиносоӣ пайдо намуданд. Охирин, яъне Р.Ҳ.С. ба ӯ ва шиносаш А.Т.А. иброз намудааст, ки вай имконияти пайдо намудани долларҳои қалбакиро дорад ва агар онҳо хоҳиши ба даст овардани маблағҳои доллари қалбакиро дошта бошанд, ӯ метавонад барои онҳо чунин маблағҳои қалбакиро пайдо намояд. С.М. ва А.Т.А. бо мақсади ба даст овардани фоидаи муфт бо роҳи ба муомилот баровардани маблағҳои қалбакӣ ба таклифи Р.Ҳ.С. розӣ шуда, ба охирин маблағи 600 (шашсад) доллари ИМА-ро дар шакли аслиашон дода, бар ивазашон маблағи 1800 (як ҳазору ҳаштсад) доллари ИМА-и калбакӣ гирифтаанд. Баъдан, санаи 20 апрели соли 2021, тибқи маслиҳати пешакӣ Р.Ҳ.С. маблағҳои қалбакии ба С.М. ва А.Т.А. дар ҳаҷми 1800 доллари ИМА додаашро бозпас гирифта, тавассути шахсони ба тафтишот номаълум ба Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол дода, дар шаҳри Хуҷанд ба Р.И.М., ки шиноси С.М. мебошад, дастрас намуданд. Р.И.М. маблағҳои қалбакии аз рӯи маслиҳати пешакӣ бадастовардаашро ба шахсони ба тафтишот номаълум ба муомилот баровардааст [140].

Дар ҳаракатҳои гурӯҳҳои байналмилалии ҷиноятӣ, ки ба истифодаи муомилоти пулӣ бо мақсадҳои ғаразнок равона шудаанд, стратегияи на танҳо ба даст овардани даромад, балки ноором сохтани низоми молиявии Тоҷикистон низ пайгирӣ карда мешавад. Ин тавассути номураттаб сохтани ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ ва нақдӣ ба даст

оварда мешавад, ки метавонад ба вайроншавии тамоми сохтори иқтисодии кишвар оварда расонад. Сатҳи баланди латентӣ доштани ин ҷиноят, инчунин зарари эҳтимолии он ба устувории низоми молиявӣ, диққати махсусро талаб мекунад. Фаҳмидани он муҳим аст, ки чунин ҳаракатҳо ба некӯаҳволии ҳар як шаҳрванд таъсири манфӣ мерасонанд, зеро ғанисозии ҷиноятқорон аз ҳисоби маблағҳои андозсупорандагон сурат мегирад.

Таҳлили омилҳои иҷтимоӣ, ки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба вуҷуд меоранд, фарқгузориро талаб мекунанд. Аз як тараф, бояд шароити макроиқтисодиро ҷудо кард, ки мавҷудияти ин намуди ҷиноятро дар соҳаи молиявии ҷомеа ба вуҷуд меорад ё барои зуҳури он муҳити мусоид фароҳам меорад. Аз тарафи дигар, омилҳое, ки бевосита ба содир намудани ҷиноятҳои мушаххас мусоидат мекунанд, бояд баррасӣ карда шаванд. Ҳамбастагии мураккаб ва гуногунҷанбаи ин омилҳо вазъи криминогениро дар кишвар нисбат ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ташаккул медиҳанд.

Дар вақти таҳқиқи сабабиятҳои ҷамъиятӣ, ки бо сохтакории пул алоқаманд, ба равишҳо ва хулосаҳои дар нашрияҳои илмӣ пешниҳодшуда такя кардан мақсаднок аст, зеро «асосҳои объективӣ-субъективии ҷиноятқорӣ, дар ояндаи наздик мавҷудияти худро гум намекунанд» [93, с. 7]. Ҳангоми таҳлили омилҳое, ки ҷиноятқории муосир, аз ҷумла ҷиноятқории иқтисодиро ба вуҷуд меоранд, илми криминология, сарфи назар аз баъзе ихтилофҳо дар назари тафсир ва таснифи онҳо, якдилона зарурати ба назар гирифтани дигаргуниҳои сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодиро, ки бо падидаҳои манфии бӯҳронӣ ҳамроҳ мешаванд, эътироф мекунад. Дар робита ба ин, М.М. Бабаев қайд мекунад, ки «дар солҳои охир ба сатҳи ҷиноятқории бақайдгирифташуда ду омили асосӣ таъсири назаррас расонидаанд: якум, гузариши баҳснок, аммо ногузир ва мантиқӣ ба иқтисоди

бозаргонӣ; дуюм, харобшавии идоранашаванда ва дар давраи бозсозӣ ва ислоҳот идорашавандаи шаклҳои қаблии тоталитарии назорати ҷамъиятии ҷинояткорӣ бидуни ташаккули кофии фишангҳои нави демократӣ» [84, с. 19]. Бо назардошти таъсири омилҳои зикршуда, метавон хулоса кард, ки шароити иҷтимоӣ дар паҳн кардани «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», ки яке аз ҷиноятҳои маъмултарини иқтисодӣ мебошад, нақши муҳим мебозад.

Маҳакҳои асосии муайянкунандаи динамика ва миқёси сохтакории пулҳо инҳоянд:

1. Омодагии нокифояи дастгоҳи давлатӣ ба дигаргуниҳои бозаргонӣ, ки ба оқибатҳои манфӣ дар сиёсати иҷтимоӣ оварда расонд.

2. Радди ғайриқонунии давлат аз иштирок дар танзими ҳуқуқии муносибатҳои молиявӣ дар марҳилаи ташаккули иқтисоди бозаргонӣ.

3. Дар муддати дароз мавҷуд набудани танзими дақиқи қонунгузорӣ дар соҳаи молиявӣ.

4. Сатҳи пасти саводнокии ҳуқуқии аҳолӣ дар масъалаҳои муносибатҳои бозаргонӣ.

5. Самаранокии нокифояи мақомоти назоратӣ дар муайян кардани робитаҳои байни вайронкуниҳо дар соҳаи молиявӣ ва падидаҳои нави иқтисодӣ.

6. Вокуниши сусти мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ба таҳдидҳои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» дар шароити тағйирёбандаи иқтисодиёт.

7. Фаъолияти қасдонаи гурӯҳҳои ҷиноятӣ, ки ба ноил шудан ба манфиатҳои маҳдуди гурӯҳӣ дар соҳаи молиявӣ равона карда шудааст.

Албатта, сабабҳои зикршуда шартан, ҳамчун сабабҳои мустақил ҷудо карда шудаанд. Дар амалия, онҳо бо ҳам зич алоқаманданд ва ба ҳамдигар вобастаанд.

Дар рафти таҳлили омилҳои мушаххаси иҷтимоӣ, ки ба ҷинояти «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки

қалбакӣ (сохта)» мусоидат мекунанд, бояд сабабҳои ба чунин кирдор водор кардани шахсро таҳқиқ кард ва инчунин омилҳои асосии равониро, ки намунаи амалкунандаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ташкил медиҳанд, ҷудо кард.

Низоми иқтисодии дар кишвари мо дар давраи шӯравӣ мавҷудбуда бо сатҳи баланди танзим аз ҷониби давлат ва назорати шадиди маъмурӣ ва ҳуқуқӣ хос буд. Набудани фишангҳои бозаргонӣ ва ангезаҳои табиӣ барои баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат, рушди иқтисодиро бозмедошт. Аз байн рафтани низоми сотсиализми тоталитарӣ ба бӯҳрони давлатдорӣ ва вайрон шудани фишангҳои фаъолияти он оварда расонд. Ин дар навбати худ ба барҳам додани иқтисодиёти нақшавӣ ва аз даст додани қобилияти давлат барои идоракунии равандҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-сиёсӣ оварда расонд.

Барои содир кардани ягон ҷиноят шартҳои зарурӣ мавҷуданд. Дар мавриди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ин шартҳо аз як қатор омилҳои иҷтимоӣ вобастаанд, ки минбаъд баррасӣ карда мешаванд. Онҳо иборатанд аз:

- Шаффофияти нокифоя ва назорати истеъмоли металлҳои зудгудохташаванда ва руҳ.

- Тадбирҳои номувофиқ оид ба таъмини бехатарии захираҳои моддӣ ва таҷҳизот дар корхонаҳо.

- Сатҳи пасти назорат аз ҷониби роҳбарияти корхонаҳо оид ба истифодаи таҷҳизот, аз ҷумла ваннаҳои электролизӣ, прессҳо ва мошинҳои коркарди металл.

- Сатҳи пасти огоҳии кормандоне, ки пардохтҳоро аз аҳолӣ қабул мекунанд, оид ба нишонаҳои аслии пул.

- Муносибати бепарвоёнаи кормандони масъули қабули пули нақд аз аҳолӣ ба вазифаҳои корӣ худ.

- Набудани назорати дуруст барои дастрасии одамон ба техникаи зиёдкунанда.

Илова ба шартҳои мавҷуда, ки ба афзоиши ҷинояткорӣ дар маҷмуъ мусоидат мекунанд, ба динамикаи манфии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) омилҳои муҳимми мушаххас низ таъсир мерасонанд. Ба ақидаи мо, ин омилҳоро метавон ба таври зерин тасниф кард:

1) васеъ кардани миқдори пули нақд дар муомилот;

2) бекор кардани маҳдудиятҳо оид ба харид ва истифодаи таҷҳизоти нусхабардорӣ ва бисёркунанда;

3) муомилоти асъори хориҷӣ дар қаламрави давлат дар баробари асъори миллӣ;

4) тамдиди даврае, ки дар давоми он пулҳои коғазӣ ва тангаҳо метавонанд дар муомилот бе иштироки муассисаҳои бонкӣ истифода шаванд;

5) самаранокии нокифояи системаи огоҳкунии ҷамъиятӣ дар бораи паҳн кардани пулҳои қалбакӣ;

6) ба муомилоти пулӣ ворид шудани билетҳо бо қурби баланд;

7) набудани таҷҳизоти муосир ва боэътимоди ҳисобкунии пули нақд ҳангоми ҳисоббаробаркунӣ бо мизоҷон мушкилот эҷод мекунад, ки раванди қабули пардохт барои молҳо ва хидматҳо, инчунин ташаккули даромади рӯзонаро душвор мегардонад;

8) тавсеаи дастрасӣ ба техникаи нусхабардорӣ доираи бештари шахсонро фаро мегирад;

9) идомаи низоми пардохти ғайринақдӣ;

10) захираи маҳдуди буҷетӣ, ки ба мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ҷудо карда шудааст, ба қобилияти онҳо барои самаранок амалӣ намудани чорабиниҳо оид ба дарёфт ва ошкор намудани шахсоне, ки бо тайёр кардани ҳуҷҷатҳои қалбакӣ ва молҳо дар марҳилаҳои аввали истеҳсоли онҳо машғуланд, таъсири манфӣ мерасонад;

11) навсозӣ ва афзоиши иқтидорҳои истеҳсолӣ дар соҳаи полиграфия;

12) набудани заминаи зарурии моддӣ-техникӣ барои амалӣ

намудани назорати асбобии аслӣ будани билетҳо;

13) сатҳи нокифояи ҳифзи техникии нишонаҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнок;

14) мунтазам ба муомилот баровардани пулҳои коғазӣ ва тангаҳои нав;

15) васеъ кардани доираи гардиши маблағҳои калони пулӣ маънои зиёд кардани шумораи соҳаҳо ва ҳолатҳоеро дорад, ки дар онҳо маблағҳои зиёди молиявӣ истифода мешаванд;

16) тақсимоти беназорати таҷҳизоти нусхабардорӣ;

17) таҳдиди афзояндаи воридшавии пулҳои қалбакӣ ва асъори хориҷӣ аз хориҷа ба мушоҳида мерасад;

18) такмили ихтисос ва такмили усулҳои муайян намудани пулҳои қалбакӣ;

Афзоиши ҷиноятқорӣ дар ин соҳа қисман ба мафкураи охири асри XX вобаста аст, ки хоҳиши муваффақияти моддиро бо ҳар ваҷҳ эълон мекард. Ин муқаррарот асосан дар натиҷаи дигаргуниҳои иҷтимоию иқтисодии давраи бозсозӣ буд. Омили иловагӣ, ки вазъиятро бадтар мекунад, набудани имконият барои ташаккули муносибатҳои пурраи молӣ ва пулӣ дар доираи иқтисоди бозаргонӣ буд. Ба таври тулонӣ саркӯб кардани ташаккули табиии фишангҳои бозорӣ ба тадриҷан дар ҷомеа решакан кардани дарки фаҳмиши меъёрҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла чорчӯбаи ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти иқтисодӣ ва муайян кардани ҳудуди рафтори иҷозатдодашуда мусоидат кард.

Ба ақидаи Р. Айдинян ва Я. Геслинский, «бухронҳои иқтисодӣ ба афзоиши ноустувории сиёсӣ оварда мерасонанд. Дар ин давра давлат дар амалӣ намудани назорат ва идоракунии самараноки ҷомеа бо мушкилот рӯ ба рӯ мешавад. Барои як қисми аҳолӣ, вайрон кардани меъёрҳои ҳуқуқӣ, метавонад ҳамчун чораи маҷбурӣ барои зинда мондан, қабул карда шавад» [52, с. 10].

Муноқишаи афзояндаи иҷтимоию иқтисодӣ, ки бо маълумоти оморӣ дар бораи афзоиши ҷиноятҳои иқтисодӣ, аз ҷумла тайёр кардан ё

ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) тасдиқ шудааст, на танҳо ба фароҳам овардани фазои бечазоӣ ҳангоми тайёр кардан ва ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, балки ба ҳаракатҳои воқеии зиддиҷамъиятӣ оварда мерасонад. Сохтори ташаккули амали ғайриқонунии инфиродӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ алоқаманд аст, метавонад дар талаботи иқтисодӣ ва воқеияти иҷтимоӣ ифода карда шавад.

Васеъшавии ҳудуди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодӣ бо як қатор омилҳои иҷтимоӣ вобаста аст. Ба онҳо дохил мешаванд:

– равандҳои таваррум ва бекурбшавӣ марбут ба асъори миллӣ;

– афзоиши ҳаҷми пулии асъорҳои пешрафтаи ҷаҳонӣ;

– такмили доимии технологияҳои истеҳсоли полиграфӣ, ки сифати пулҳои қалбакиро баланд мебардоранд;

– дастрасии озод ба дастгоҳҳои нусхабардории бисёрфункционалӣ бо идоракунии барномавӣ, ки он имкон медиҳад, ки пул ё коғазҳои қиматноки аз ҷиҳати шакл ва ранг мураккабро тайёр намоянд;

– набудани муносибати ягонаи қонунгузорӣ ба ҳимояи пул бо асъори миллӣ ва хориҷӣ дар ҳуқуқи ҷиноятии давлатҳои гуногун.

Номукаммалии қонунгузории ҷиноятиро ҳамчун яке аз омилҳое, ки ба афзоиши тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) мусоидат мекунад ва муборизаи муассирро бо ин ҷиноят дар сатҳи байналмилалӣ мушкил мекунад, қайд намуда, бояд ба назар гирифт, ки ба монанди марҳилаҳои аввали ташаккули ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», дар айни замон тамоюли ҷазои сахттар барои қалбакӣ тайёр кардани пули миллӣ нисбат ба асъори хориҷӣ ба назар мерасад.

Кодексҳои ҷиноятии аксари кишварҳои ҷаҳон барои тайёр кардан

ва ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакии дар қаламрави ин кишвар дар муомилотбуда, ҷазоҳои шадид муқаррар мекунанд. Мисолҳои зеринро оид ба ин ҳолат овардан мумкин аст: дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, барои ин ҷиноят шахси гунаҳгорро метавонанд ба 15 соли маҳрум сохтан аз озодӣ, ҷарима ба маблағи 5 ҳазор доллари ИМА ё ба ҳарду намуди ҷазо дар як вақт маҳкум намоянд; дар Дания муҳлати ҳадди аксар барои ин ҷиноят 12 соли маҳрум сохтан аз озодиро ташкил медиҳад.

Гарчанде ки тақаллуби асъор дар саросари ҷаҳон ҷинояти ҷиддӣ эътироф шудааст, сатҳи таъин намудани ҷазои баландтар барои он метавонад вобаста ба давлат ва намуди асъори бо роҳи қалбакӣ тайёркардашуда фарқ кунад. Ба сифати мисол Ҷопонро овардан мумкин аст, ки дар он ҷо тайёр кардани йенаи қалбакии ҷопонӣ ба якумра аз озодӣ маҳрум сохтан оварда мерасонад, дар ҳоле ки барои тайёр кардани асъори хориҷии қалбакӣ, ба монанди доллари ИМА, ҷазо дар намуди маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати аз ду сол ё бештар аз он, муайян гардидааст. Ғайр аз он, дар баъзе ҳолатҳо, мурофиаи пулии қалбакӣ метавонад ҳузури коршиноси кишвареро талаб кунад, ки асъори он кишвар бо роҳи қалбакӣ тайёр шудааст. Ин метавонад мушкилоти муайянеро ба вуҷуд орад, ки бо ҳамкории байналмилалӣ ва дастрасии мутахассисон, алоқаманданд.

Дар хотима бояд қайд кард, ки як қатор омилҳои иҷтимоӣ на танҳо ба ҳифз, балки ба афзоиши доимии «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Ба шумораи онҳо чунин омилҳо дохил мешаванд:

1. Беҳтар кардани муносибатҳои байни давлатҳо, густариши робитаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, баланд бардоштани шаффофияти марзҳо, рушди тиҷорати байналмилалӣ, пайдоиши бозорҳои нави фурӯш, содда кардан ва афзоиши ҳамлу нақли байналмилалӣ. Гарчанде, ки ин равандҳо дар маҷмуъ ба беҳтар шудани сифати зиндагии одамон

дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат мекунанд, онҳо ҳамзамон барои фаъолияти фаъолонаи гурӯҳҳои ҷиноятии муташаккили фаромиллӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғуланд, шароити мусоид фароҳам меоранд.

2. Густариши шабакаҳои байналмилалии молиявӣ, ки гардиши пулии байнидавлатиро пурзӯр мекунанд, танзими давлатӣ ва назорати ҷараёни пулро хеле мушкил мекунанд. Ин барои пинҳон кардани миқдори зиёди пули қалбакӣ шароити мусоид фароҳам меорад.

3. Муҳоҷирати афзояндаи аҳолӣ ва ташаккули диаспораҳои этникӣ дар кишварҳои гуногун аз ҷониби ташкилотҳои ҷиноятии фаромиллӣ барои ташкили гурӯҳҳои байналмилалии ҷиноятӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ машғуланд, фаъолона истифода мешаванд. Ин гурӯҳҳо бо ҳамбастагии зиёд ва устуворӣ, ба таъсири мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, фарқ карда мешаванд.

4. Фарқиятҳо дар қонунгузории ҷиноятии давлатҳои гуногун аз ҷониби шахсони ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғулбуда барои таъмини амнияти бештар ҳангоми содир кардани амалҳои ғайриқонунии марбут ба тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, моҳирона истифода мешаванд.

5. Ташаккули мегаполисҳои бисёрмиллӣ ҳамчун марказҳои фаъолияти молиявӣ ва тиҷоратӣ, ки дар низоми иқтисодии ҷаҳонӣ нақши калидӣ доранд ва интиқоли маблағҳои назаррасро таъмин мекунанд, барои истифодаи онҳо аз ҷониби гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ бо мақсади амалӣ намудани тақаллуби молиявӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Ҳаҷми зиёди амалиёти молиявӣ дар чунин мегаполисҳо ошкор ва қатъ кардани фаъолияти ғайриқонунии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро, ки амалҳои худро дар заминаи ҷараёни пулии қонунӣ пинҳон мекунанд, душвор мекунад.

6. Паҳншавии технологияҳои пешрафта ва дастрасии онҳо барои амалӣ намудани ҷиноятҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), шароити мусоид фароҳам меорад.

БОБИ II. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ АЛОМАТҲОИ ОБЪЕКТИВИИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА)

2.1. Объект ва предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Таҳлили нишонаҳои объективии таркиби ҷиноят, аз ҷумла кирдоре, ки барои сохтакории пул пешбинӣ шудааст, тавассути баррасии ду унсури асосӣ: объекти ҷиноят ва тарафи объективии он амалӣ мегардад.

Объекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта). Масъалаи объекти ҷиноят мавзуи омӯзиши ҷиддӣ аз ҷониби муаққиқони зиёд мебошад. Ин муносибат бо он вобаста аст, ки таълимот дар бораи объекти ҷиноят имконият медиҳад, то хусусиятҳои асосии ҷиноят ҳамчун падидаи иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ амиқтар ошкор гардад. Соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ зери ҳифзи Кодекси ҷиноятӣ мебошанд, дар як ҷо намеистанд, зеро бо пайдо шудани робитаҳои навини иҷтимоӣ дар самтҳои сиёсат, иқтисодиёт, фарҳанг ва дигар соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ таҳаввул меёбад. Таҳаввули муносибатҳои сиёсӣ-иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-иқтисодӣ ба таври қонунӣ ба ислоҳи тасаввуроти илмӣ дар бораи мундариҷаи манфиатҳои ҳифзшаванда, ки метавонанд объекти таҷовузи ҷиноятӣ шаванд, оварда мерасонад. Аз ҷумла, ин ба амалҳои ғайриқонунӣ, ба монанди «тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)», дахл дорад.

Дар адабиёти ҳуқуқии замони Шуравӣ оид ба ҳуқуқи ҷиноятӣ, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳамчун ҷинояти давлатӣ эътироф карда мешуд. Бояд қайд намуд, ки «моддаи 85 КҶ ҶШС Тоҷикистон соли 1961, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани

пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ» пешбинӣ карда буд, дар боби 1 «Ҷиноятҳои давлатӣ» фасли II «Дигар ҷиноятҳои давлатӣ»» [15, с. 335], дохил карда шуда буд. Ин мавқеъ ба он асос ёфта буд, ки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба кори низоми муомилоти пулӣ, ки дар ИҶШС муайян гардида буд, ҳисороти калон расонида, устувории низоми пулии ин давлатро, ки унсури калидии идоракунии молиявии давлатӣ ба ҳисоб мерафт, халалдор мекунад. Гарчанде ки як қатор муҳаққиқон ҷиноятҳои соҳаи молиявиро дар асоси Кодекси ҷиноятии ҶШФСР (аз соли 1960) таҷдиди назар намуда, дар бораи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) зикр карданд, онҳо онро ба ҷиноятҳои хоҷагидорӣ дохил накарданд [44, с. 6-7].

Криминалистони шуравӣ ҳамчун анъана соҳаи муомилоти нишонаҳои пулӣ ва коғазҳои қиматнокро дар ИҶШС ҳамчун мавзуи асосии омӯзиш ҳангоми тафтиши ҳолатҳои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), баррасӣ мекарданд [51, с. 245]. «Дар ҳолатҳои марбут ба тайёр кардани асъори хориҷии қалбакии давлатҳои иштирокчии Конвенсияи Женева аз соли 1929, мавзуи таҳлил системаи пулию қарзии дахлдори ин давлат қарор мегирифт» [66, с. 84; 67, с. 87].

Қайд намудан бамаврид аст, ки «Дар шароити ислоҳоти бозаргонӣ ва тағйироти куллӣ дар қонунгузории ҷиноятӣ, аз ҷумла аз нав бандубаст намудани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба ҷиноятҳои иқтисодӣ, андешаҳои коршиносон дар бораи ҷойи ин ҷиноят дар низоми ҷиноятҳои иқтисодӣ, сарфи назар аз таҳаввулот, то ҳол дар масъалаи муайян кардани объекти бевоситаи он якдилона нестанд. Чунин номуайянӣ қисман бо набудани консепсияи ягонаи системаи ҷиноятҳои иқтисодӣ дар таълимоти муосири ҳуқуқи ҷиноятӣ, инчунин норасоии таснифи умумиқабулшудаи ҷиноятҳои пешбининамудаи боби 22 КҶ Федератсияи Россия (мувофиқ ба боби 27 КҶ ҶТ) бо назардошти объектҳои бевоситаи онҳо шарҳ дода

мешавад. Олимон ба ин далел дуруст ишора мекунанд» [39, с. 43-47].

Таҳлили китобҳои ҳуқуқӣ равишҳои мухталифро ба сохтори таркиби ҷинояти марбут ба сохтакории пул дар доираи категорияи ҷиноятҳои иқтисодӣ, инчунин муайян кардани объекти бевоситаи он, ошкор мекунад.

Олимони гуногун тафсирҳои гуногуни мафҳуми тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро аз нуқтаи назари таъсири он ба муносибатҳои ҷамъиятӣ пешниҳод мекунанд. Н.А. Лопашенко бар ин назар аст, ки «тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки бо татбиқи манъи рафтори ҷиноятӣ дар соҳаи иқтисодиёт алоқаманданд, таҷовуз мекунанд» [45, с. 43-47]. Ба ақидаи А.А. Аслаханов, «тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба кирдорҳои ғайриқонунӣ дар соҳаи мубодила дахл дорад» [114, с. 27-28]. И.В. Шишко чунин мешуморад, ки «тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) муносибатҳои дар соҳаи эмиссия ва гардиши маблағҳои пулӣ, коғазҳои қиматнок ва ҳуҷҷатҳои пардохтро вайрон мекунад» [26, с. 6-7].

Баъзе олимон чунин мешуморанд, ки объекти бевоситаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) фишанги мавҷудаи гардиши онҳо мебошад [24, с. 91; 78, с. 226; 62, с. 215].

Дар доираи назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ таърифҳое васеъ паҳн шудаанд, ки объекти бевоситаи ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ҳамчун муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки барои таъмини кори устувори низоми пулию қарзӣ [77, с. 309; 76, с. 215] ё ҳимояи манфиатҳои молиявии кишвар заруранд [79, с. 474], шарҳ медиҳанд. Боиси тазаккур аст, ки «тарафдорони таснифи «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» ҳамчун ҷиноятҳои марбут ба соҳаи

молия, эҳтимолан аз фарогирии васеи мафҳуми «низоми молиявӣ» дар ҳайати он як қатор зергурӯҳҳои нисбатан мустақили муносибатҳоро ҷудо мекунанд, аз ҷумла, онҳо ба муносибатҳои марбут ба муомилоти воситаҳои пардохт таваҷҷуҳ зоҳир намуда, онҳоро объекти бевоситаи ҷинояти таҳлилшаванда мешуморанд» [25, с. 17-19; 106, с. 36].

Ба ақидаи мо, дар вақти таъсиси объекти бевоситаи ҷинояти мавриди назар бояд робитаи зичи мафҳумҳои «низоми молиявӣ» ва «муносибатҳои пулию қарзӣ» ба назар гирифта шавад. Дар ин ҳолат, ҳамчун категорияи афзалиятнок ҷудо кардани муносибатҳои пулию қарзӣ мақсаднок аст онҳо хусусияти таҷовузро дақиқтар инъикос мекунанд ва имкон медиҳанд, ки моҳияти амали ғайриқонунӣ дурусттар ошкор карда шавад. Тавре ки ба ҳама маълум аст, молия низоми муносибатҳои пулӣ мебошад, ки бо ҷамъоварӣ, тақсимот ва истифодаи маблағҳои пулӣ барои таъмини моддии иҷрои функсияҳо ва вазифаҳои давлатӣ алоқаманд аст [42, с. 5]. Фаъолияти молиявӣ маҷмуи муносибатҳои дар ҷараёни ташаккул, тақсимот ва истифодаи захираҳои пулӣ бавуҷудомадаро фаро мегирад. Фаъолияти низоми молиявӣ тавассути ҳаракати пули нақд ва ҳисоббаробаркуниҳои ғайринақдӣ дар доираи муносибатҳои пулию қарзӣ амалӣ карда мешавад. Бояд қайд кард, ки низоми молиявӣ на танҳо бо муносибатҳои пулию қарзӣ маҳдуд аст, балки инчунин муносибатҳои идоракуниро дар асоси принсипҳои ҳокимият ва тобеият, ки давлат яке аз тарафҳо мебошад, дар бар мегирад. Дар робита ба ин, дар адабиёти махсус робитаи зичи байни низоми молиявӣ ва муносибатҳои пулӣ таъкид карда мешавад, дар ҳоле ки ба ғайри қобили қабул будани мутобиқсозии онҳо таъкид карда мешавад. Масалан, Ю.А. Крохина таъкид мекунад, ки мафҳуми «молия» танҳо муносибатҳои пулиро дар бар мегирад, ки шакли хоси ҳаракати арзиширо доранд. Ин шакл бо тақсимоти даромад ва пасандозҳои пулӣ, инчунин ташаккули фондҳои муайяни захираҳои пулӣ алоқаманд аст. Фарқи муҳимми муносибатҳои молиявӣ аз дигар муносибатҳои пулӣ дар набудани баробарӣ мебошад. Дар аксари ҳолатҳо, ҳаракати пул бо

ҳаракати муқобили молҳо, корҳо ё хидматҳо ҳамроҳ мешавад, ки ба муносибатҳои пулӣ хусусияти баробар медиҳад. Муносибатҳои молиявӣ ба эҷоди қаноатмандии муқобил равона карда нашудаанд ва ҳаракати онҳо хусусияти ҷубронкунанда надоранд [42, с. 2].

Тафовут дар мундариҷаи муносибатҳои молиявӣ ва пулию қарзӣ, инчунин таносуби миқдории онҳо (дар ин ҳолат аввалинҳо ба дуюм дохил карда мешаванд, яъне нисбат ба намуд ва зергурӯҳ мебошанд) имкон медиҳад, ки объекти ҷинояти мазкур ба низоми пулию қарзӣ диққат дода шавад. Аммо ин мавқеъ асоснокии минбаъдаро талаб мекунад.

Барои пурра фаҳмидани моҳияти ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ҳамаи ҷузъҳои таркибии онро ба таври муфассал таҳлил кардан лозим аст, яъне:

1) муайян кардан лозим аст, ки дар заминаи м. 281 КҶ ҶТ мафҳумҳои «билетҳои Бонки миллии Тоҷикистон» ва «танга» чӣ маъно доранд;

2) сохтори низоми пулиро дар маҷмуъ муайян кардан лозим аст;

3) бояд мафҳуми «муносибатҳои қарзӣ» маънидод карда шавад;

4) муайян кардани объекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бояд ҳам асъори миллӣ ва ҳам асъори хориҷӣ, инчунин коғазҳои қиматнокро дар бар гирад.

Баррасии ҳар яке аз ин ҷанбаҳо имкон медиҳад, ки дар бораи предмети ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ фаҳмиши ҳамаҷониба ба даст оварда шавад.

Пул, ки ба сифати предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) баромад мекунад, моли хосест, ки ҳамчун ченаки умумӣ амал мекунад. Он аз бисёр молҳои дигар дар ҷараёни таҳаввули муомилоти молӣ ба таври худсарона ҷудо карда шудааст [41, с. 23]. Дар ҷараёни рушди таърихӣ

нақши пулро ашёҳои гуногун иҷро мекарданд. Дар ибтидо ҳамчун пул ҳайвонҳо, ба монанди чорво, пашм ва пӯсти он истифода мешуданд, сипас металлҳои нодир ба туфайли хосиятҳои худ: якхелагӣ, тақсимшавӣ, нигоҳдорӣ ва интиқолдиҳӣ вазифаи пулро иҷро мекарданд, ки онҳоро барои ин мақсад мувофиқтар мекард.

Пул, гарчанде ки ҳамчун мол амал мекунад, табиати беназир дорад. Дар фарқият аз дигар молҳое, ки арзиши истеъмолиро инъикос мекунанд, пул таҷассумгари пинҳонии меҳнати дар онҳо ҷойгиршуда мебошад. Ин арзиш тавассути баробар кардани мол ба ченаки умумӣ – пул равшан мегардад. Вобаста ба ин, пул ҳамчун ифодаи мустақим ва универсалии арзиш амал мекунад. Аз ин рӯ, тақаллуби нишонаҳои пулӣ боиси таҳрифи худи моҳияти арзиш мегардад.

Дар адабиёти илмӣ таъкид карда мешавад, ки воҳидҳои пулӣ, алахусус дар шакли ҷисмонии онҳо, хусусиятҳои муайян доранд. Ба онҳо дохил мешаванд:

1. Аслият, ки тавассути технологияи мураккаби истеҳсолот ба даст оварда мешавад, ки тақаллубро душвор мекунад.

2. Қулай будани муомилот, ки бо мукаммалӣ, фарқият ва шинохтани нишонаҳои пулӣ таъмин карда мешавад.

3. Устуворӣ, ки бо истифодаи пулро ба муддати дароз таъмин мекунад.

4. Тақсимшавӣ, яъне имконияти тақсимоти воҳидҳои пулӣ ба воҳидҳои хурдтар, ки имконияти иваз кардани пулҳои калонро ба пулҳои хурд таъмин мекунад.

5. Якхелагӣ, маънои онро дорад, ки воҳидҳои пулии якарзиша новобаста аз шакли ҷисмонии онҳо (коғазӣ, металлӣ ва ғайра) қобилияти харидории баробар доранд [105, с. 221-222].

Пулҳо дар шакли коғазҳо (банкнотаҳо, билетҳо) ҳамчун намоиши рамзии воҳидҳои пурраи пулӣ амал мекунанд. Пайдоиши онҳо бо рушди муомилоти металлӣ алоқаманд аст, ки дар он онҳо дар аввал ҳамчун ивазкунандаи тангаҳои нуқрагин ё тиллоӣ баромад мекарданд.

Имконияти истифодаи чунин ҷойгузинҳо аз вазифаи асосии пул ҳамчун воситаи муомилот, яъне қобилияти онҳо ҳамчун миёнарав дар раванди мубодилаи молҳо вобаста аст. Татбиқи ин имконият дар амал натиҷаи раванди тулонии таърихӣ мебошад, ки якчанд марҳилаҳои пайдарпайро дар бар мегирад [33, с. 45].

Марҳилаи аввал бо вайроншавии воҳиди пулӣ ифода мегардад, вақте ки тангаи пуарзиш хусусияти худро гум мекунад, он ба рамзи одии арзиш табдил меёбад.

Марҳилаи дуюм қасдан вайрон кардани пули металлӣ аз ҷониби давлат мебошад. Бо ин мақсад, миқдори металлҳои қиматбаҳо дар тангаҳо ба таври сунъӣ коҳиш меёбад, ки ин ба давлат имкон медиҳад, то ки фоидаи иловагӣ ба даст орад.

Марҳилаи сеюм бо эмиссияи хазинадории пулҳои коғазӣ алоқаманд аст, ки маҷбуран ба пулҳои металлӣ баробараризиш эълон карда мешаванд. Ин тадбир инчунин ба афзоиши даромади хазинаи давлатӣ нигаронида шудааст.

Таҳаввулоти гардиши пул, аз истифодаи тангаҳои пуарзиши металлӣ то пайдоиши пулҳои коғазӣ, роҳи дарозеро тай кардааст. Аввалин тангаҳо дар Лидия ҳанӯз дар асри VII пеш аз милод пайдо шудаанд. Дар асри XII дар Чин аввалин пули коғазӣ бароварда шуд ва дар Аврупо ва Амрико ин танҳо дар асрҳои XVII-XVIII рух дод [33, с. 34]. Бори аввал пул дар шакли коғаз (банкнота) дар қаламрави Тоҷикистони муосир, ки он вақт дар ҳайати аморати Бухоро дохил буд, соли 1918 бароварда шуд. Ин нишонаҳои пулӣ «танга» номида мешуданд [132].

Ҳамин тариқ, моҳияти пул ба он вобаста аст, ки онҳо барои маблағгузории норасоии буҷет бароварда мешаванд ва бо металлҳои қиматбаҳо таъмин карда намешаванд, аммо қувваи ҳатмии муқаррарнамудаи давлатро доранд.

Хусусияти муҳимми пулҳои коғазӣ аз он иборат аст, ки онҳо аз муқаррароти давлатии қурби маҷбурӣ вобастаанд, зеро онҳо худ арзиши

дохилӣ надоранд. Бо ин таъминоти давлатӣ, пули коғазӣ мақоми намояндаи арзиши муомилотро ба даст меорад, ки ҳамчун воситаи пардохти молҳо ва хидматҳо амал мекунад. Аз ин рӯ, ҳар як амали бо тайёр кардани пули қалбакӣ алоқаманд, метавонад ҳамчун ҷиноят ба муқобили қонунияти арзиши намояндагии маблағе, ки дар муомилот барои пардохт истифода мешавад, муайян карда шавад.

Эмиссияи нишонаҳои пулӣ ба Бонки миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон вогузор шудааст, ки ин аз ду фишанги асосӣ вобастагӣ дорад: якум, давлат хароҷоташро аз ҳисоби интишори маблағҳои пулӣ мепӯшонад; дуюм, он аз Бонки миллӣ захираҳои қарзӣ мегирад, ки барои пӯшонидани норасоии буҷет истифода мешаванд. Фарқи байни арзиши номиналии пулҳои баровардашуда ва хароҷоти тайёр кардани онҳо (арзиши коғаз ва чоп) даромади эмиссионо ташкил медиҳад, ки қисми зиёди даромади давлатӣ мебошад. Аз ин рӯ, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) кирдори ғайриқонунӣ мебошад, ки ба муқобили манфиатҳои молиявии давлат, ки бо гирифтани даромади эмиссионӣ алоқаманд аст, равона карда шудааст.

Объекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳангоми таҳлили функсияҳои пул аниқтар ошкор карда мешавад. Дар низоми иқтисодӣ пул як қатор нақшҳои калидиро иҷро мекунад: он ҳамчун меъёри арзиши молҳо ва хидматҳо хизмат мекунад, қулай мубодилаи тиҷоратро (воситаҳои муомилотро) таъмин мекунад, имкон медиҳад, ки сарват ҷамъ карда шавад, ҳамчун воситаи пардохт ва асъори байналмилалӣ амал мекунад.

Баррасии функсияҳои пул имкон медиҳад, ки объекти ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ муайян карда шавад. Дар ин замина, мо ба функсияҳои зерини воситаҳои пулӣ таваҷҷуҳ дорем: андозаи арзиш, воситаи муомилот, воситаи пардохт ва пулҳои ҷаҳонӣ.

Андозаи арзиши молу маҳсулот дар шакли пулӣ объективӣ инъикос карда мешавад. Аз ин сабаб, пул ҳамчун таҷассуми универсалӣ

ва ченаки арзиши мол баромад мекунад. Ҳангоми мубодила молу маҳсулот аз ҷиҳати равонӣ ба эквиваленти пулӣ баробар карда мешаванд. Бояд қайд кард, ки ин функсияро на аломатҳои рамзӣ, балки пулҳои пуррае, ки дорои арзиши худ мебошанд, иҷро мекунанд. Арзиши мол, ки дар шакли пулӣ ифода ёфтааст, дар шакли нарх зоҳир мешавад. Аз ин рӯ, тақаллуби воҳидҳои пулӣ таҷовузи мустақим ба андозаи арзиши молу маҳсулот мебошад, ки бо нархи онҳо муқаррар карда мешавад.

Ҳангоми баррасии функсияи пул ҳамчун воситаи муомилот, бояд қайд кард, ки муомилоти молӣ ду марҳилаи тағйирёбии шакли арзишро дар бар мегирад: фурӯши як молу маҳсулот ва хариди молу маҳсулоти дигар. Дар ин раванд, пул дар мубодилаи ду молу маҳсулот миёнарав буда, схемаи «мол-пул-мол»-ро амалӣ мекунад. Аз ин рӯ, нишонаҳои пулии қалбакӣ, ки предмети ҷиноят мебошанд, пайдарпайии муомилоти молу маҳсулотро вайрон мекунанд.

Муомилоти пулӣ нисбат ба низоми бартерӣ як қатор афзалиятҳо дорад. Аввалан, он мутобиқати эҳтиёҷоти иштирокчиён мубодиларо талаб намекунад. Дуюм, муомилоти пулӣ зарурати ҳамоҳангсозии санадҳои хариду фурӯшро дар вақт бартараф мекунад. Сеюм, он маҳдудиятҳоро дар ҷойи амалиёти тиҷоратӣ бартараф мекунад.

Рушди мубодилаи мол бо истифодаи пул ҳамчун воситаи муомилот, ки маҳдудиятҳои мубодилаи мустақимро бартараф мекунад, ҳавасманд карда мешавад. Таъкид кардан муҳим аст, ки барои иҷрои ин функсия воҳидҳои воқеии пулӣ лозиманд, на консепсияҳои абстрактӣ. Дар раванди хариду фурӯш пул ҳамчун миёнарави муваққатӣ амал мекунад ва метавонад бо аломатҳои арзиш иваз карда шавад. Бо афзоиши гардиши пул дар баробари пулҳои металлӣ пулҳои коғазӣ низ паҳн шуданд. Аммо, сохтакории воҳидҳои пулӣ таҳдиди ҷиддӣ ба устувории тамоми раванди муомилоти пулӣ мебошад.

Функсияи пул ҳамчун воситаи пардохт дар раванди рушди муносибатҳои қарзии хоси иқтисоди капиталистӣ ба вуҷуд омад. Дар

чунин низом пул истифода мешавад:

- ҳангоми фурӯши мол ба қарз. Ин зарурат ба фарқиятҳо дар шароити истеҳсол ва муомилоти молҳо, тағйиребии мӯҳлати истеҳсол ва гардиши онҳо, инчунин мавсимии истеҳсолот вобаста аст;

- ҳангоми пардохти музди меҳнат ба коргарон ва хизматчиён.

Ҳамин тариқ, ҳамчун воситаи пардохт амал карда, воҳидҳои пулӣ шакли махсуси гардишро ифода мекунанд, ва аз шакли гардише, ки ба онҳо ҳамчун воситаи муомилот хос аст, фарқ мекунанд. Инро ба таври схемавӣ чунин тасвир кардан мумкин аст:

- Функсияи пул ҳамчун воситаи муомилот: М-П-М (Мол-Пул-Мол);

- Функсияи пул ҳамчун воситаи пардохт: М-У-П (Мол-Уҳдадории қарзӣ-Пул), ки дар он «У» уҳдадории қарзиро ифода мекунад.

Ҳамин тариқ, фаъолияти пул ҳамчун воситаи муомилот бо ҳаракати ҳамзамон пул ва мол тавсиф мегардад. Дар айни замон, истифодаи пул ҳамчун воситаи пардохт муваққатан ҳамоҳангсозии ин ҳаракатҳоро дар бар мегирад. Ҳангоми хариди мол бо қарз, харидор ба фурӯшанда вексел – ҳуҷҷати тасдиққунандаи уҳдадории қарзиро медиҳад, ки дар оянда иҷро карда мешавад.

Дар шароити пешрафтаи иқтисоди бозаргонӣ, маблағҳои пулӣ ҳамчун воситаи пардохт амал карда, ҳамкории истеҳсолкунандагони сершумори молҳоро таъмин мекунанд. Пайдоиши пули қалбакӣ метавонад ба вайроншавии гардиши пардохт оварда расонад, ки боиси бухрон ва муфлисшавии корхонаҳо мегардад. Схемаи пешниҳодшуда ин равандро тасвир мекунад: М-У-П-М, ки дар он:

* М – мол;

* У – уҳдадории пардохт;

* П – пулҳо ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ;

* М – муфлисшавӣ.

Пулҳои ҷаҳонӣ, ки вазифаи воситаи байналмилалии пардохтро иҷро мекунанд, ҳанӯз дар ҷомеаҳои пеш аз капиталистӣ ба вуҷуд

омадаанд. Аммо, рушди пурраи онҳо бо пайдоиши бозори ҷаҳонӣ ба амал омад. Дар давраи аввали фаъолияти бозори ҷаҳонӣ нақши пулҳои ҷаҳониро тиллои намунаи баланд (995) иҷро мекард. Мувофиқи созишномаи Париж аз соли 1867, тилло расман шакли ягонаи пули ҷаҳонӣ эътироф карда шуд.

Ҳамзамон, пулҳои ҷаҳонӣ се функсияи асосиро иҷро мекунанд:

- Функсияи воситаи умумии пардохт: онҳо барои ҳисоббаробаркунӣ аз рӯйи тавозуни байналмилалӣ, пеш аз ҳама аз рӯйи тавозуни пардохт истифода мешаванд.

- Функсияи воситаи умумии харид: онҳо барои хариди мустақими молҳо дар хориҷа ва пардохти онҳо бо пули нақд, масалан, дар сурати пайдо шудани норасоии озуқаворӣ (хариди ғалла, шакар ва ғайра) истифода мешаванд.

- Функсияи моддикунонии сарвати ҷамъиятӣ: онҳо ҳамчун воситаи интиқоли сарвати миллӣ аз як кишвар ба кишвари дигар дар шакли контрибусия, ҷубронпулӣ ё додани қарз хизмат мекунанд.

Давраи ҳукмронии стандарти тиллоӣ бо бартарии амалияи мувозинати пурраи тавозуни пардохт тавассути тилло тавсиф мегардид. Дар барбари ин, дар ҳисоббаробаркуниҳои байналмилалӣ асосан воситаҳои қарзӣ истифода мешуданд.

Дар асри XX, бо тақвияти ҳамгироии ҷаҳонӣ, векселҳо дар ҳисоббаробаркуниҳои байналмилалӣ васеъ паҳн шуданд. Дар фарқият аз тилло, ки воситаи ниҳоии пардохт буд, вексел ҳамчун воситаи таъхири пардохт буд. Хориҷ кардани тилло аз низоми байналмилалӣ, вақте ки «стандартҳои тиллоӣ» амали худро гум кард, ба ноустувории қурби асъор оварда расонд. Дар сурати набудани банкнотаи ҷаҳонӣ, асъори пешбари миллӣ, пеш аз ҳама фунт стерлинги британиёӣ ва доллари ИМА, бо фишори сиёсӣ ҷойи тиллоро ишғол карданд. Барои ин дар созишномаҳои байналмилалӣ, мамониятҳои асъорӣ ва низомҳои клирингӣ истифода шуданд.

Аввалин созишномаи байнидавлатӣ оид ба танзими муносибатҳои

байналмилалии молиявӣ дар Генуя соли 1922 ба имзо расид. Дар доираи он фунт стерлинг ва доллари ИМА ба тилло баробар карда шуданд ва мақоми асъори захиравии байналмиллалиро гирифтанд. Созишномаи дуюм дар Бреттон-Вуд, ки соли 1944 ба имзо расид, дар давраи баъдиҷангӣ ба низоми байналмилалии асъор асос гузошта, бартарият доштани нақши доллари ИМА-ро муайян кард.

Ҳамин тариқ, паҳншавии пул ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба муносибатҳои молиявии байналмилалӣ зарари ҷиддӣ мерасонад, қурби асъорро номуътадил мекунад ва ба некӯаҳволии иқтисодии давлатҳо зарар мерасонад. Бо дарназардошти ин, ҳангоми бандубасти ҳуқуқии ин ҷиноят бояд ҳамаи ҷанбаҳои ба ҳам алоқаманд ба назар гирифта шаванд, ва ин имкон медиҳад, то ки моҳияти кирдори марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) пурра ошкор карда шавад.

Гуфтаҳои болоро ҷамъбаст намуда, бояд таъкид кард, ки тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба иқтисодиёти бозаргонӣ таъсири харобиовар мерасонанд, ки онҳоро чунин баён кардан мумкин аст:

Якум, пулҳои қалбакӣ нақши ҷамъиятии пулро ҳамчун миёнарав дар муносибатҳои иқтисодии байни истеҳсолкунандагони мол таҳриф мекунанд. Пул, ки ҳамчун «воситаи» робитаҳои иқтисодии ҷамъиятӣ хизмат мекунад, баҳисобгирии меҳнати ҷамъиятиро дар хоҷагии молӣ таъмин мекунад. Тайёр кардани пулҳои қалбакӣ ин робитаҳоро канда намуда, фаъолияти низоми иқтисодиро вайрон мекунанд.

Дуюм, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) нақши сифатии пулро ҳамчун сармоя, яъне арзиши худтанзимкуниро бекурб мекунанд. Ворид кардани пул ба гардиши сармояи саноатӣ онро ба сармояи пулӣ табдил медиҳад, ки ҳам нуқтаи ибтидоӣ ва ҳам натиҷаи ин гардиш мебошад. Пули қалбакӣ ин равандро вайрон карда, устувории низоми молиявиро халалдор мекунад.

Маблағҳои молиявӣ дар истеҳсол ва фурӯши сармояи ҷамъиятӣ

нақши муҳим мебозанд ва ҳамчун ҷараёни пулӣ, ки ҳам дар дохили бахши истеҳсоли воситаҳои истеҳсолот ва ҳам дар дохили бахши истеҳсоли молҳои истеъмолӣ ва ҳам дар байни онҳо гардиш мекунанд, амал мекунанд. Ҷинояти мазкур барои фурӯши сармояи ҷамъиятӣ таҳдиди ҷиддӣ эҷод менамояд. Пул функсияи дукаратаро иҷро мекунад: он ҳам ҳамчун ченаки арзиши мол ва ҳам шакли сармояи пулӣ хизмат мекунад. Дар мавриди ҳисоббаробаркуниҳои нақдӣ барои маҳсулот, вақте ки даромад барои ба даст овардани воситаҳои истеҳсолот истифода мешавад, пул ҳамзамон ҳамчун воситаи муомилот ва сармоя амал мекунад. Вақте ки маҳсулот ба қарз фурӯхта мешавад ва қарзҳо дар охири мӯҳлати қарз бо пули нақд пардохт карда мешаванд, пул ҳамчун сармоя ва воситаи пардохт амал мекунад. Аз ин хулоса баровардан мумкин аст, ки тақаллуби пул мақоми онҳоро ҳамчун воситаи боэътимоди пардохт халалдор мекунад.

Агар ҷамъоварии маблағҳо мақсади ба даст овардани асбобҳои истеҳсолӣ ва афзоиши ҳаҷми истеҳсолотро дошта бошад, пас чунин маблағҳо ҳам ҳамчун ганҷ ва ҳам ҳамчун сармоя баромад мекунанд. Дар сурати кушодани сохтори фаръии корхона дар хориҷа, маблағҳои пулӣ ҳам ҳамчун пули ҷаҳонӣ ва ҳам сармоя амал мекунанд. Аз гуфтаҳои боло метавон хулоса кард, ки ворид шудани пули қалбакӣ ба ин занҷири равандҳои иқтисодӣ, сохтори сармояи ҳам як кишвари алоҳида ва ҳам тамоми кишварҳои ҷаҳонро сифатан тағйир медиҳад.

Сеюм, муомилоти пулӣ дар ташаккул ва тақсимоти даромади миллӣ тавассути буҷети давлатӣ, низоми андоз, қарзҳо ва таваррум нақши калидӣ дорад.

Чорум, дар кишварҳои пешрафтаи саноатӣ муомилоти пулӣ бояд аз ҷониби бонки марказӣ дар асоси назарияи монетаристӣ танзим карда шавад. Дар ин ҳолат, ҳар сол нишондиҳандаи мақсадноки тағйирёбии ҷараёни пулӣ аз рӯйи вазифаҳои макроиқтисодӣ муқаррар карда мешавад ва мувофиқи он танзим тавассути воситаҳои қарзии Бонки миллӣ амалӣ карда мешавад.

Сиёсати пулию қарзӣ одатан мақсади назорат аз болои ҳаҷми пул, мубориза бо таваррум ва ҳавасмандгардонии рушди иқтисодиро дорад. Тайёр кардани пулҳои қалбакӣ андозаи пули нақдро таҳриф мекунад, ки он бевосита ба равандҳои таваррум таъсир мерасонад.

Аз ин рӯ, метавон хулоса кард, ки моҳияти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз пуле, ки аз ҷониби низоми пулии кишвар муайян карда мешавад, ҷудонашаванда буда, шакли ташкили муомилоти пулӣ мебошад.

Е.Ф. Жуков «муомилоти пулиро ҳамчун шакли ташкили ҳаракати маблағҳои пулӣ дар кишвар, ки дар ҷараёни рушди таърихӣ ташаккул ёфтааст ва бо қонунгузорӣ мустаҳкам карда шудааст, муайян мекунад. Намуди низоми пулӣ бо тарзи фаъолияти пул муайян карда мешавад: моле, ки ҳамчун ченаки умумӣ ё нишонаҳои арзиш баромад мекунад. Мувофиқи ин ду намуди низомҳои пулӣ ҷудо карда мешаванд:

а) низоми муомилоти металлӣ, ки дар он моли пулӣ бевосита дар муомилот иштирок мекунад ва тамоми вазифаҳои пулро иҷро мекунад ва пули қарзӣ бо ченаки металлӣ таъмин карда мешавад;

б) низоми муомилоти пулҳои қарзӣ ва коғазӣ, ки дар он пулҳои пураризиш аз муомилот хориҷ карда шудаанд» [35, с. 78].

Аз ин рӯ, дар асоси таърифи овардашуда, муносибатҳои қарзӣ бояд дар заминаи низоми пулӣ баррасӣ карда шаванд. Ҳангоми муайян кардани объекти ҷиноят дар самти баррасишаванда бояд дараҷаи аҳаммияти муносибатҳои қарзӣ муқаррар карда шавад.

Сармояи қарзӣ сармояи пулӣ мебошад, ки ба қарз бо фоизҳо дода мешавад ва барои таъмини гардиши сармояи амалкунанда хизмат мекунад. Бо таҳлили функсияҳои қарз, аз қабили тақсимоти сармоя, сарфаи хароҷоти муомилот, мутамарказонии сармоя, метавон хулоса кард, ки мақсади асосии он ҷамъоварии сармоя ва суръат бахшидан ба раванди табдил додани як қисми арзиши изофӣ ба сармоя мебошад. Ҳаракати сармояи қарзӣ муносибатҳои қарзиро ба вуҷуд меорад. Дар сурати тақаллуби пули нақд, дар ин муносибат мувозинат вайрон

мешавад. Ин махсусан ҳангоми тайёр кардани коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба назар мерасад, ки боиси:

* қатъи баҳисобгирии байниҳамдигарии талаботи қарзӣ;

* вайрон кардани суръати гардиши пул;

* иваз кардани пулҳои қарзии қонунӣ бо пулҳои қалбакӣ мегардад.

Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) боиси коҳиши ҳиссаи сармояи истеҳсолӣ ва вайрон шудани ҷалби он дар корҳонаҳои калон мегардад. Ин кирдори ҷиноятӣ ба маҷмуи муносибатҳои ҷамъиятии таъминкунандаи фаъолияти муътадили муносибатҳои пулӣ дар Тоҷикистон дохил мебошанд, ки маҳз онҳо бевосита ба сифати объекти бевоситаи ҷиноят баромад мекунанд. Зарба ба унсури асосии ин низом – нишонаи пулӣ мерасад. Таҷовуз ба пул муносибатҳои дахлдори ҷамъиятиро ноором мекунад: ин дар тағйирёбии функсияи иҷтимоӣ ва хусусиятҳои сифатии пул, коҳиши даромади миллӣ ва инчунин вайрон шудани робитаҳо дар низоми гардиши байналмилалии асъор ифода меёбад.

Муайян кардани муомилоти пулӣ-қарзӣ ҳамчун объекти ҷиноят дар тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ки тағйирёбии нақши пул ва таъсир ба манфиатҳои миллӣ ва байналмилалиро ба назар мегирад, ба назари мо, ба фаҳмиши дурусти таркиби тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) мусоидат мекунад.

Баъзе муҳаққиқон, дар баробари объекти бевоситаи асосии ҷинояте, ки бо сохтакории пул алоқаманд аст, объекти бевоситаи иловагии ин ҷиноятро ҷудо мекунанд. Ин ба мо имкон медиҳад, ки ба ин ҷиноят ҳамчун кирдори мураккаб баҳо диҳем, ки ногузир муносибатҳои дигари ҳуқуқиро, ба ғайр аз муносибатҳои бо объекти бевоситаи асосӣ алоқаманд, вайрон мекунад.

И.А. Максимова бар ин назар аст, ки «дар баробари объекти бевоситаи асосии ҷиноят, ки дар м. 186 КҶ Федератсияи Россия (мувофиқ ба м. 281 КҶ ҶТ) пешбинӣ шудааст, ба сифати объектҳои

бевосита иловагӣ муносибатҳои ҷамъиятие дохил мешаванд, ки барои ҳимояи ҳуқуқҳои молумулкии харидорони бовиҷдони эҳтимолии пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), хизмат мекунанд» [121, с. 18]. Дар баъзе ҷиноятҳо, ба монанди роҳзанӣ, қонунгузор ба якчанд объектҳо таъсир расониданро пешбинӣ мекунад: ҳам ба молу мулк ва ҳам ба ҳаёт ва саломатии ҷабрдида (м. 249 КҶ ҶТ). Аммо дар ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ мавҷудияти объекти бевосита иловагӣ шубҳанок аст. Тайёр кардани пули қалбакӣ худ аз худ ҳуқуқи моликияти харидоронро вайрон намекунад. Вайронкунӣ танҳо ҳангоми кӯшиши истифодаи пули қалбакӣ ҳамчун воситаи пардохт рух дода метавонад. Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ на ин ки бо мавҷуд будани объекти бевосита иловагӣ, балки бо мавҷуд будани таҳдиди эҳтимолии вайрон кардани ҳуқуқҳои молумулкӣ, тавсиф мегардад.

Предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта). Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳамчун ҷиноят баҳо дода мешавад, ки ҳангоми таҳқиқи он ба муайян кардани предмети ин ҷиноят диққати махсус додан лозим аст.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ масъалаи предмети ҷиноят баҳсбарангез боқӣ мемонад. Баъзе муҳаққиқон аҳаммияти онро дар бандубасти категорияҳои алоҳидаи ҷиноятҳо таъкид мекунанд, дар ҳоле ки олимони дигар мақсаднокии ҷудо кардани ин аломатро зери шубҳа мегузоранд, зеро онҳо боварӣ доранд, ки он танҳо арзёбии ҳуқуқиро мушкил мекунад ва арзиши мустақил надорад. Дар доираи ин таҳқиқот, мо танҳо бо хулосаи баъзе муқаррароти асосӣ дар бораи предмети ҷиноят маҳдуд мешавем. Ҳангоми содир кардани як қатор ҷиноятҳо (аз ҷумла, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)), субъект ба объекти муайяни моддӣ, ашё таъсир мерасонад. Маҳз тавассути чунин таъсир ба объектҳои моддӣ (пул ё коғазҳои қиматнок) таҷовузи ҷиноятӣ ба муносибатҳои ҷамъиятӣ амалӣ карда

мешавад. Ҳамин тариқ, маҳз чунин таъсирҳо ба объектҳои моддӣ (пул ё коғазҳои қиматнок) тарафи объективии кирдорҳои ҷиноятиро тавсиф мекунанд.

Мувофиқи КҶ ҶТ (м. 281), предмети ҷинояти дар ин модда пешбинишуда пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ мебошанд. Таъкид кардан муҳим аст, ки предмети ҷиноят унсури ҳатмии таркиби ин амал аст ва он дар бандубасти ҷинояти марбут ба сохтакории пул аҳаммияти асосӣ дорад.

Дар Конвенсияи Женева аз соли 1929, ҳангоми муайян кардани мафҳуми «нишонаҳои пулӣ» дар м. 2, мушаххас карда намешавад, ки оё ба онҳо нишонаҳои пулии кишваре, ки бекор карда шудаанд ва мақоми воситаи қонунии пардохтро аз даст додаанд, тааллуқ доранд ё не, ки ин фаҳмиши гуногуни истилоҳи «нишонаҳои пулӣ»-ро ба вуҷуд меорад. Бояд ба назар гирифт, ки м. 18-и Конвенсияи мазкур ҷавобгарии ҷиноятиро барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» тибқи қонунгузории кишваре, ки ҷиноят дар он ҷо содир шудааст, пешбинӣ мекунад. Аз ин рӯ, фарқиятҳо дар қонунгузории миллӣ ва таълимоти ҳуқуқии ҷиноятии кишварҳои иштирокчӣ ба уҳдадориҳои онҳо аз рӯйи ин Конвенсия мухолифат намекунанд. Муҳим он аст, ки кирдорҳое, ки Конвенсияи мазкур дар бар мегирад, бояд бечазо намонанд.

Мувофиқи м. 281 КҶ ҶТ, ба сифати предмети ин ҷиноят баромад мекунанд:

«– билетҳои Бонки миллии Тоҷикистон;

– тангаҳои металлӣ;

– коғазҳои қиматнок бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон;

– асъори хориҷӣ;

– коғазҳои қиматнок бо асъори хориҷӣ» [1].

Ҳамин тариқ, тайёр кардани тангаҳои тиллоии қалбакӣ, ба монанди тангаҳои даврони подшоҳӣ ва фурӯши минбаъдаи онҳо ҳамчун тиллои аслӣ на ҳамчун тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё

коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), балки ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда мешаванд.

Унсури муҳимми таркиби ҷиноятe, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) алоқаманд аст, муайян кардани рӯйхати предмети ҷиноят бевосита дар матни қонуни ҷиноятӣ мебошад.

Меъёрҳои қонунгузорӣ, гарчанде ки предмети ҷиноятро муайян мекунанд, хусусияти пурраи онро пешбинӣ намекунанд. Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) мақоми ҷиноятро танҳо дар сурати мавҷуд будани қасди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани нишонаҳои пулии қалбакӣ бо мақсади истифодаи онҳо ҳамчун воситаи қонунии пардохт, ба даст меоранд.

Ҳамин тариқ, ба таркиби ҷиноятe, ки оиди он сухан меравад, танҳо воситаҳои қонунии пардохтро, ки дар муомилот мебошанд, дохил намудан мумкин аст.

Тайёр кардани пули қалбакие, ки айни замон на дар Тоҷикистон ва на берун аз он воситаи қонунии пардохт ҳисоб намешавад, наметавонад ҳамчун тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шавад. Ин муқаррарот барои тайёр кардани асъори хориҷии қалбакӣ (сохта), ки ҳоло дар кишвари худ ҳамчун воситаи қонунии пардохт эътироф карда намешаванд, низ дахл дорад.

Мутобиқи м. 2 «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011 № 722, «пули миллӣ сомонӣ аст, ки як воҳиди он ба 100 дирам баробар аст»» [3]. Гузашта аз ин, тибқи қ. 1 м. 64-и Қонуни мазкур, «пули миллии аз ҷониби Бонки миллии Тоҷикистон баровардашуда ва дар гардиш қарордошта воситаи ягона ва истисноии пардохти ҳар гуна уҳдадориҳои пулӣ ва ҳисоббаробаркуниҳо буда, қабули он бо арзиши номиналиаш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи тамоми пардохтҳои пулӣ ҳатмӣ мебошад» [3]. Дар қисми 2-и ҳамин моддаи Қонуни мазкур пешбинӣ шудааст, ки «Бонки миллии

Тоҷикистон дорои ҳуқуқи истисноии эмиссияи (барориши) пули коғазӣ (банкнота) ва танга ҳамчун воситаи қонунии пардохт дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад» [3]. Ва, ниҳоят, тибқи м. 65 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» [3] «Бонки миллии Тоҷикистон бо меъёрҳои худ арзиши номиналӣ, андоза, вазн, ороиш ва дигар хусусиятҳои пули коғазӣ ва тангаҳоеро, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаи пардохт мебошанд, муқаррар мекунад» [3]. Аз ин бармеояд, ки маблағҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон метавонанд ҳам дар шакли пули коғазӣ (банкнота) ва ҳам дар шакли танга ифода карда шаванд.

Мувофиқи меъёри мустақими зикршудаи м. 281 КҶ ҶТ, предмети ҷинояти мавриди назар қарордодашуда, инчунин коғазҳои қиматнок бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Пеш аз он ки дар бораи коғазҳои қиматнок бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан ронем, мо бояд мафҳуми коғазҳои қиматнокро ошкор кунем. Мутобиқи қ. 1 м. 157 КМ ҶТ, «қоғази қиматнок ҳуҷҷате мебошад, ки бо риояи шакли муқарраргардида ва реквизитҳои ҳатмӣ ҳуқуқи молу мулкиеро тасдиқ менамояд, ки татбиқ ё гузашт кардани онҳо танҳо дар сурати нишон додани он имконпазир аст» [2]. Дар асоси қ. 1 м. 158 Кодекси мазкур бошад, «ба коғазҳои қиматнок инҳо дохил мешаванд: вомбарг, вексел, чек, сертификати бонкӣ, коносамент, саҳмия ва ҳуҷҷатҳои дигаре, ки мутобиқи санади қонунгузорӣ дар бораи коғазҳои қиматнок ё мувофиқи тартиби муқаррарнамудаи онҳо ба ҷумлаи коғазҳои қиматнок мансуб дониста шудаанд» [2].

Дар КҶ ҶТ (с. 1998), ки ҳоло амал карда истодааст, нисбат ба қонунгузории қаблӣ доираи ҳаракати ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) васеъ карда шудааст. Ҳоло ба он на танҳо коғазҳои қиматноки давлатӣ бо асъори миллӣ, балки дигар воситаҳои молиявии аз ҷониби субъектҳои фаъолияти иқтисодӣ дар бозори коғазҳои қиматнок баровардашуда дохил мешаванд. Ба онҳо ҳуҷҷатҳои пардохткунанда, ба монанди расид,

ва ғайра, инчунин арзишҳои фондӣ аз қабили саҳмия, вомбаргҳо ва дигар уҳдадориҳои қарзӣ, дохил мешаванд.

Масъалаи бандубасти намудҳои муайяни ҳуҷҷатҳо ба сифати коғазҳои қиматнок дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ мавзуи баҳс боқӣ мемонад. Аз ҷумла, дар мавриди ба категорияи коғазҳои қиматнок дохил кардани саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатӣ ихтилоф вуҷуд дорад. Баъзе олимон онҳоро ҳамчун коғазҳои қиматнок намешуморанд, аз ин рӯ, истифодаи онҳоро ҳамчун предмети ҷинояти таҳлилшаванда истисно мекунанд [25, с. 69-70; 30, с. 371-372; 90, с. 43]. Муҳаққиқони дигар, баръакс, саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатиро ҳам ба категорияи коғазҳои қиматнок ва ҳам ба предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), дохил менамоянд.

Ба ақидаи мо, мавҷудияти саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатӣ ба субъект мақоми соҳиби ҳуқуқро намедиҳад. Ҳуқуқи моликиятдории ӯ танҳо эҳтимолан ба вуҷуд меояд ва танҳо ҳангоми гирифтани ҳуҷҷати тасдиққунандаи ҳуқуқи ба ӯ додашуда амалӣ карда мешавад. Азбаски ҳуқуқи «эҳтимолӣ» наметавонад объекти таҷовуз бошад, пас саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатӣ низ чунин ҳисобида намешавад. Ин хулоса ба табиати онтологии саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатӣ асос ёфтааст. Мавҷудияти он худ аз худ маънои онро надорад, ки субъект соҳиби арзишҳои муайян мегардад. Саҳмияҳои ғайриҳуҷҷатӣ танҳо имконияти гирифтани ҳуҷҷати хаттиро, ки даъвоҳои субъектро тасдиқ мекунад, фароҳам меорад. Чунин ҳуҷҷат Қарор дар бораи барориши (барориши иловагии) коғазҳои қиматноки эмиссионӣ мебошад, ки тибқи моддаҳои 14 ва 16 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок» [4] метавонад ҳуқуқи барориши (барориши иловагии) коғазҳои қиматноки эмиссиониро бо як рақами бақайдгирии давлатии барориши коғазҳои қиматноки эмиссионӣ, тасдиқ намояд. Аммо, ҳатто бо мавҷуд будани Қарор ҳам, субъект наметавонад ҳамеша чизи дилхоҳашро ба даст орад, зеро ин аз бисёр омилҳои дигар вобаста аст (Қарори маҷлиси саҳмдорон, Қарори шурои директорон ва ғайра). Аз ин рӯ, тақаллуби саҳмияҳои

ғайриҳуҷҷатӣ метавонад танҳо ҳамчун тайёрӣ ба содир намудани ҷиноятe, ки барои он дар м. 281 КҶ ҶТ ҷавобгарӣ пешбинӣ шудааст, баррасӣ карда шавад.

Зербоби мазкурро ба итмом расонида, мо хулосаҳои зерин омадем:

1. Таҳлили заминаи меъёрӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ аз хусусияти махсус доштани ҷиноятҳои вобаста ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар низоми кирдорҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Ба сифати самти афзалиятноки ҳимояи ҳуқӯқӣ-ҷиноятӣ ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятие баромад мекунанд, ки ташкил ва фаъолияти устувори гардиши пулро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд – маҳз ҳамин муносибатҳо ҳамчун объекти бевоситаи таҷовузи ҷиноятӣ эътироф мешаванд. Ҳангоми таъсиррасонӣ ба нишони пулӣ муносибатҳои зикршуда зарар мебинанд, ки дар тағйирёбии нақши иҷтимоӣ ва сифати пул, коҳиш ёфтани даромади миллӣ ва инчунин вайрон шудани робитаҳо дар низоми гардиши байналмилалии асъор ифода меёбад.

2. Дар натиҷаи таҳлили муфассали предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хулоса бароварда мешавад, ки коғазҳои қиматноки ғайриҳуҷҷатӣ ба сифати предмети ҷинояти мазкур баромад намекунанд. Вобаста ба ин, пешниҳод мегардад, ки қалбакӣ тайёр кардани саҳмияи ғайриҳуҷҷатӣ ҳамчун тайёрӣ ба ҷиноятe, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бандубаст карда шавад.

2.2. Тарафи объективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Тарафи объективии таркиби таҳлилшавандаи ҷиноят бо содир кардани кирдори дилхоҳе, ки дар матни м. 281 КҶ ҶТ номбар шудааст, тавсиф карда мешавад, яъне:

«1. Тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардани билетҳои

қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ.

2. Ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ» [1].

Тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ метавонанд ҳам комилан тайёр кардани онҳоро ва ҳам қисман тағйир додани пул ё коғазҳои қиматнокро дар бар гирад.

Аломатҳои пул ҳам дар шакли коғазӣ ва ҳам дар шакли металлӣ дорои маҷмуи аломатҳои фарқкунандаи дақиқ танзимшуда мебошанд. Ба онҳо андоза, намуд ва хосиятҳои мавод, нақшаи ранг ва таркиби тасвирҳо дар ҳарду тарафи вексел ё танга дохил мешаванд. Барои тангаҳо вазни қатъии муқарраршуда низ аломати муҳим аст ва банкнотҳо иловатан бо рақами беназири рамзӣ таъмин карда мешаванд, ки ба муайян кардани ҳар як нусха имкон медиҳад. Дар ин ҳолат, хусусиятҳои алоҳидаи нишони пулӣ аҳаммияти ҳуқуқӣ ва иқтисодии гуногун доранд. Дар заминаи функсияи банкнота ҳамчун воситаи муомилоти пулӣ унсурҳое, ки қонунияти онро тасдиқ мекунанд ва дастгирии давлатиро кафолат медиҳанд (аз ҷумла дар пайвастшавӣ ба эквиваленти тиллоӣ) аҳаммияти калидӣ пайдо мекунанд. Дар байни чунин унсурҳои муайянкунанда рамзи давлатӣ, ки мансубияти нишони пулиро ба кишвари мушаххас тасдиқ мекунад; арзиши номиналӣ, ки бо аломатҳои матнӣ ва рақамӣ равшан нишон дода шудааст, дигар унсурҳои банкнота, ба ғайр аз унсурҳои асосӣ, дар муайянкунӣ ва муҳофизат аз қалбакӣ тайёр кардани он нақши ёрирасон доранд. Онҳо ба фарқияти нишонаҳои пулӣ аз ҳамдигар мусоидат мекунанд ва сатҳи ҳифзи онҳоро баланд мебардоранд.

Аз ин хулосаи муҳимми пешакии зерин бармеояд: барои қалбакӣ эътироф кардани нишонаи пулӣ, зарур аст, ки он нишонаҳои асосии аслӣ

– пеш аз ҳама рамзи давлатии кишвари эмитент, инчунин номиналро, ки ҳам бо рақамҳо ва ҳам бо калимаҳо дар ҳарду тарафи пул нишон дода шудааст, такрор кунад. Хусусиятҳои дигар ороиши бадеӣ, гуногунии рангҳо, хосиятҳои коғаз ва дигар ҷузъиёт таҳлили алоҳидаи коршиносонро талаб мекунанд: мувофиқати онҳо ба аслӣ на ҳамеша меъёри муайянкунанда аст, балки бояд дар доираи таҳқиқот бодиққат арзёбӣ карда шавад.

Дар зери тайёр кардани нишонаҳои пули қалбакӣ метавон сохтани ашёи моддиро фаҳмид, ки воҳидҳои пули воқеии давлатиро ба таври визуалӣ тасвир мекунад. Ин мафҳум на танҳо раванди пурраи тайёр кардани нишонаи пулии қалбакиро аз аввал, балки ҳолатҳоеро низ дар бар мегирад, ки дар он нишонаҳои пулии нашрҳои қаблӣ, ки мақоми воситаи қонунии пардохтро аз даст додаанд, ҳамчун асос истифода мешаванд.

Истеҳсоли банкноти қалбакӣ на танҳо ба сохтани нишонаҳои пулии комилан қалбакӣ, балки ба ворид кардани тағйирот ба банкноти аслии дармуомилотбуда низ дахл дорад. Дар ин ҳолат, танҳо он тағиротҳое, ки арзиши номиналии тамғаи пулиро мақсаднок таҳриф мекунанд ва онро ба таври сунъӣ баланд мебардоранд, аҳаммияти ҷиноятӣ доранд. Амалҳое, ки мақсадҳои тағйир додани номиналро надоранд, масалан, илова кардани унсурҳои ороишӣ ба тасвири пул, ислоҳи рангҳои он ё тақаллуби силсила ва рақам, таркиби ҷинояти сохтакории пулро ташкил намедиҳанд. Ба сифати мисоли ҷолиб Б.В. Волженкин як ҳодисаро аз амалияи ҷиноятӣ меорад, чунончи, «шахсоне дастгир карда шуданд, ки кӯшиши фурӯхтани пулҳои қалбакии саддолараи намунаи навро доштанд, ки онҳо ба пулҳои аслӣ монанд буданд, ба истиснои як нозукӣ. Дар кунҷи чапи поёнии ин «банкнотаҳо» бо ҳуруфи хурд бо забони англисӣ навишта шуда буд: ин пули нақд, воситаи қонунии пардохт нест» [24, с. 375].

Тайёр кардани пули қалбакӣ, ки ба таърифи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дохил

мешавад, ҳатман тағйир додани унсурҳои банкнотаро дар бар мегирад, ки арзиши номиналии онро, ки бо навиштаҷот ва рақамҳо дар ҳарду тарафи он нишон дода шудааст, тасдиқ мекунанд. Таъкид кардан муҳим аст, ки нисбати нишонаҳои пули миллӣ – сомонӣ, ки дар муомилот қарор доранд, чунин тағйирот комилан истисно карда мешавад. Номиналҳои гуногуни банкнотаҳои миллӣ – сомонӣ аз рӯйи ранг ва тарҳи расм чунон фарқ мекунанд, ки кӯшиши ба дигараш табдил додани яке аз онҳо имконнопазир аст.

Дар мавриди тайёр кардани банкнотаҳои хориҷии қалбакӣ бояд қайд кард, ки усулҳои қалбакӣ тайёр кардани онҳо қисман мубрамияти худро нигоҳ медоранд. Дар фаъолияти амалиявӣ ҳолатҳое ба назар мерасид, ки банкнота бо номинали як доллари ИМА бо роҳи сохтакорӣ ба банкнотаи саддоллара табдил дода шуда, ҳатто бо қурби бозорӣ фурӯхта шуда буд.

Ҳангоми муайян кардани таркиби ҷиноят, ки бо тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ алоқаманд аст, бояд далели қалбакӣ тайёр кардани онҳо ва дараҷаи монандии онҳо ба пул ё коғазҳои қиматноки ҳақиқӣ аз рӯйи шакл, андоза, ранг ва дигар аломатҳои асосӣ муайян карда шавад. Бояд қайд кард, ки арзёбии дараҷаи монандӣ метавонад субъективӣ бошад, зеро қонунгузорӣ меъёрҳои дақиқи муайян кардани онро дар бар намегирад. Бо вуҷуди ин, муайян кардани чунин дараҷаи монандӣ аксар вақт дар бандубасти ҳаракатҳои шахси гунаҳгор нақши ҳалкунанда мебозад. Дар ҳолатҳои ба таври возеҳ номувофиқатии пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба аслияти онҳо, ҳаракати шахс метавонад тибқи м. 247 КҶ ҶТ, яъне ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда шавад.

Барои баҳодиҳии дурусти кирдоре, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бояд дараҷаи шабеҳияти ҳуҷҷати қалбакӣ бо ҳуҷҷати аслӣ муайян карда шавад. Усули тайёр кардани нишонаҳои пули қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок – ба шарте, ки дар онҳо тасвири босифат такрор карда шавад ва ҳамаи тафсилоти ҳатмии ҳуҷҷат мавҷуд бошанд – барои бандубасти кирдор аз рӯйи моддаи зикршуда аҳаммият надорад. Аммо,

тавре ки И.Е. Максимова дуруст қайд мекунад, тарзи содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бояд ҳангоми муайян кардани намуд ва андозаи ҷазо барои ин ҷиноят ба назар гирифта шавад [121, с. 19]. Азбаски дараҷаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматнок аз сифати тасвирии онҳо вобаста аст, ба мақсад мувофиқ аст, ки усулҳои мавҷудаи сохтакории онҳо баррасӣ карда шаванд.

Бояд қайд кард, ки тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ метавонад дар ду шакл амалӣ карда шавад:

а) сохтакории пурра, яъне пурра тайёр кардани ҳуҷҷатҳои қалбакии номбаршуда;

б) сохтакории қисмӣ, яъне ворид кардани тағйирот ба ҳуҷҷатҳои аслӣ, бо мақсади ба онҳо хусусияти бардурӯғ додан.

Ҳангоми тайёр кардани варақаҳои ҳуҷҷатҳо бо усулҳои куҳнашуда, ба монанди расмкашии дастӣ, аксбардорӣ, электрография ва ғайра, ошкор кардани қалбакӣ будани онҳо хеле соддатар мегардад. Ин таҳлили дақиқи визуалии матнро талаб мекунад, аз қабили: мундариҷаи он, хусусияти татбиқ ва ҷойгиркунии он дар варақа, намуди маводҳои истифодашуда, мавҷудияти хатогиҳои имлоӣ, симметрияи ҷойгиршавии унсурҳои графикӣ.

Ҳангоми дастӣ тайёр кардани ҳуҷҷат, инҳирофҳо аз ҳуруфи чопӣ, ки барои ҳуҷҷатҳои аслӣ хос аст, мушоҳида кардан мумкин аст. Ба онҳо дохил мешаванд: тафовут дар навиштани ҳарфҳо, фарқият дар ғафсӣ ва дарозии зарбаҳои ҳарфҳои якхела, нобаробарии хатҳо, тағйирёбии шиддати ранг, осори асбоби навишт ва фосилаҳои нобаробар байни ҳарфҳо ва калимаҳо.

Ҳуҷҷатҳое, ки бо усули аксбардории такрорӣ тайёр карда шудаанд, нозукии коғаз ҳангоми каҷшавӣ, майл ба часпидани сатҳ ҳангоми таъсири намӣ, инчунин мавҷудияти флуоресенсияи кабудранги дурахшон дар зери нурҳои ултрабунафш, хос мебошанд.

Дар соҳаи сохтакории ҳуҷҷатҳо технологияҳои гуногуни

репрографӣ, аз ҷумла дастгоҳҳои электрографӣ, дастгоҳҳои нусхабардорӣ, дастгоҳҳои чопкунии лазерӣ ва қатрагӣ ва инчунин такрори ротапринтӣ аз шаклҳои фотомеханикӣ ва электрографии чоп васеъ паҳн шуданд. Ҳуҷҷатҳое, ки тавассути технологияҳои зикршуда сохта шудаанд, бо як қатор аломатҳои фарқкунандаи умумӣ тавсиф карда мешаванд:

* Набудани релеф дар унсурҳои чопӣ. Дар натиҷаи чопи ҳамвор (элементҳои чопкунӣ ва холигии дастгоҳҳои репрографӣ дар як сатҳ ҷойгиранд), тасвирҳои ҳаҷмӣ намуди ҳамвор пайдо мекунанд.

* Мавҷудияти ифлосшавӣ дар рӯи коғаз. Ифлосшавӣ дар шакли нуқтаҳои алоҳида зоҳир мешавад, канори рангҳо сарҳади дақиқ надоранд. Ҳама унсурҳои ҳуҷҷат метавонанд ранг ва сохтори ягонаи дақиқ дошта бошанд.

* Норавшании тасвир. Номумкин будани такрори микроэлементҳо, ки боиси набудани ҷузъиёти хурд дар тасвир мегардад. Илова бар ин, ғафсшавии хатҳои шабакаи замина ва ноустувории ранг мушоҳида мешавад.

* Таҳрифи ранг. Ҳангоми истифодаи асбоби нусхабардории ранга, дар натиҷаи рехтани моддаҳои рангкунанда дар тули хати каҷшавии коғаз хатҳои сафед пайдо шуда метавонанд.

* Норавшании ранг. Нусхаҳои дар дастгоҳҳои чопкунии қатрагӣ бадастовардашуда метавонанд аз сабаби норавшании ранг минтақаҳои норавшан дошта бошанд.

Ҳангоми тайёр кардани ҳуҷҷат бо усули нусхабардорӣ бо рангкунии минбаъдаи он, дар рангҳои тасвиршуда метавонад изи хоси расмкашии дастӣ ба вуҷуд ояд.

Бояд қайд кард, ки технологияҳои муосири репрографӣ, ба монанди дастгоҳҳои чопкунии лазерӣ ва қатрагӣ, шиддати аломатҳои қалбакиро коҳиш медиҳанд, ки муайян кардани онҳо ва муайян кардани манбаи пайдоиши онҳоро душвор мекунад.

Қисми зиёди ҷиноятҳои марбут ба тайёр кардани пул ё коғазҳои

қиматноки қалбакӣ (сохта) бо истифода аз дастгоҳҳои нусхабардорӣ ва зиёдкунанда содир карда мешаванд. Ба воситаи ин усул, аксарияти (9 аз 10) банкнотаҳои қалбакӣ тайёр карда мешаванд. Сабаби он, ки ҷиноятқорон дар муддати кӯтоҳ шумораи зиёди пулҳои қалбакиро тайёр мекунанд – ин дастрасӣ ба дастгоҳҳои дар боло зикршуда мебошад.

Технологияи имрӯзаи чопкунӣ ошкор кардани ҳуҷҷатҳои қалбакии баландсифатро хеле душвор мекунад. Азбаски чунин ҳуҷҷатҳои қалбакӣ бо аслӣ амалан якхелаанд, ошкор кардани онҳо муқоисаи дақиқро бо намунаи аслӣ талаб мекунад. Дар ин ҳолат як қатор омилҳоро ба назар гирифтан лозим аст: хусусиятҳои чоп (сифат ва намуд), унсурҳои графикӣ, андозаи ҳуруф, хусусиятҳои тарҳбандии матн (форматкунӣ, интерлиняж, фосилаҳои байниҳарфӣ ва байникалимавӣ), инчунин мавҷудият ва хосиятҳои ҳам чораҳои асосӣ ва ҳам иловагии ҳимоявӣ.

Технологияҳои такмилёфтаи саноати полиграфӣ имкон медиҳанд, ки чунин ҳуҷҷатҳои қалбакӣ тайёр карда шаванд, ки онҳо аз ҷиҳати визуалӣ аз ҳуҷҷати аслӣ фарқ карда намешаванд. Аз ин рӯ, муайян кардани онҳо таҳлили бодиққат ва муқоисаро бо намунаҳои ҳуҷҷатҳои аслӣ аз рӯйи як қатор хосиятҳо талаб мекунад: сифати чоп, унсурҳои графикӣ, андоза ва услуби ҳуруф, инчунин мавҷудият ва хусусиятҳои унсурҳои муҳофизатӣ.

Сохтакории қисмии банкнотаҳо аз тағйирдиҳии нишонаҳои пулии аслӣ бо мақсади баланд бардоштани арзиши номиналии онҳо иборат аст. Дар байни усулҳои маъмултарини сохтакории қисмӣ инҳоро ҷудо кардан мумкин аст: нест кардани қисми тасвир бо тасвири минбаъда, истифода бурдани реагентҳои химиявӣ, инчунин буридани қабати болоии коғаз ва часпонидани унсурҳои нав. Ҳолатҳое ҳастанд, ки ҷиноятқорон қабатҳои банкнотаи аслиро ҷудо мекунанд ва тасвири қисми гумшударо, ки одатан бо нусхабардорӣ ба даст оварда мешавад, ба тарафи тоза мечаспонанд. Дар натиҷаи чунин усули омехта як тарафи банкнота аслӣ ва тарафи дигар қалбакӣ боқӣ мемонад. Аммо ин усул хеле заҳматталаб аст ва барои қалбакӣ тайёр кардани шумораи маҳдуди

пулҳо истифода мешавад.

Ба сифати мисол мумкин аст ҳолати зеринро аз таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ орем. Инак, С.И.А. бо мақсади тайёр кардан ва ба мумомилот баровардани пулҳои қалбакӣ асбобҳои лозимаро аз қабили компютер, принтер, корди қоғазбурӣ, скотч, қоғазченкунак ва ғайраро харидорӣ намуда, дар манзили истиқоматиаш онҳоро насб намуда, баъдан тавассути компютер маблағҳои пулии 500 (панҷсад) сомонӣ, 200 (дусад) сомонӣ, 100 (сад) сомонӣ ва 50 (панҷоҳ) сомониро нусхабардорӣ (сканер) намуда, чоп карда бароварда, он маблағҳои ба таври сохта омода намудаашро аз байнашон бурида, маблағҳои пулии расмии Ҷумҳурии Тоҷикистонро низ ба монанди он маблағҳои пулии сохтааш аз байнашон бурида, аз як тарафаш маблағи пулии аслӣ ва аз тарафи дигараш маблағи пулии ба таври сохта тайёр намудаашро бо скотч пайваст намуда, гирифта, ба терминалҳои маблағгузории ҳудуди шаҳри Душанбе рафта купюраи пулиро ба рақамҳои рафиқаш аз Федератсияи Россия мегузаронидаст, сипас он рафиқаш ба рақамҳои телефонии С.И.А., ки дар корти «Душанбе-Сити»-аш пайваст будааст, он маблағҳоро гузаронид. Нисбати судшаванда С.И.А. аз ҷониби суди ноҳияи Шоҳмансур дар доираи санксияи м. 281 қ. 1 КҶ ҶТ ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ бо нигоҳ доштан дар колонияҳои ислоҳии дорои низоми пурзӯр таъин гардид [141].

Тавре ки пештар қайд карда шуда буд, тайёр кардани тасвирҳои нишонаҳои пулӣ на бо мақсади ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун пули аслӣ, балки бо мақсадҳои дигар ҳамчун тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда намешаванд. Ба сифати мисол метавон тайёр кардани нишонаҳои пулӣ бо мақсадҳои намоишӣ, масалан, барои нишон додани малакаҳои бадеиро, овард. Дар амалияи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ оид ба парвандаҳои вобаста ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳолатҳое мавҷуданд, ки шахсоне, ки дар тайёр кардани пули қалбакӣ тавассути расмкашӣ дастгир шудаанд,

танҳо ба хоҳиши санҷидани қобилиятҳои худ, ишора мекунанд. Дар баробари ин, чунин далелҳо аксар вақт асосҳои ҷиддӣ надоранд. Аз эҳтимол дур нест, ки касе тасвирҳои пулӣ эҷод кунад ё тангаҳои тақлидиро ба қадри имкон ба аслӣ монанд кунад, танҳо барои санҷиши малакаҳои бадеии худ, на бо нияти ба муомилот даровардани онҳо.

Мувофиқи қонунгузорӣ, нишон додани мақсади истифода дар тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ дар фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз тайёр кардани тасвири нишонаҳои пулӣ бо мақсадҳои дигар нақши калидӣ мебозад. Масалан, тайёр кардани маводҳо барои намоишҳои театрӣ наметавонад ҳамчун ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шавад.

Дар ҳолатҳое, ки банкнотаи қалбакӣ, ки бо мақсади ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун аслӣ тайёр карда нашудаанд, аз ҷониби шахсони сеюм ҳамчун аслӣ бе огоҳонидани тайёркунандаи он паҳн карда мешаванд, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардани пули қалбакӣ танҳо барои шахсоне, ки онро ба муомилот баровардаанд, ба вуҷуд меояд.

Ҳангоми таҳқиқи ҷанбаи объективии ҷиноят, ки аз сохтакории пул иборат аст, муҳим аст, ки ҳам арзиши назариявӣ ва ҳам амалии масъалаҳои марбут ба тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро, ба назар гирифтан лозим аст.

Бояд қайд кард, ки мутобиқи қ. 1 м. 32 КҶ «тайёрӣ ба ҷиноят ин аз тарафи шахс қасдан ҷустуҷӯ, тайёр ё мувофиқ кардани восита ё олоти содир намудани ҷиноят, ёфтани шариконӣ ҷиноят, забоняккунӣ барои содир кардани ҷиноят ё қасдан фароҳам овардани шароити дигар барои содир кардани ҷиноят мебошад, агар зимнан ҷиноят бо сабабҳои аз ин шахс вобастанабуда то ба охир расонида нашуда бошад» [1].

Дар адабиёти ҳуқуқии замони шуравӣ борҳо чунин ақида баён карда шудааст, ки тайёрӣ ба ҷиноят (ҳамчун ҷинояти нотамом) дараҷаи

ба ҷамъият хавфнокии камтар дорад, назар ба ҷинояти хотимаёфта. Тавре Н.Ф. Кузнетсова қайд кардааст, «ҳаракатҳои марбут ба тайёрӣ ба ҷиноят дар аксари ҳолатҳо аз сабаби камаҳмиятии худ ба ҷамъият хавфнокии худро гум кардаанд, ва, аз ин рӯ дар таҷрибаи судӣ парвандаҳо дар бораи чунин кирдорҳо нисбатан кам вомехӯранд. Илова бар ин, тибқи қоидаи умумӣ ва асосан аз сабаби дур будан аз лаҳзаи содир шудани ҷиноят, чунин ҳаракатҳо нисбат ба суиқасди ҷиноят хатари камтар доранд» [43, с. 52]. Ин нуқтаи назар дар назарияи ҳуқуқии ҷиноятии муосир низ бартарӣ дорад.

Мувофиқи қ. 2 м. 32 КҶ ҶТ «ҷавобгарии ҷиноятӣ танҳо барои тайёрӣ ба ҷинояти вазнин ё махсусан вазнин муқаррар карда шудааст» [1].

Ҳангоми баҳодиҳӣ ба ҳаракатҳои тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), кӯшиши қасдан ба охир расонидани ҷинояти пешбинишуда, бояд ба назар гирифта шавад. Бояд дарк кард, ки ҳаракатҳои ӯ на танҳо бо тайёрии одӣ маҳдуд мегардад, балки мақсад дорад, то ки нияти ҷиноятии худро ба амал барорад. Ҳамчун давраи тайёрӣ ба ҷиноят ба даст овардан, тайёр кардан ё мутобиқ гардонидани ашёҳое, ки эҳтимолан ҳангоми тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) истифода бурда мешаванд, бандубаст намудан мумкин нест. Чунин ҳаракатҳо марҳилаи ягонаи амалӣ намудани ҷиноятро ташкил намедиҳанд. Аз ин рӯ, давраи тайёрӣ дар заминаи баррасишаванда танҳо ба тайёрӣ ба ҷинояти мушаххас – тайёр кардани пулҳои қалбакӣ, дахл дорад.

Ба маънои васеътар, ба давраи тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳама гуна ҳаракатҳои қасдонае дохил мешаванд, ки барои сохтакории нишонаҳои пулии қалбакӣ шароит фароҳам меоранд. Бояд қайд кард, ки бархилофи ошкор кардани қасди содир кардани ҷиноят (ки худ аз худ сазовори ҷазои ҷиноятӣ нест), тайёрӣ ба ҷиноят на танҳо бо мавҷудияти

ният, балки бо ҳаракатҳои мушаххасе, ки ба фароҳам овардани шароит барои татбиқи минбаъдаи он равона шудаанд, тавсиф карда мешавад. Бо вуҷуди ин, дар муқоиса бо суиқасд, ҳангоми тайёрӣ ба ҷиноят ба объектҳои бо қонунгузории ҷиноятӣ ҳифзшаванда таъсиррасонии бевосита вуҷуд надорад.

Нишонаи хоси ҷинояти махсусан вазнин, ки тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба он дохил мешавад, дар он аст, ки ҳаракатҳое, ки ба тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (мувофиқи қ. 2 м. 32 КҶ ҶТ), ба ҷамъият хавфнок эътироф карда мешаванд. Шахсоне, ки чунин ҳаракатҳоро анҷом додаанд, бояд ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида шаванд. Масалан, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ чопхонаи ғайриқонуниро бо таҷҳизоти барои тайёр кардани долларҳои қалбакии ИМА, муайян карданд. Дар лаҳзаи муайян намудан, чопхона фаъолият намекард ва барориши банкнотаи қалбакӣ амалӣ карда нашуд. Бо вуҷуди ин, мавҷудияти таҷҳизоти махсус, ба монанди дастгоҳҳои чопӣ, асбобҳо барои чопи унсурҳои релефӣ ва озмоишгоҳи муосири кимиевӣ имкон дод, ки ҳаракатҳои шахсоне, ки ин чопхонаро таъсис доданд, ҳамчун тайёрӣ ба ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) муайян карда шавад.

Мо чунин мешуморем, ки аҳаммияти ҳаракатҳои тайёрӣ барои амалӣ намудани мақсади тайёр кардани пули қалбакӣ боиси афзоиши ба ҷамъият хавфнокии онҳо мегардад, ки бо хавфнокии худи ҷиноят муқоиса карда мешавад. Дар хотир овардан лозим аст, ки ҷорӣ кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёрӣ ба ҷиноят дар ҳуқуқи ҷиноятии шуравӣ бо зарурати муборизаи самаранок бурдан бо тайёр кардани пули қалбакӣ вобаста буд.

Тайёр кардани пулҳои қалбакӣ бо усули расмкашӣ омодагии мураккабро талаб намекунад. Аммо, тайёр кардани банкнотаҳои қалбакӣ тавассути нусхабардорӣ ё тайёр кардани тангаҳо равандест, ки

ҳаракатҳои пешакии назаррасро талаб мекунад. Ин ҳаракатҳо ҷустуҷӯи ашёи нодир, таҷҳизоти махсус ва аксар вақт корҳои тулонии экспериментал оид ба интихоби мавод ва коркарди технологияи тайёр кардани пулҳои қалбакиро дар бар мегиранд. Истеҳсоли банкноти қалбакӣ бо усули полиграфӣ барои ҷинояткор варианти серкортарин аст: чунин омодагӣ бо хароҷоти зиёди вақт ва меҳнат алоқаманд аст. Ҳар қадаре ки ҳаракатҳои марбут ба тайёрии шахси содиркунандаи ҷиноят бодиққат ва васеътар бошад ва ӯ барои бартараф кардани монеаҳо дар роҳи фароҳам овардани шароит барои тайёр кардани пули қалбакӣ кӯшишҳои бештар ба харҷ диҳад, қасди ӯ ҳамон қадар устувортар ва мулоҳизакортар мешавад. Дар робита ба ин, ҳаракатҳои ӯ дар давраи тайёрӣ хатари зиёди ҷамъиятиро ба бор меоранд.

Баъзе муҳаққиқон бар ин назаранд, ки исботи мавҷудияти ҳаракатҳои тайёрӣ дар заминаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хеле душвор аст. Ҳамин тавр, Ю.В. Солопанов ба хулосае меояд, ки «пешакӣ ва пурра муайян кардани рӯйхат ва мундариҷаи ҳаракатҳое, ки тайёриро барои тайёр кардани пули қалбакӣ ташкил медиҳанд, амалан ғайриимкон аст. Ин аз он сабаб аст, ки категорияи мазкур асосан аз ҳолатҳои мушаххаси парванда ва хусусиятҳои инфиродии шахси гунаҳгор вобаста аст» [69, с. 28]. Аз ин рӯ, дарёфти асбобҳо ва нақшаҳои муфассали барои тайёр кардани пули қалбакӣ нигаронидашуда, барои тасдиқи мавҷудияти тайёрӣ ба ҷиноят асоси кофӣ нест.

Бо вуҷуди ин, чунин мавқеъро асоснок эътироф кардан мумкин нест. Нишонаи муҳимме, ки аз мавҷудияти таркиби тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардани пули қалбакӣ дар ҳаракатҳои шахс шаҳодат медиҳад – ин ба даст овардан ё тағйир додани асбобҳо ва маводҳое мебошанд, ки табиати онҳо ба хулосае оварда мерасонад, ки онҳо танҳо барои содир кардани ин ҷиноят пешбинӣ шудаанд, на барои содир кардани ягон ҳаракати дигар.

Қайд намудан бамаврид аст, ки новобаста аз он ки хусусиятҳои

асбобҳо ва маводҳои истифодашуда ё тағирёфта ҳангоми арзёбии амалҳо ҳамчун омодагӣ ба ҷиноят аҳаммият доранд, онҳо асоси ягона ва кофӣ нестанд. Таҷрибаи судӣ, аз ҷумла бо истеҳсоли шаклҳои чопӣ (пластинкаҳо) алоқаманд аст, ҳолатҳоеро нишон медиҳад, ки хулоса дар бораи сохтани нишонаҳои пулии қалбакӣ на аз тавсифи худи асбобҳо ва маводҳо, балки аз далелҳои дигаре, ки хусусият ва самти корҳои анҷомдодашударо инъикос мекунанд, сохта шудааст.

Барои ҷамъбасти масъалаи имконияти мавҷуд будани тайёрӣ ба ҷиноятe, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, боз ба масъалаи асосӣ дар бораи имконияти мавҷудияти давраи тайёрӣ дар таркиби расмии ҷиноят муроҷиат кардан лозим аст, зеро ин масъала, дар адабиёти ҳуқуқӣ, мавзуи баҳс мебошад.

Ҳангоми муайян кардани имконияти мавҷуд будани давраи тайёрӣ оид ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), мо ба аҳаммияти бунёдии ҳаракатҳои тайёрӣ, тавре ки дар қисми 1 м. 32 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, такя кардем. Дар ин модда рӯйхати намунавии чунин ҳаракатҳо оварда шудааст, ки хусусияти асосии онҳо фароҳам овардани шароит барои содир кардани ҷиноят мебошад.

Ҳамин тариқ, ба даст овардани таҷҳизоти чопӣ ва дигар маводи зарурӣ барои тайёр кардани пули қалбакӣ, бешубҳа, фароҳам овардани шароит барои содир кардани ҷиноят мебошад. Вобаста ба ин хулоса кардан мумкин аст, ки барои қисми зиёди ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ, аз ҷумла барои кирдорҳое, ки бо тайёрӣ ба тайер кардан ё ба муомилот даровардани пулҳои қалбакӣ (сохташуда) ё коғазҳои қиматнок алоқаманданд, мавҷудияти марҳилаи тайёрӣ хос аст.

Суиқасди ҷиноят аз тайёрӣ ба он бо он фарқ мекунад, ки он аз ҳаракатҳое иборат мебошад, ки бевосита ба татбиқи нақшаи ҷиноятӣ равона карда шудаанд. Дар фарқият аз ҳаракатҳои ба тайёрӣ равонагардида, ки танҳо барои ҷиноят шароит фароҳам меоранд, суиқасд таъсири бевосита ба объекти бо қонуни ҷиноятӣ ҳифзшударо

дар назар дорад ва онро ба хавфи бевоситаи расонидани зарари ҷиддӣ водор мекунад. Агар ҳаракатҳое, ки тарафи объективии таркиби ҷиноятро ташкил медиҳанд, ба охир мерасиданд, онҳо ногузир ба объект зарар мерасониданд.

Дар заминаи тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, суиқасд ба ҷиноят дар ҳаракатҳое инъикос мегардад, ки ба тайёр кардани нусхаҳои моддии бевосита равона карда шудаанд, ки нишонаҳои пулии воқеиро бо мақсади татбиқи минбаъдаи онҳо ҳамчун аслӣ тақлид мекунанд.

Дар соҳаи фаъолияти шахсони ба сохтакории пул машғулбуда, суиқасд ба тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ ҷои дуюмдараҷаро ишғол мекунанд. Дар айни замон, дар муқоиса бо тайёрӣ ба тайёр кардани пулҳои қалбакӣ, суиқасд ба он дар ҳолатҳои камтар вазнини сохтакории пул (масалан, ҳангоми кашидани расми пулҳои қалбакӣ) равшантар зоҳир мешавад ва бо тайёрӣ бо аломатҳои вазнинкунанда ба тайёр кардани пулҳои қалбакӣ ё тангаҳо зич алоқаманд аст.

Масъалаи арзёбии ҳаракати шахсеро, ки чопи озмоишии нишонаҳои пулии қалбакиро анҷом додааст, дида мебароем. Аз як тараф, чунин ҳаракатҳоро метавон ҳамчун тайёрӣ ба ҷиноят баррасӣ кард, зеро онҳо бо амалияи асбобҳо ва усулҳои содир кардани ҷиноят алоқаманданд. Аз тарафи дигар, чопи озмоишӣ метавонад ҳамчун эҷоди мустақими тасвирҳои ба пулҳои аслӣ монанд ҳисобида шавад, ҳатто агар ин тасвирҳо ниҳоӣ набошанд. Бо назардошти имконияти минбаъд ба муомилот баровардани чунин тасвирҳои озмоишӣ, тайёр кардани онҳо бояд ҳамчун суиқасди тайёр кардани пули қалбакӣ бандубаст карда шавад. Ҳамин тариқ, барои баҳодиҳии дурусти ҳаракатҳои шахсе, ки чопи озмоширо анҷом додааст, бояд тамоми ҳолатҳои кор бодиққат омӯхта шаванд.

Фарз мекунем, ки шаҳрванд М., ки дар чопхона кор мекард ва усули синкографияро аз худ карда, бо мақсади тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ аз он мавод ва рангҳоро тасарруф кард. Пас аз тарки кор,

ӯ ба сохтани асбобҳои зарурӣ шуруъ кард ва якчанд намунаи тарафи пеши банкнотаро чоп кард. Бо вуҷуди ин, дар вақти боздошт М. натавонист ҳамаи дастгоҳҳои заруриро барои чопи тасвири воҳиди пулӣ аз ду тараф тайёр кунад. Ҳамин тариқ, ҳаракатҳои ӯ бояд ҳамчун тайёрӣ ба ҷиноят бандубаст карда шаванд, зеро онҳо нишонаҳои суиқасди тайёр кардани пули қалбакиро дар бар намегирифтанд.

Ҳалли масъала оиди он, ки оё ҳаракати шахс ба тайёр кардани пули қалбакӣ ё суиқасди ин ҷиноят равона карда шудаанд, ба бандубасти ҳуқуқии ҷинояти содиршуда таъсир намерасонад. Аммо, ин масъала барои муайян кардани андозаи ҷазо тибқи қонун, ки фарқияти ҷазоро вобаста ба дараҷаи татбиқи қасди ҷиноятӣ пешбинӣ мекунад, аҳаммияти муҳим дорад. Ҷиноят дар намуди тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ аз лаҳзаи сохтани нусхаи қалбакӣ, ки дар он ҳамаи аломатҳои муҳимми банкнотаи аслӣ коғази қиматнок такрор карда шудаанд, ба анҷом расидааст, аз ҷумла тасвири дутарафа, ки аз ҷиҳати беруна ба ҳақиқӣ монанд аст, ташаккул ёфтааст. Дар ин ҳолат, барои бандубасти кирдор ҳамчун ҷинояти хотимаёфта, танҳо як далели тайёр кардани ҳадди ақал якто чунин банкнотаи қалбакӣ кофӣ аст, агар он бо мақсади истифодаи он ҳамчун воситаи ҳақиқии пардохт тайёр шуда бошад.

Бо вуҷуди ин, имконияти бандубасти кирдорро ҳамчун камаҳамият (қ. 2 м. 17 КҶ ҶТ) ҳангоми мавҷудияти маҷмӯи ҳолатҳои объективӣ, ба монанди шумораи нусхаҳои қалбакӣ ва ғайра, ба назар гирифтан лозим аст. Ин ҳолат дар доктринаи ҳуқуқии ҷиноятӣ дуруст нишон дода шудааст [30, с. 376; 100, с. 8-12].

Агар ҳангоми муайян кардани аломатҳои кирдори камаҳаммият нисбат ба м. 281 КҶ ҶТ ба нигоҳи судяҳо такя кардан мумкин бошад, пас ҳангоми тавсифи таркиби вазнинкунандаи ҷинояти мавриди назар қарордошта (қ. 2 м. 281 КҶ ҶТ) чунин ҳолат истисно карда мешавад. Тавре ки маълум аст, тибқи эзоҳи м. 283 КҶ ҶТ «дар моддаҳои 281, 282 ва 283 ҳамин Кодекс таҳти мафҳуми миқдори калон ё зарар ба миқдори калон чунин миқдор ё зараре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи

нишондиҳанда барои ҳисобҳо як ҳазор маротиба зиёд бошад» [1]. Дар матни қонуни ҷиноятӣ пайдо шудани меъёре, ки мазмуни предметии аломати «миқдори калон»-ро дар робита ба сохтакории пулҳо ошкор мекунад, бояд пазируфта шавад, зеро дар тарҷибаи судӣ-тафтишоти ҳолатҳои ба миқдори калон содир намудани ҷинояти таҳлилшаванда ба назар мерасад. Масалан, С.М. тахминан аввалҳои моҳи майи соли 2021, дар вақти дар шаҳри Истамбули Ҷумҳурии Туркия қарор доштанаш, тибқи маслиҳати пешакӣ бо А.Т.А., бо мақсади ба даст овардани фоидаи муфт бо роҳи ба муомилот баровардани маблағҳои пулии қалбакӣ ба миқдори калон, аз шаҳрванди Ҷумҳурии Қирғизистон бо номи Қ., ки шахсияташ номаълум аст, бар ивази 2000 (ду ҳазор) доллари ИМА (аслӣ) маблағи 8000 (ҳашт ҳазор) доллари ИМА-и қалбакиро ба даст овардаанд. Сипас, санаи 04 майи соли 2021 С.М. маблағҳои қалбакии бадастовардаашонро бо худ гирифта тавассути ҳавопаймо ба Ҷумҳурии Тоҷикистон интиқол додааст. Баъдан, ӯ маблағҳои қалбакии бо худ доштаашро ба манзили истиқоматии шиносаш Р.И.М. воқеъ дар шаҳри Хуҷанд, бурда пинҳон намудааст. Баъдан, маблағи 500 доллари ИМА-и қалбакиро ба шахси номаълум бо номи Ш. дода, маблағи 1000 доллари ИМА-и қалбакиро дар соҳили «Сирдарё»-и шаҳри Хуҷанд сӯзондааст. Ҳангоми гузаронидани чорабиниҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ аз ҷониби кормандони РКҶ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, санаи 11 майи соли 2021 аз ҷайби чапи шими Р.И.М. 1 адад купюраи 50 (панҷоҳ) долларои ИМА (қалбакӣ) ёфта гирифта шуда, инчунин дар вақти гузаронидани корҳои оперативӣ-ҷустуҷӯӣ С.М. аз ҷониби кормандони РКҶ ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон дастгир карда шуда, тибқи нишондоди ӯ аз манзили истиқоматии Р.И.М., воқеъ дар шаҳри Хуҷанд, дар маҷмуъ 5300 доллари ИМА (53 адад купюраи 100 долларои ИМА) ёфта гирифта шудааст, ки мувофиқи хулосаи экспертизаи судӣ-техникии криминалистии ҳуҷҷатҳо РТК ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳти №406 аз 14 июни соли 2021 муайян карда шудааст, ки 53 адад купюраҳои қурбашон 100 (сад) долларои ИМА, ки аз С.М. ва 1 адад купюраи қурбаш 50 (панҷоҳ)

доллари ИМА, ки аз Р.И.М. гирифта шуда, бо купюраҳои 100 доллари ИМА ва 50 доллари ИМА, ки дар муомилот мебошанд, байни ҳамдигар аз рӯйи чоп ва меъёрҳои технологияи тайёркунӣ мувофиқат намекунанд, маблағҳои зикргардида бо тарзи дастгоҳи чопии ранга, истифода аз техникаи компютерӣ сохта шудаанд. Кирдорҳои содиршгуда аз рӯйи б. «а, б» қ. 2 м. 281 КҶ ҶТ бандубаст гардиданд [140].

Бояд қайд кард, ки аниқ кардани маънои предметии аломати «миқдори калон», ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст ва муайян кардани он дар эзоҳ ба м. 283 КҶ ҶТ оварда шудааст, дар айни замон тавассути истифодаи усули маънидодкунии силсилавӣ, ки асосан ба мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ маълум аст, амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, барои самараноктар истифода бурдани аломати вазнинкунандаи «миқдори калон» муайян кардани мафҳуми он нисбат ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) на дар эзоҳи м. 283 КҶ ҶТ, балки бо роҳи дохил кардани эзоҳи алоҳида ба м. 281 КҶ ҶТ бо мазмуни зерин мақсаднок аст: «Таҳти мафҳуми миқдори калон дар моддаи мазкури ҳамин Кодекс чунин миқдоре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо як ҳазор маротиба зиёд бошад» [5]. Қабули чунин қарор, аз ҷумла, ба баланд бардоштани самаранокии фаҳмиши (хондан, тафсир кардан ва ғ.) қонунгузории ҷиноятӣ на танҳо аз ҷониби ҳуқуқтатбиққунандагон, балки шахсоне, ки дар соҳаи тафсири ҳуқуқӣ дониши амиқ надоранд, мусоидат мекунад.

Ғайр аз ин, «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» ҳамчун ҷинояти давомдор тавсиф карда мешавад, зеро он як қатор амалҳои якхеларо барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро дар бар мегирад. Гарчанде ки ҳар яке аз ин амалҳо метавонанд ҳамчун ҷинояти мустақили хотимаёфта ҳисобида шаванд, ҳамаи онҳо бо як қасд алоқаманданд ва барои расидан ба мақсади умумӣ – ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) равона карда

шудаанд. Аз ин рӯ, дар ин ҳолат мо бо як ҷиноят сарукор дорем, на бо такрори ҷиноятҳои шабеҳ. Ҳамчун мисол метавон чунин ҳолати содиршавии ҷиноятро вобаста хусусияти давомдор будани ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз тафтишоти судӣ-тафтишотӣ овард. С.И.А. дар ҳолати зерин даст ба ҷинояти қасдона задааст: Чунончи ӯ аз моҳи апрели соли 2024 то дастгир шуданаш дар ҳуҷраи хоби манзили истиқоматиаш, асбобҳои техникӣ аз қабили Компютер, таҷҳизоти чоппкунак (принтер)-и ранга ва ғайраҳоро насб намуда, бо мақсади тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) маблағи пулии купюраҳои 50 (панҷоҳ) сомониро дар он асбобҳои дар боло зикршуда ба таври сохтакорӣ нусхабардорӣ (сканер) намуда, бо мақсади фоидаи муфт ба даст овардан ин маблағҳои ба таври сохта тайёр намудаашро дар терминалҳои ҶСП «Душанбе Сити бонк»-и ҳудуди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе дар рақамҳои телефонии таҳти +7..... , ки ба рафиқаш бо номи «Д.» ки шаҳрванди Федератсияи Россия мебошад, тааллуқ дорад, гузаронида ба муомилот баровардааст. Бори аввал ба терминали маблағгузории назди бозори «Ховарон»-и шаҳри Душанбе рафта дар он ҷо 3 (се) адад купюраи 50 сомониро ба рақамҳои +7....., ки ин рақамҳоро дар Федератсияи Россия «Д.» ном шиносаш истифода мебарад, гузаронида, ба номбурда занг зада гапзанон намуда қайд кардааст, ки ба ӯ ба рақамҳои телефонаш таҳти 884068008, ки дар он корти «Душанбе Сити»-аш пайваст карда шудааст, гузаронад, баъдан вай розӣ шуда он маблағи пулиро ба корти «Душанбе Сити» гузаронид, ба ҳамин боз маротибаи дуюм дар манзили истиқоматиаш бо он таҷҳизотҳои дар боло зикршуда маблағи пулии 200 сомониро ба таври сохта тайёр намуда, ба назди терминали маҳаллаи 9 километри шаҳри Душанбе рафта ба терминали маблағгузаронӣ купюраи ба таври сохта тайёр намудаашро гузаронида, аммо он маблағи пулӣ нагузашта ба ҳамин маблағҳои пулӣ аз 50 сомонӣ, 200 сомонӣ, 500 сомониро ба таври сохта тайёр намуда ба назди терминалҳои маҳаллаи 9

километри шаҳри Душанбе рафта он маблағҳои пулии ба таври сохта тайёр кардаашро ба он терминалҳо гузаронидааст, ки аз байни онҳо танҳо маблағи пулии 50 сомонии ба таври сохта тайёр намудааш ба он терминалҳо гузашта, дигаронашро бошад терминалҳо қабул накарда, ба ҳамин дигар маблағи аслии 50 сомониро гирифта ба манзили истиқоматиаш бурда дар онҷо ба таври сохта тайёр намуда бурда дар терминалҳои ҳудуди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе гузаронида маблағи пулӣ мегирифтааст, аз маблағи 500 сомонӣ, ки ба таври сунъӣ тайёр мекардааст 250 сомониаш аслӣ ва 250 сомониашро ба таври сохта тайёр мекардааст, ки аз байнашон бурида як тарафашро маблағи пулии аслӣ ва аз тарафи дигараш маблағи пулии ба таври сохта тайёр намудаашро, маблағи 50 сомониро дар асбоби чопкунӣ (принтер) нусхабардорӣ (сканер) намуда чоп карда бароварда, пули аслӣ тайёр намуда бурда дар терминалҳои ҳудуди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе мегузаронидааст, маротибаи дуюм дар маҳаллаи 7 километри шаҳри Душанбе маблағи пулии 50 сомонаро, ки як тарафаш аслӣ тарафи дигараш сохта будааст, бурда дар он терминалҳо маблағи пулии 300 сомонӣ ба рақамҳои телефонии Федератсияи Россия, ки дар боло қайд карда шуда буд, гузаронидааст. «Дима» боз он маблағи пулиро гашта ба ӯ ба корти «Душанбе-Сити» ва корти «Алиф»-аш, ки ба рақамҳои 93..... пайвастанд, гузаронидааст. Ба ҳамин тахминан 10-12 маротиба маблағҳои пулиро ба таври сохта тайёр намуда дар ҳудуди ноҳияи Шоҳмансур ба терминалҳо ба он рақамҳои дар боло зикршуда гузаронида, маблағи пулӣ дар ҳаҷми 2500 сомонӣ фоида ба даст овардагӣ мебошад. Охирон маротиба санаи 22 июни соли 2024 тахминан соатҳои 15:30 дақиқа маблағи пулии ба таври сохта 500 сомонӣ тайёр намуда аз манзили истиқоматиаш баромада назди як терминали маблағгузаронӣ, ки дар назди истгоҳи Маркази савдои Садбарги шаҳри Душанбе мебошад, рафта он маблағҳои ба таври сохта тайёр намудаашро дар он терминал гузаронидааст. Баъдан баргашта ба манзили истиқоматиаш рафтааст. Сипас ҳангоми дар назди бинои

истиқоматиаш воқеъ дар суроғаи дар боло зикршуда нишаста будааст, ки ду марди ношинос ба наздаш рафта худашонро кормандони милитсияи ШВКД-2 дар ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе муаррифӣ намуда, ӯро дар хусуси шахсияташро маълум намудан ба автомашинаашон шинонида пурсон шудаанд. Сипас ӯ ба гуноҳаш иқрор шуда ба онҳо ҳолати корро нақл карда дода қайд кардааст, ки тавассути тачҳизотҳои дар боло зикршуда, ки дар манзили истиқоматияш мебошанд, маблағҳои пулиро ба таври сохта тайёр мекунад. Баъдан бо ҳамроҳии он кормандони милистсия ба манзили истиқоматияш рафта он тачҳизотҳоро гирифта ба ШВКД-2 дар ноҳия Шоҳмансур оварданд [141].

Аз гуфтаҳои боло чунин хулосаҳои муҳим бармеоянд:

1. Барои баҳодиҳии дурусти кирдоре, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бояд дараҷаи шабеҳияти ҳуҷҷати қалбакӣ бо ҳуҷҷати аслӣ муайян карда шавад. Дар ин ҳолат, асоснок карда шудааст, ки худи тарзи тайёр кардани пулҳои қалбакӣ ё қоғазҳои қиматнок, ба шарте ки сифати тасвир ва мавҷудияти ҳамаи унсурҳои ҳуҷҷат таъмин карда шавад, ба бандубасти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) таъсир намерасонад, аммо ҳангоми фардикунонии ҷавобгарӣ ва ҷазо бояд ба назар гирифта шавад. Дар ҳолатҳои ба таври возеҳ номувофиқатии пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба аслияти онҳо, ҳаракати шахс метавонад тибқи м. 247 КҶ ҶТ, яъне ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда шавад.

2. Ҳангоми омӯзиши ҳамаҷонибаи тарафи объективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аниқ гардид, ки муайян кардани арзиши предмет барои аломати «миқдори калон», ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст ва муайян кардани он дар эзоҳ ба м. 283 КҶ ҶТ оварда шудааст, дар айни замон тавассути истифодаи усули маънидодкунии силсилавӣ, ки асосан ба мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ маълум аст, амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, барои самараноктар истифода бурдани аломати вазнинкунандаи «миқдори калон» муайян кардани мафҳуми он нисбат ба

тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) на дар эзоҳи м. 283 КҶ ҶТ, балки бо роҳи дохил кардани эзоҳи алоҳида ба м. 281 КҶ ҶТ бо мазмуни зерин мақсаднок аст: «Таҳти мафҳуми миқдори калон дар моддаи мазкури ҳамин Кодекс чунин миқдоре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо як ҳазор маротиба зиёд бошад».

3. Бо дарназардошти тавсифи комплексии аломатҳои тарафи объективии ҷинояти таҳлилшаванда, муаллиф чунин мешуморад, ки кирдор тибқи м. 281 КҶ ҶТ дар он ҳолате хотимаёфта эътироф мешавад, агар он бо тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардани ҳадди ақал як нусхаи коғази қиматноки қалбакӣ ё нишони пулӣ, бо назардошти аломатҳои объективии муқаррарнамудаи таркиб ва хусусияти бандубастнамоии ҷиноятҳои нотамом, алоқаманд бошад. Дар ин ҳолат, ба итмом нарасидани тайёр кардани воҳидҳои минбаъда ба бандубасти ҷиноят ҳамчун ҷинояти хотимаёфта монеъ шуда наметавонад.

БОБИ III. ТАВСИФИ ҲУҚУҚӢ-ҶИНОЯТИИ АЛОМАТҲОИ СУБЪЕКТИВӢ ВА АЛОМАТҲОИ ФАРҚКУНАНДАИ ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё КОҒАЗҲОИ ҚИМАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА) АЗ ТАРКИБИ ҶИНОЯТҲОИ БА ОН МОНАНД

3.1. Тарафи субъективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Аломатҳои субъективии ҳам тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва ҳам таркиби ҷинояти дилхоҳи дигар дар тарафи субъективӣ ва субъекти ҷиноят ифода карда мешаванд.

Тарафи субъективии ҷиноят ҳолати дохилии онро инъикос мекунад ва тавассути ҷузъи психологии рафтори шахсе, ки бевосита дар кирдори ғайриқонунӣ иштирок кардааст, ошкор карда мешавад. Ҳамчун асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ, он тавассути хусусиятҳои ҳуқуқии мувофиқ баҳо дода мешавад ва ба онҳо гуноҳ, ангеза, мақсад ва заминаи эҳсосии содир кардани ҷиноят дохил мешаванд. Аҳаммияти ин аломатҳо дар қонуни ҷиноятӣ вобаста ба сохтори мушаххаси таркиби ҷиноят фарқ карда мешаванд. Ин таркиб аломатҳои ҳатмиро, ки ба бандубасти ҷиноят таъсир мерасонанд, муқаррар мекунад ва имкон медиҳанд ҷиноятҳои ба ҳам монандро аз ҳамдигар, инчунин рафтори ҷиноятӣ аз рафтори ғайриҷиноятӣ фарқ карда шаванд. Ғайр аз он, таркиб метавонад аломатҳои иловагиро барои фардикунонии ҷазо дар бар гирад.

Гуноҳ муносибати психологии шахс ба амали ғайриқонунии содиркардаи ӯ ва оқибатҳои баамаломада мебошад ва он унсури ҷудонопазири ҳар як таркиби ҷиноят мебошад. Мувофиқи принсипи гунаҳгорӣ, ки дар м. 7 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, байни хусусиятҳои объективии ҷиноят (новобаста аз категорияи он) ва аломати субъективии он робитаи ногусастанӣ вуҷуд дорад. Ҳамин тариқ, ин принсип мақоми гуноҳро ҳамчун унсури ҳатмии таркиби ҷиноят муайян мекунад. Чӣ

тавре В.А. Якушин менависад, «принсипи гунаҳгоркунии субъективӣ принсипи бунёдӣ мебошад, ки муқаррароти асосии фалсафӣ, маънавӣ-ахлоқӣ ва иҷтимоӣ-ҳуқуқиро ташкил медиҳад. Тибқи ин муқаррарот, таълимоти ҳуқуқӣ ва қонунгузорӣ тавре ташаккул меёбанд, ки баҳодиҳии ҳуқуқии кирдорҳои шахс ва татбиқи чораҳои ҳуқуқӣ нисбат ба ӯ танҳо дар сурате имконпазир аст, ки агар ҳамаи ҳолатҳои кирдори дорои аҳаммияти ҳуқуқӣ аз ҷониби шахси содиркунандаи он дарк карда шуда, дар қонун пешбинӣ карда шуда бошанд» [83, с. 16].

Ҳамчун нишонаҳои иловагии таркиби ҷиноят, ангеза, мақсад ва эҳсосот танҳо дар сурате ҳатмӣ дониста мешаванд, ки агар онҳо бевосита бо меъёри дахлдори Қисми махсуси КҶ ҶТ нишон дода шуда бошанд. Дар бандубасти ҳаракатҳое, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) алоқаманданд, ангеза ва эҳсосот нақши ҳалкунанда надоранд ва танҳо ҳангоми таъин кардани ҷазо ба назар гирифта мешаванд. Аломатҳои зарурии таркиби ҷиноят, ки мавҷуд будани онҳо боиси пайдоиши тарафи субъективии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» мегарданд, гуноҳ ва мақсад мебошанд.

Ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ танҳо бо қасди бевосита тавсиф карда мешавад. Мувофиқи м. 28 КҶ ҶТ, қасд муносибати равонии шахсро нисбат ба ҷинояти содиркардааш фаро мегирад. Дар ин ҳолат шахс ба ҷамъият хавфнок будани ҳаракати (беҳаракатии) худро дарк карда, имконияти (ҳам дар қасди бевосита ва ҳам бавосита) ё ногузирии (дар қасди бевосита) фаро расидани оқибати барои ҷамъият хавфноки онро пешбинӣ менамояд. Дар сурати қасди бевосита, шахс мехоҳад, ки ин оқибатҳо фаро расанд, дар ҳоле ки дар сурати қасди бавосита ӯ намехоҳад, ки ин оқибатҳо фаро расанд, вале дидаву дониста ба ин оқибатҳо роҳ медиҳад, ё ба онҳо беэътиноёна муносибат мекунад.

Бояд қайд намуд, ки таърифи қасдона содир намудани ҷиноят, ки дар КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, танҳо ба таркибҳои моддӣ дахл дорад.

Аммо он ҷиноятҳое, ки таркиби расмӣ доранд ба ин таъриф дохил намешаванд. Аз ин рӯ «масъалаи қасд дар чунин ҷиноятҳо дар сатҳи назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳал карда мешавад ва дар ин самт пешниҳод карда мешавад, ки танҳо муносибати шахс ба кирдори барои ҷамъият хавфнок аҳаммияти ҳуқуқӣ дода шавад» [60, с. 86].

Вобаста ба сохти қонунгузории ҷиноятӣ дар мавриди категорияи қасд чунин муносибат иҷозат дода мешавад. Бояд қайд кард, ки ҳангоми тафсири маҳдуди таърифҳои ҳуқуқӣ таносуби унсурҳои зеҳнӣ ва иродавии қасд дар ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ танҳо як шакли гуноҳро инъикос мекунад – қасди бевосита. Дар ин ҳолат ҷузъи зеҳнӣ дар дарки хавфи ҷамъиятии амалҳои анҷомдодашуда ва иродаи дар талоши мақсадноки татбиқи онҳо мебошад. «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» аз ин қоида истисно нест: ба монанди дигар ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ, он метавонад танҳо бо қасди бевосита содир карда шавад.

Тавре ки дар боло зикр гардид, дар қонунгузорӣ нисбати ҷиноятҳои расмӣ таърифи гуноҳ вуҷуд надорад. Гарчанде ки таълимоти ҳуқуқӣ ин камбудиро пур кардааст, амалияи татбиқи ҳуқуқ, аз ҷумла ҳангоми бандубасти кирдорҳо тибқи м. 281 КҶ ҶТ бояд ба риояи қатъии меъёрҳои Кодекси ҷиноятӣ асос ёбад. Тавре ки дар адабиёти илмӣ дуруст таъкид шудааст, «бартараф кардани камбудиҳо дар ҳуқуқ, инчунин ислоҳи қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ наметавонад тавассути тафсири васеъ ё маҳдуди қонуни ҷиноятии амалкунанда амалӣ карда шавад, балки бояд бо роҳи ворид кардани тағйирот ба Кодекси ҷиноятӣ тибқи тартиби муқаррарнамудаи Конститутсия амалӣ карда шавад» [61, с. 25]. Дар ин ҳолат маънидодкунии маҳдуди мафҳуми қасд ба принсипи қонуният мухолиф аст, зеро он ба матни КҶ ҶТ мувофиқат намекунад.

Дар асоси м. 4 КҶ ҶТ (принсипи қонуният), «ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ будани онро танҳо ҳамин Кодекс муайян менамояд» [1]. Аммо, он ҳолат ҳайратовар аст, ки қонунгузор дар КҶ ҶТ мафҳуми қасдро нисбати

ҷиноятҳои бо таркиби расмӣ пешбинишуда, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ бештар паҳн шудаанд, пешбинӣ накардааст. Ворид намудани ислоҳот ба муқаррароти м. 28 КҶ ҶТ, ки таърифи қасдона содир намудани ҷиноятро танзим мекунад, асоснок ба назар гирифта мешавад, то ки хусусияти муносибати психологии шахси содиркунандаи кирдор ба нишонаҳои тарафи объективии ҷиноятҳо бо таркиби расмӣ ба назар гирифта шавад. Дар мавриди амалияи муосир, аз маънидодкунии илмии гуноҳ, чунин хулоса баровардан мумкин аст: мазмуни қасди бевосита ҳангоми содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар он аст, ки шахс дарк мекунад, ки пул ё коғазҳои қиматноки қалбакиро тайёр мекунад ё ба муомилот мебарорад ва инро мехоҳад.

Мавҷудияти қасд дар ҷиноят маънои онро дорад, ки гунаҳгор зиддиҳуқуқӣ будани ҳаракатҳои худро дарк мекунад ва одатан ногузир ва баъзан эҳтимолияти воқеии фаро расидани оқибатҳои барои ҷамъият хавфнокро пешбинӣ мекунад. Нишондиҳандаи қонунгузории мақсади ба муомилот баровардан ҳангоми тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, пеш аз ҳама, барои фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз ҳолатҳои эҷоди тасвирҳои нишонаҳои пулӣ барои мақсадҳои дигари фоиданоки ҷамъиятӣ, аҳаммияти калон дорад.

Моддаҳои 28 ва 29 КҶ ҶТ, ки шаклҳои гуноҳ (қасд ва беэҳтиётӣ)-ро муайян мекунанд, дар бораи ангеза, мақсад ва эҳсосот зикр намекунанд. Бо вуҷуди ин, набудани нишондоди бевосита дар матни қонунгузорӣ маънои онро надорад, ки ин унсурҳо дар ташаккули гуноҳ нақш надоранд. Ангеза, мақсад ва эҳсосот ҷузъҳои ҷудонашавандаи фаъолияти руҳии инсон мебошанд ва дар ҳама гуна рафтори ӯ мавҷуданд. Дар заминаи ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ин омилҳо, ки ҳолати дохилии гунаҳгорро тавсиф мекунанд, тарафи субъективии ҷиноятро ташкил медиҳанд ва тавассути қасди бевосита зоҳир мешаванд.

Муайян кардани ангеза, мақсад ва эҳсосот дар муайян кардани дараҷаи гуноҳи шахси содиркунандаи ҷиноят нақши муҳим мебозанд.

Дар илми ҳуқуқи ҷиноятӣ ба дараҷаи гунаҳгорӣ диққати зиёд дода мешавад. Он асосан ҳамчун андозагирии миқдории табиати иҷтимоии гуноҳ ҳисобида мешавад, ки аз рӯйи маҷмуи шакл ва мундариҷаи он бо назардошти тамоми хусусиятҳои муносибати равонии шахс ба ҳолатҳои объективии ҷиноят ва сабабҳои субъективӣ ва равонии он муайян карда мешавад. Бо вуҷуди ин, В.А. Якушин дараҷаи гуноҳро танҳо бо хусусиятҳои миқдорӣ маҳдуд намекунад. Вай чунин мешуморад, ки «дараҷаи гуноҳ хусусияти миқдории гуноҳ ва ҳамзамон бузургии муқоисавии сифати муайян мебошад. Аз ин рӯ, як падида (гуноҳ) аз дигараш фарқ мекунад, гарчанде ки аз ҷиҳати сифат шабеҳ аст. Дараҷаи гуноҳ ҳамчун ҷанбаи миқдории гуноҳ бо сифати он зич алоқаманд аст, зеро сифат ҳамеша миқдорӣ ва миқдор ҳамеша сифати муайян аст» [83, с. 156]. Дар қонуни ҷиноятӣ дараҷаи гуноҳро аз рӯйи шиддати муносибати манфии шахс ба манфиатҳои шахс ва ҷомеа, ки дар ҷинояти содиршуда зоҳир шудааст, баҳо додан мумкин аст. А.И. Рарог дуруст қайд менамояд, ки «меъёри муносибати беэътиноёна, бедиққатона ё манфӣ мавқеи шахси ҷиноятккорро ба арзишҳои асосии ҷомеа инъикос мекунад» [60, с. 102].

Дараҷаи гуноҳи шахс дар содир кардани ҷиноят бевосита бо сатҳи таҳрифи меъёрҳои арзишии ӯ алоқаманд аст. Азбаски дараҷаи гунаҳгорӣ ифодаи миқдории муносибати манфии шахсро ба манфиатҳои шахс ва ҷомеа инъикос мекунад ва инчунин нишондиҳандаи таҳрифи муқаррароти арзишии он мебошад, муқаррар кардани он чораи ҷазо ва ҷавобгарии шахсро муайян мекунад. Муайян кардани мавҷудият ва дараҷаи гуноҳ ба ҳалли объективии масъалаи ҷавобгарӣ ва ҷазои гунаҳгор мусоидат мекунад. Дар заминаи ҳалли масъалаи ҷазо, С.В. Скляров қайд мекунад, ки дараҷаи гуноҳ ин миқдорест, ки суд бо назардошти ҳолатҳои ҷиноят муайян мекунад ва меъёри гуноҳи шахси мушаххасро дар содир кардани ҷинояти мушаххас дар муқоиса бо

гуноҳи расонидани зарар ба манфиатҳои ҳамон қонуни ҷиноятии ҳифзшаванда дар ҳолатҳои дигар ифода мекунад. Он дар интихоби намуд ва андозаи ҷазо аз ҷониби суд дар доираи санксияи модда ё қисми он, ки амали содиршуда аз рӯйи он бандубаст карда шудааст, зоҳир мешавад [65, с. 16].

Мувофиқи м. 28 КҶ ҶТ, шахсе, ки ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) содир кардааст, танҳо дар сурате ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашида мешавад, агар ҳаракатҳои худро, ки дар тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ифода ёфтаанд, дарк намояд. Гарчанде ки ба ҷавобгарӣ кашидани шахсоне, ки бо даркнамоӣ ҳаракат мекунанд, принсипи пойдор аст, дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ақидаи ягона дар бораи он, ки мундариҷаи даркнамоии шахсе, ки ҷиноят содир кардааст, бояд чиро дарбар гирад, вуҷуд надорад. Мувофиқи ақидаи А.Н. Трайнин, барои маҳкум кардани рафтор, дарки шахс ба ҷамъият хавфнокии ҳаракати худ, зарур аст. Ин даркнамоӣ, ба андешаи ӯ, яке аз нишонаҳои гуноҳ, ки ҳам ба сифати унсури таркиби ҷиноят ва ҳам асоси ҷавобгарии ҷиноятӣ баромад мекунад, ифода мегардад [73, с. 126]. Баръакси ин, А.И. Рарог бар ин назар аст, ки ба таркиби қасд ҳамчун унсури тарафи субъективии ҷиноят на танҳо фаҳмиши шахси гунаҳгор дар бораи ба ҷамъият хавфнокии ҳаракатҳои (беҳаракатии) худ, балки дарки хусусияти ғайриқонунии ин ҳаракатҳо, дохил мешаванд. Олим изҳор медорад, ки «дарки (ва дар сурати беэҳтиетӣ имконияти дарк кардани) хусусияти ғайриқонунии кирдори содиршуда бояд ҳамчун хусусияти ҷудонопазири шакли қасдонаи гуноҳ баррасӣ карда шавад» [60, с. 81].

Набудани муносибати якхела ба муайян кардани мундариҷаи даркнамоӣ бо қасди бевосита дар қонунгузорӣ муқаррар карда шудааст. Тавре ки аз м. 28 КҶ ҶТ бармеояд, таҳияи қасд талаботи шахсро дар бораи зиддиҳуқуқӣ будани ҳаракатҳои (баҳаракатии) ҷиноятии ӯ дар бар гирифта нашудааст. Эҳтимол, қонунгузор онро ба назар гирифтааст, ки

зиддиҳуқуқӣ будани ҷиноят, тибқи м. 17 КҶ ҶТ, ифодаи ҳуқуқии ба ҷамъият хавфнокии ҷиноят мебошад. Аз ин рӯ, агар шахс ба ҷамъият хавфнокии кирдори худро дарк намояд, пас ӯ хусусияти зиддиҳуқуқӣ будани онро низ бояд дарк кунад.

Бо вуҷуди ин, ин нуқтаи назар аз нуқтаи назари амалӣ ва назариявӣ шубҳанок менамояд. Якум, муайян кардани мафҳуми «ба ҷамъият хавнокӣ» на танҳо барои шаҳрвандони одӣ, ки маълумоти ҳуқуқӣ надоранд, балки барои мутахассисоне, ки қонунгузории ҷиноятиро дар амал татбиқ мекунанд, мушкилот эҷод мекунад. Мувофиқи маълумоти А.Ф. Зелинский ва Н.И. Коржанский, танҳо 14% маҳкумшудагон ба ҷамъият хавфнокии ҳаракатҳои худро эътироф карданд, 4% аз ҷавоб канорагирӣ кардаанд ва 82% ҷавоби манфӣ додаанд. Дар баробари ин, 14,3% маҳкумшудагон изҳор доштанд, ки дар бораи оқибатҳои ҷинояти худ умуман фикр накардаанд ва 31,7% қайд карданд, ки онҳо дар бораи ба ҷамъият хавфнокӣ ҳатто фикр накардаанд. Дуюм, дар таълимоти ҳуқуқии ҷиноятӣ тафсири ягонаи мафҳуми «ба ҷамъият хавфнокӣ» [88, с. 27] вуҷуд надорад. Масалан, М.И. Ковалев чунин мешуморад, ки ба ҷамъият хавфнокӣ аз доираи ҳуқуқи ҷиноятӣ берун баромада, дар воқеияти иҷтимоӣ вуҷуд дорад [40, с. 59]. Ба ақидаи П.А. Фефелов, асоси ба ҷамъият хавфнокӣ ҳаракатҳое мебошанд, ки бо содир ва эълон шудан метавонанд барои дигарон намуна бошанд ва дар оянда ба содир кардани ҷиноятҳои шабеҳ оварда расонанд [80, с. 27]. А.И. Марсев категорияи «ба ҷамъият хавфнокӣ»-ро пешниҳод мекунад, ки аз маънидодкуниҳои қаблан баррасишуда фарқ мекунад. Вай изҳор медорад, ки хавф метавонад дар шакли хеле абстрактӣ ва умумӣ қабул ва арзёбӣ карда шавад. Аз ин рӯ, ҳангоми таъин кардани ҷазо суд на худи ба ҷамъият хавфнокиро, балки бевосита оқибатҳои ҷиноятро, яъне дараҷаи зарари ҷамъиятиро, ки ченшаванда аст, баҳо медиҳад. Аз ин рӯ, муаллиф пешниҳод мекунад, ки категорияи «зарари ҷамъиятӣ» ҷорӣ карда шавад, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ ҳоло вуҷуд надорад [97, с. 153-154].

Тафсирҳои гуногуни мафҳуми «ба ҷамъият хавфнокӣ» дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ дар баъзе олимон шубҳаҳои асоснокро дар бораи тафсири сохтори қонунгузории «даркнамоӣ» дар робита ба шакли гуноҳи қасдона, ба вуҷуд меоранд. Зеро, тибқи м. 28 КҶ ҶТ, шахс бояд ҳам ба ҷамъият хавфнокии кирдори худ ва ҳам оқибатҳои ин кирдорро дарк кунад. Дар робита ба ин, В.В. Лунеев дуруст қайд мекунад, ки: «ба назар гирифтани он, ки ҳангоми содир кардани ҷиноят субъект дар бораи ба ҷамъият хавнокии кирдори худ фикр мекунад, маънои онро дорад, ки шахс ба дарки нодурусти ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки ба идеализатсияи воқеияти иҷтимоӣ-ҳуқуқӣ ва шуури баланди ҳуқуқии шаҳрвандон асос ёфтааст, дода мешавад. Як омили ягона, ки барои ҷинояткор аҳаммияти воқеӣ дорад, донистани зиддиҳуқуқӣ будани кирдори худ мебошад, аммо он дар мафҳуми гуноҳ вуҷуд надорад (моддаҳои 25, 26 КҶ Федератсияи Россия (мувофиқ ба моддаҳои 28, 29 КҶ ҶТ))» [130, с. 105]. В.В. Лунеев бар ин назар аст, ки барои баромадан аз вазъияти мавҷуда ба мафҳуми гуноҳ ислоҳот ворид кардан лозим аст, ки дар он нишонаи дарки зиддиҳуқуқӣ будани кирдор дохил карда шавад. Барои ин ӯ пешниҳод мекунад, ки аз принсипи фарзияи воқеӣ, ки тибқи он «надонистани қонун ҷавобгариро истисно намекунад», даст кашидан лозим аст [49, с. 35-36].

Масъалаи «даркнамоӣ» бешубҳа аҳаммияти муҳимми амалӣ дорад, аз ҷумла ҳангоми муайян кардани таркиби ҷинояте, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), алоқаманд аст. Ҷавоб ба ин савол бевосита ба талаботҳои давлат нисбати шаҳрвандон оид ба риояи санадҳои меъёрӣ ва инчунин дараҷаи ҷавобгарӣ барои вайрон кардани онҳо таъсир мерасонад. Дар айни замон, муқаррароте, ки ҳангоми содир кардани ягон ҷиноят шахс бояд хусусияти зиддиҳуқуқӣ будани кирдори худро дарк кунад, мутлақо ҳисоб намешавад. Гузашта аз ин, талаби донистани пурраи шаҳрвандон оиди ҳама манъкуниҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, алахусус, ба истилоҳ «муқаррароти бланкетӣ»-ро дар бар мегирад, беасос ба назар мерасад. Аз ин рӯ,

пешниҳодҳои мутахассисоне, ки зарурати муайян кардани гуноҳро дар сатҳи қонунгузорӣ ҳамчун муносибати рӯҳӣ ба кирдоре, ки на танҳо барои ҷамъият хавфнок, инчунин зиддиҳуқуқӣ низ мебошад, асоснок мекунанд, ба воқеиятҳои муосири татбиқи ҳуқуқ мувофиқтаранд. Масалан, В.А. Якушин таърифи зерини мафҳуми гуноҳро пешниҳод мекунад: «Гуноҳ муносибати руҳии шахс нисбат ба кирдори барои ҷамъият хавфнок ва зиддиҳуқуқӣ-ҷиноятии содиршавандае мебошад, ки дар шаклҳои пешбининамудаи қонун ифода ёфта, робитаи равандҳои зеҳнӣ, иродавӣ ва эҳсосии руҳии шахсро бо кирдор ошкор мекунад ва ба ин васила барои гунаҳгоркунии субъективӣ, бандубасти кирдор ва муайян кардани ҳудуди ҷавобгарии ҷиноятӣ асос мебошад» [83, с. 122].

Аз санадҳои меъёрӣ ва консепсияҳои назариявӣ дар бораи даркнамоӣ дар ҷиноятҳои қасдона хулоса баровардан мумкин аст, ки қасди бевоситаи шахсе, ки ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро содир менамояд, ҳам ба ҷамъият хавнокӣ ва ҳам зиддиқонунӣ будани ин кирдорро дарк менамояд. Аз ин рӯ, мазмуни қасд аз инъикоси руҳии шахс оид ба хусусияти барои ҷамъият хавфнок ва зиддиҳуқуқӣ будани ҳаракатҳои худ иборат аст. Дар ин ҳолат, дарки зиддиҳуқуқии ҷиноятӣ будани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) маънои онро дорад, ки шахс аз ҷавобгарии ҷиноятии эҳтимолӣ барои ҳаракатҳои худ (аққалан оиди хусусиятҳои умумии он) хабардор буда, аз манъи ин ҳаракатҳо бо таҳдиди татбиқи ҷазо огоҳ буд.

Дар ҷараёни мубориза бо сохтакории пул аксар вақт ҳолатҳое ба миён меоянд, ки ҳаракатҳое, ки дар асл ба тайёрӣ ё суиқасди тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ монанд мебошанд, бо ноил шудан ба мақсадҳои дигар алоқаманданд. Дар чунин ҳолатҳо, баҳодиҳии ҳуқуқии дақиқи кирдор аз омӯзиши ҳамаҷонибаи тарафи субъективии ҷиноят вобаста аст.

Дар ин бора Ю.В. Солопанов аз таҷрибаи судӣ-тафтишотии

Озарбойҷон мисол меорад. Ҳамин тавр, соли 1948 мақомоти ҳифзи ҳуқуқи ин ҷумҳурӣ шаҳрванд Т.-ро бо гумони тайёр кардани пули қалбакӣ дастгир карданд. Дар ҷараёни кофтукови ин шахс ду банкнотаи аслии 100-рублӣ бо нишондиҳандаҳои якхелаи силсила ва рақамҳо (яке аз онҳо, тавре ки баъдтар муайян карда шуд, рақами қалбакӣ дошт), се изи оинавии банкнотаи 100-суми ҳамон рақам ва силсила, ки дар коғази сигор сохта шудаанд ва 16 500 сум бо банкнотаи 100-сума пайдо карда шуданд. Ин пулҳо аслӣ буданд, аммо нишонаҳои таъсири кадом як моеъро доштанд. Бо назардошти хусусияти ашёҳои гирифташуда, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ парвандаи ҷиноятӣ оғоз карданд ва ба Т. дар тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), айб эълон карданд.

Дар тафтишоти пешакӣ айбдоршаванда изҳор дошт, ки ӯ ҷинояти қаллобиро содир кардааст, на тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта). Вай изҳор дошт, ки ашёҳои аз ӯ гирифташуда барои содир кардани қаллобӣ буданд, ки онро моҳи марти соли ҷорӣ дар Киев нисбат ба шаҳрвандон Р. ва П. бомуваффақият анҷом дод ва дар натиҷа зиёда аз 100 ҳазор сумро ба даст овард. Айбдоршаванда дар бораи кирдори худ нишондоди муфассал дод. Вай шахсони дорои маблағҳои калони пулиро, ки бо роҳи ғайриқонунӣ ба даст оварда шудаанд, ҷустуҷӯ мекард ва ба онҳо имконият медод, ки «пасандозҳоро» бо роҳи тайёр кардани нишонаҳои пулии қалбакӣ бо усули ихтироъкардаи худ ба осонӣ афзоиш диҳанд. Барои боварибахш будан, айбдоршаванда ин усулро бо гирифтани тасвири оинавии банкнота нишон дод ва сипас, дар назди «мизоҷон», бевосита тасвир намуд. Дар асл, ӯ бо маҳорати баланд шарики худро фиреб медод, ба ҷои пулҳои қалбакӣ, банкнотаи аслии дигарро бо силсила ва рақами якхела нишон медод. Сипас, бо истифода аз тамаъкории шарики худ, айбдоршаванда розигии ӯро барои нусхабардории тамоми пули мавҷуда ба даст овард ва дар муҳлати муайяншуда бо як ҷомадоне, ки дар он «таҷҳизоти гуногун барои тайёр

кардани пули қалбакӣ» мавҷуд буданд, ба хонаи ӯ омад. Дар оғози кор, айбдоршаванда бо шарики худ ҳар як банкнотаро ба таркиби химиявӣ тар карда, варақҳои коғази сигорро ба болои онҳо мегузошт ва бастаи ташаккулёфтаро бо пахта печонда, бо банд мебаст. Сипас, дар як лаҳзаи мусоид, ӯ ин бастаро аз шарики худ пинҳонӣ тасарруф карда, онро бо бастаи пешакӣ омодашудаи коқази тоза, ки бо пахта печонида шуда буд ва бо омехтаи намаки бертолет ва селитра тар карда шуда буд, ба истилоҳ «пушка», иваз мекард.

Баъдтар ин ашё, ки зери ниқоби як бастаи пулӣ пинҳон карда шуда, дар қуттии махсус ҷойгир карда мешуд. Бо ёрии сӯрохии сарпӯши қуттии он ба дохилаш кислотаи сулфат рехта мешуд. Дар натиҷаи реаксияи химиявӣ, таркиш ба амал омада, ашёҳои дохили қуттӣ зуд нобуд карда мешуд ва фиреби назари сӯхтани пулро ба вуҷуд меовард. Бояд қайд кард, ки нишондодҳои Т., ки ба тафтишот додашуда буданд бо дигар маводҳои парванда, аз ҷумла нишондодҳои ҷабрдида П. тасдиқ карда мешаванд. Бо вуҷуди ин, суди вилояти Киев бо ҳукми худ аз 07 феврали соли 1949 ҳаракатҳои Т.-ро ҳамчун маҷмуи ҷиноятҳои марбут ба қаллобӣ ва тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда ӯро ба даҳ соли маҳрум сохтан аз озодӣ бо мусодираи молу мулк маҳкум кард [69, с. 42].

Дар парвандаи шаҳрванд Т. ҳам тафтишот ва ҳам суд хатогиҳои мурофиавӣ содир кардаанд. Дар ҳақиқат, гумроҳ кардан нисбати рақами силсилавӣ дар банкнотаи аслии пулӣ, ки шаҳрванд Т. анҷом додааст, наметавонад ҳамчун сохтани пули қалбакӣ бандубаст карда шавад, зеро он ба афзоиши арзиши номиналии банкнота оварда намерасонад ва аз ин рӯ барои гардиши воситаҳои пулӣ оқибатҳои манфӣ надорад. Дар ин ҳолат танҳо дар бораи мавҷудияти аломатҳои тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) сухан рондан мумкин аст. Аммо, барои чунин бандубаст асос вуҷуд надорад, зеро тарафи субъективии ҳаракатҳои шаҳрванд Т. на ба пурра тайёр кардани нишонаҳои пулӣ, балки ба тайёр кардани пулҳои

нимтайёр бо мақсади содир кардани ҳаракатҳои қаллобӣ равона карда шудааст. Аз ин рӯ, суд барои гунаҳгор эътироф намудани шаҳрванд Т. на дар тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), на дар суиқасд ё тайёрӣ ба ин кирдор асосҳои кофӣ надошт.

Рафтори ҷабрдида П. ҳангоми содир кардани қаллобӣ сазовори таваҷҷӯҳи махсус аст. Ҳодисае, ки П. дар якҷоягӣ бо Т. кӯшиш кард, ки пулҳои қалбакӣ (сохта) тайёр кунад, аммо аз сабаби хатогӣ дар реагентҳои химиявӣ ба мақсад нарасид, ба ақидаи тафтишот ва суд, барои ба ҷавобгарӣ кашидани ӯ барои суиқасд ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) асос мебошад. Ҳаракатҳои П. қасдона буданд ва онҳо ба тайёр кардани пулҳои қалбакӣ (сохта) равона шуда буданд. Бо вуҷуди он ки ҳаракатҳои П.-ро ҳамчун суиқасд нисбати воситаҳои нобоб, ки таҳти таъсири саҳви субъективӣ нисбати мавод ва асбобҳои истифодашуда содир шудааст, бандубаст кардан мумкин аст, ба ҷамъият хавфнокии ҳаракатҳои ӯ аён аст. Дар ин ҳолат, мавҷуд будани саҳв, ба сифати асоси аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод намудан, баромад карда наметавонад.

Баъзан мавҷудияти қасд дар кӯшиш намудан барои ба даст овардани натиҷаҳои муайян зоҳир мешавад, ки метавонанд ҳамчун мақсади ниҳоии кирдор, марҳилаи миёнаи татбиқи он, воситаи расидан ба мақсад ё унсури зарурии он, баромад кунад.

Дар сурати тайёр кардани нишонаҳои пули қалбакӣ, ба ғайр аз қасди бевосита дар содир кардани ин ҷиноят, бояд мавҷудияти мақсади махсуси фаъолияти ҷиноятӣ – мақсади ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ (сохта) ҳамчун пулҳои аслиро, муайян кард.

Қонунгузории ҷиноятӣ бевосита «тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷиро» [1] ҳамчун ҷиноят муайян мекунад. Аз ин

рӯ, тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) танҳо барои минбаъд ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун ҷинояти пешбининамудаи қонун муайян карда мешавад. Тайёр кардани чунин ҳуҷҷатҳо бо мақсадҳои дигар ҳамчун ҷинояти номбаршуда баррасӣ карда намешавад. Мувофиқи таҷрибаи маъмулии судӣ, агар банкнотаи қалбакӣ аз банкнотаи аслӣ баръало фарқ кунад, инчунин ҳолатҳои дигари парванда мавҷуданд, ки ба қасди гунаҳгор дар фиреби бераҳмонаи доираи маҳдуди шахсон ишора мекунанд, чунин амалҳоро ҳамчун қаллобӣ бандубаст кардан мумкин аст, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 247 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидааст.

Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» новобаста аз он ки гунаҳгор ин воситаҳои қалбакии пардохтро худаш ба муомилот бароварда аст ё барои ин миёнаравҳоро истифода кардааст, ба миён меояд. Аммо, ҳангоми муқаррар кардани қасди ба муомилот баровардан дар ҳар як ҳолати мушаххас, бояд ҳолати корро ба назар гирифт. Агар тайёр кардани пули қалбакӣ бо ба муомилот баровардани он аз ҷониби худи тайёркунанда содир карда шавад, пас мақсади ӯ барои паҳн кардани воситаҳои қалбакии пардохт маълум аст. Дар ҳолатҳое, ки ба муомилот баровардан аз ҷониби шахсони сеюм бе иштироки бевоситаи тайёркунандаи он амалӣ карда мешавад, қасди ба муомилот баровардан танҳо ба таври бавосита муқаррар карда мешавад. Дар ин ҳолат бояд ҳамаи ҳолатҳои марбута, аз ҷумла шартҳои тайёр кардан ва додани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба миёнаравҳо, ки баъдан онҳоро ба муомилот мебароранд, ба назар гирифта шаванд.

Бояд қайд намуд, ки дар таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ ҳолатҳои зиёде ба чашм мерасанд, ки маҳз бо мақсади ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ алоқаманданд. Масъалан, судшаванда Ҷ.Г.О. шаби 08-уми июни соли 2019 тахминан соати 01-00 дақиқа, бо мақсади ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ ҳангоми дар дохили тарабхонаи «Ш.Д» воқеъ дар шаҳри Душанбе қарор доштанаш бо

маблағи 100 (сад) сомонӣ машруботи спиртӣ истеъмол менамояд, сипас дар вақти пардохт намудани маблағи машруботҳои спиртӣ ва тамоку ба К.Ш.Р. корманди тарабхона як адад купюраи 100 (сад) долларои ИМА-и қалбакиро пардохт менамояд. Сипас К.Ш.Р. корманди тарабхона як адад купюраи 100 (сад) долларои ИМА-ро 900 (нуҳсад) сомонӣ қабул карда, ба Ҷ.Г.О. 800 (ҳаштсад) сомонӣ бақияпулӣ медиҳад. Пасон Ҷ.Г.О. ҳаракатҳои ғайриқонунии худро давом дода, боз як адад купюраи 100 (сад) долларои ИМА-ро ба С.Ф.Д. мизоҷи ҳамин тарабхона барои иваз намудан ба курби асъори миллӣ пешниҳод мекунад ва аз ин ҳаракати Ҷ.Г.О. – С.Ф.Д. ба шубҳа афтода дар хусуси қалбакӣ будани купюраи 100 (сад) долларои ИМА огаҳ гашта, К.Ш.Р. хабардор мекунад. Сипас К.Ш.Р. ба кормандони милитсия оиди ҳолати мазкур хабар мерасонад. Сипас зимни гузаронидани ЧОҶ аз ҷониби кормандони ШКЧ ШВКД-1 дар ноҳияи Синои шаҳри Душанбе Ҷ. Г.О., дастгир карда шуда, дар ҳузури ду шахсони холис аз дасти номбурда ду адад купюраҳои 100 (сад) долларои ИМА гирифта мешавад. Мувофики маълумотномаи мутахассиси эксперти судии Раёсати ташхиси (экспертӣ) криминалистии РТК ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №7.., ду адад купюраҳои аз шаҳрванд Ҷ.Г.О., гирифташуда бо купюраҳои 100 (сад) долларои ИМА, ки дар муомилот мебошанд аз рӯи чоп ва меъёрҳои технологияи тайёркунӣ мувофиқат накарда, бо дастгоҳи чопии ранга тайёр карда шудаанд [139].

Муайян кардани мақсади ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ дар ҳолатҳое, ки ҳаракатҳои зиддиҳуқуқии тайёркунандаи пул дар марҳилаи тайёрӣ ба ҷиноят ё пас аз тайёр кардани пули қалбакӣ, вале пеш аз оғози ба муомилот баровардани онҳо қатъ карда мешаванд, вазифаи душвор аст. Барои ҳалли ин масъала таҳлили ҳамаҷонибаи ҳамаи ҳолатҳои кирдор зарур аст, ки ҳолати содир намудани он ва нақши шахси ба муомилот баровардаи онро ба дарбар мегирад. Ба ибораи дигар, муайян кардани мақсади ба муомилот баровардан метавонад дар доираи принсипҳои умумие, ки ба субъектҳои ҷинояти

марбут ба «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» дахл доранд, баррасӣ карда шавад.

Дар асоси таҳлили анҷомдодашуда, вобаста ба тарафи субъективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), мо ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Ҳамчун нишонаҳои иловагии таркиби ҷиноят, ангеза, мақсад ва эҳсосот танҳо дар сурате ҳатмӣ дониста мешаванд, ки агар онҳо бевосита бо меъёри дахлдори Қисми махсуси КҶ ҶТ нишон дода шуда бошанд. Дар бандубасти ҳаракатҳое, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) алоқаманданд, ангеза ва эҳсосот нақши ҳалкунанда надоранд ва танҳо ҳангоми таъин кардани ҷазо ба назар гирифта мешаванд. Аломатҳои зарурии таркиби ҷиноят, ки мавҷуд будани онҳо боиси пайдоиши тарафи субъективии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» мегарданд, гуноҳ ва мақсад мебошанд.

2. Муайян гардидааст, ки дар КҶ ҶТ номувофиқатии принсипи қонуният (м. 4 КҶ ҶТ) бо мафҳуми қасд (м. 28 КҶ ҶТ) ҷой дорад, зеро қонунгузор дар КҶ ҶТ мафҳуми қасдро нисбати ҷиноятҳои бо таркиби расмӣ пешбинишуда, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ бештар паҳн шудаанд, пешбинӣ накардааст. Вобаста ба ин, мақсаднок ҳисобида мешавад, ки дар м. 28 КҶ ҶТ мафҳуми қасди бевосита нисбати ҷиноятҳои бо таркиби расмӣ пешбинишуда, ворид карда шавад. Бо назардошти маънидодкунии илмии гуноҳ, муаллиф чунин хулоса мебарорад, ки мазмуни қасди бевосита ҳангоми содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар он аст, ки шахс дарк мекунад, ки пул ё коғазҳои қиматноки қалбакиро тайёр мекунад ё ба муомилот мебарорад ва инро мехоҳад.

3. Қонунгузории ҷиноятӣ «бевосита тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо

асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷиро» [1] ҳамчун ҷиноят муайян мекунад. Аз ин рӯ, тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) танҳо барои минбаъд ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун ҷинояти пешбининамудаи қонун муайян карда мешавад. Тайёр кардани чунин ҳуҷҷатҳо бо мақсадҳои дигар ҳамчун ҷинояти номбаршуда баррасӣ карда намешавад. Мувофиқи таҷрибаи маъмулии судӣ, агар банкнотаи қалбакӣ аз банкнотаи аслӣ баръало фарқ кунад, инчунин ҳолатҳои дигари парванда мавҷуданд, ки ба қасди гунаҳгор дар фиреби бераҳмонаи доираи маҳдуди шахсон ишора мекунанд, чунин амалҳоро ҳамчун қаллобӣ бандубаст кардан мумкин аст, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 247 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидааст.

3.2. Субъекти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)

Ҳангоми таҳлили шартҳои умумии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ки ба субъекти ҷиноят дахл доранд, метавон хулоса кард, ки субъекти кирдор тибқи м. 281 КҶ ҶТ метавонанд ҳам шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам шаҳрвандони хориҷӣ ё шахси бешаҳрвандӣ бошад, ки дар лаҳзаи содир намудани ҷиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расида, ҳам дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам дар қаламрави дигар давлатҳо ҷиноят содир кардаанд. Ин муқаррарот ба таври умум эътироф шудааст, ки асоснокии иловагиро талаб намекунад. Бо вуҷуди ин, ҳангоми тавсифи субъекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар назарияи ҳуқуқи ҷиноятӣ ду масъала вуҷуд дорад, ки ба ҳалли онҳо диққати кофӣ дода нашудааст, яъне:

1. Масоили бандубасти ҳаракати шахсоне, ки субъекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) набуда, бо вуҷуди ин чунин предметҳоро ба даст оварда, баъдан

ба шахсони дигар месупорад.

2. Масоили тақсимоти ҷавобгарӣ барои тайёр кардани пули қалбакӣ (сохта), бо назардошти он, ки ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи шахсон содир карда мешавад.

Масъалаҳои зикршуда бояд муфассалтар баррасӣ карда шаванд. Мувофиқи м. 281 КҶ ҶТ, тарафи объективии ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) метавонад бо шаклҳои зерини ҳаракатҳо ифода карда шавад:

- Ба муомилот даровардан ва ба соҳибияти каси дигар додани пулҳои қалбакӣ (сохта): вақте ки шахсе, ки дар бораи тақаллуби пул огоҳ аст, онро ба шахси дигар ҳамчун аслӣ медиҳад.

- Тайёрии ба муомилот баровардан: вақте шахсе, ки аз тақаллуби пулҳои аз дигарон гирифташуда огоҳ аст, онро ба шахси дигаре, ки аз тақаллуб огоҳ аст, медиҳад. Дар ин ҳолат, ба муомилот баровардан ё ба соҳибияти каси дигар додан ҳанӯз анҷом дода нашудааст.

- Муомилоти пули қалбакӣ: вақте шахсе, ки пули қалбакиро зери ниқоби пули аслӣ гирифтааст, онро ба шахси дигар медиҳад, вале пай намебарад, ки он қалбакӣ (сохта) аст. Чунин ҳаракатҳо ҷиноят ҳисобида намешаванд, зеро онҳо дар натиҷаи ба саҳви воқеӣ роҳ додан содир гардидаанд, ки қасдро истисно мекунанд.

- Интиқоли минбаъдаи пули қалбакӣ (сохта): вақте шахсе, ки пули қалбакӣ (сохта)-ро зери ниқоби пули аслӣ гирифтааст ва қалбакӣ (сохта) будани онро фаҳмидааст, онро ба шахси дигар боз ҳамчун пули аслӣ медиҳад. Ин ҷанба баъдтар муфассалтар баррасӣ карда мешавад.

Ҳамаи ҳолатҳои баррасишудаи иштироки шахс дар ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) метавонанд аз рӯи шаш намуд тасниф карда шаванд:

1. Интиқоли пули қалбакӣ ҳамчун пули аслӣ. Шахсе, ки пули қалбакӣ (сохта)-ро тайёр кардааст, онро ба шахси дигар дода, ҳамчун аслӣ нишон медиҳад.

2. Интиқоли пули қалбакӣ ба шахсе, ки дар бораи қалбакӣ (сохта) будани он медонад. Шахсе, ки пули қалбакӣ (сохта)-ро тайёр кардааст, онро ба шахси дигаре медиҳад, ки оиди қалбакӣ (сохта) будани он медонад.

3. Интиқоли беэҳтиётонаи пулҳои қалбакӣ (сохта). Шахсе, ки пули қалбакиро ҳамчун пули ҳақиқӣ гирифтааст, онро ба шахси сеюм медиҳад, бе гумони он ки пулҳо қалбакӣ мебошанд.

4. Интиқоли қасдонаи пули қалбакӣ (сохта) пас аз ошкор шудани қалбакӣ (сохта) будани онҳо. Шахсе, ки пули қалбакиро ҳамчун пули аслӣ гирифтааст ва қалбакӣ будани онро ошкор кардааст, онро ҳамчун пули аслӣ ба шахси сеюм медиҳад.

5. Дидаву дониста додани пули қалбакӣ (сохта) ба шахсе, ки оиди қалбакӣ будани он медонад. Шахсе, ки дидаву дониста пули қалбакиро гирифтааст, онро ба шахси сеюм медиҳад, ки ӯ низ аз қалбакӣ будани он огоҳ аст.

6. Қасдан додани пулҳои қалбакӣ (сохта) ҳамчун пули аслӣ. Шахсе, ки дидаву дониста пули қалбакиро гирифтааст, онро ҳамчун пули аслӣ ба шахси сеюм медиҳад.

Бо дарназардошти хусусияти дақиқ ва якрангии танзими ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар м. 281 КҶ ҶТ, ҳалли масъалаи баҳодиҳии ҳаракатҳои шахсоне, ки чунин пулро соҳиб мешаванд ва интиқол медиҳанд, асоснок дониста мешавад.

Дар заминаи баҳодиҳии ҳаракатҳои шахсоне, ки пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ба даст меоранд, ду ҳолатро ҷудо кардан мумкин аст:

а) ба даст овардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз ҷониби шахсе, ки софдилона оид ба сифати онҳо иштибоҳ кардааст. Дар ин ҳолат ҷавобгарии ҷиноятӣ бо м. 281 КҶ ҶТ истисно карда мешавад, зеро гуноҳи шахс дар ин ҷо вуҷуд надорад;

б) ба даст овардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз

ҷониби шахсе, ки номувофиқатии онҳоро ба аслӣ дарк мекунад ва ният дорад, ки онҳоро бо мақсади ба даст овардани фоидаи хусусияти моддидошта ба муомилот барорад. Н.А. Лопашенко пешниҳод мекунад, ки «ҳаракатҳои чунин шахсро ҳамчун суиқасд ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст намудан лозим аст» [46, с. 247]. Аммо ин нуқтаи назар шубҳанок аст. Азбаски, ҷавобгарии ҷиноятӣ тибқи м. 281 КҶ ҶТ танҳо барои содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) муқаррар карда мешавад, аз ин рӯ соҳиб шудан ба пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ ба тарафи объективии ин ҷиноят мувофиқат намекунад. Гузашта аз ин, ин ҳаракатҳо наметавонанд ҳамчун суиқасд ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шаванд. Мо фикр мекунем, ки ҳаракатҳое, ки ба соҳиб шудан ба пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) равона карда шудаанд, метавонанд танҳо ҳамчун тайёрӣ ба ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст гарданд, ба шарте ки шахс дарк кунад, ки онҳо ба пул ё коғазҳои қиматноки аслӣ мувофиқат намекунанд.

Рафтори шахсе, ки пул ё коғазҳои қиматноки қалбакиро аслӣ меҳисобад ва сипас онро ба шахси дигар ҳамчун аслӣ мегузаронад, сазовори таваҷҷӯҳи махсус аст. Дар асл, сухан дар бораи дубора ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ аз ҷониби шахсе меравад, ки онҳоро ҳамчун аслӣ қабул кардааст. Тибқи қонунгузории амалкунандаи ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, чунин кирдор ҳамчун ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст дода мешавад. Аммо дар қонунгузории ҷиноятии Фаронса муносибати содиқонатар ба бароришии такрории пулҳои қалбакӣ аз ҷониби шахсе, ки онҳоро саҳван ҳамчун аслӣ қабул кардааст, мушоҳида мешавад. Ҳамин тавр, тибқи м. 442-7 Кодекси ҷиноятии Фаронса, «шахсе, ки пас аз ошкор шудани қалбакӣ будани пул

онро дубора ба муомилот баровардааст, метавонад ба маблағи 7,5 ҳазор евро ҷарима карда шавад». Дар айни замон, тибқи м. 442-2 Кодекси ҷиноятии Фаронса, барои ба муомилот баровардани пули қалбакӣ (таркиби асосии ҷиноят) маҳрум сохтан аз озодӣ ба муҳлати то 10 сол бо ҷарима пешбинӣ шудааст. Чунин мавқеи қонунгузори Фаронса комилан асоснок ба назар мерасад ва метавонад аз ҷониби қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикисон ба назар гирифта шавад. Зеро кирдоре, ки бо барориши дуюмбораи пулҳои қалбакӣ ба муомилот алоқаманд аст, аз рӯйи дараҷаи ба ҷамъият хавфнокӣ нисбат ба бевосита содир намудани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хеле пасттар аст, зеро зарари воқеӣ ба объекти ҷиноят (низоми пулию қарзӣ) аллакай дар лаҳзаи барориши аввалини пулҳои қалбакӣ ба муомилот, расонида шудааст. Дар робита ба ин, мо нуқтаи назари дар адабиёти илмӣ баёншударо дар бораи он, ки ба ҷавобгарӣ кашидани шахсоне, ки беихтиёр пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ҳамчун воқеӣ қабул кардаанд, бояд нисбат ба таркиби асосии ҷиноят, ки дар қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, ҳамчун ҷинояти хавфи камтардошта баррасӣ карда шавад.

Дар ин асос пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 281 КҶ ҶТ қисми иловагӣ (чорум) ворид карда шавад, ки ҳолатҳои сабуккунандаи кирдори баррасишавандаро муқаррар мекунад. Ҳамчун варианти таҳрири нави меъёри пешниҳодшуда чунин ҷумлабандӣ пешниҳод карда мешавад: «Ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ, ки аз ҷониби шахсе содир шудааст, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад» ва дар санксияи он чунин ҷазое пешбинӣ гардад, ки нисбат ба ҷазое, ки дар қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, сабуктар бошад.

Таъкид кардан муҳим аст, ки ба даст овардани пулҳои қалбакӣ бо мақсади ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун пули аслӣ бо гирифтани

онҳо бевосита аз шахси тайёрнамудаи онҳо ё ёрдамчиёни ӯ маҳдуд намешавад. Ба даст овардани пули қалбакӣ метавонад бо роҳҳои гуногун, аз ҷумла тавассути тасарруф ё аз они худ кардани бозёфти онҳо, вақте ки шахси паҳнкунандаи пули қалбакӣ аз шахсияти тайёркунанда огоҳ нест, амалӣ карда шавад.

Гум кардани пулҳои қалбакӣ, инчунин тасарруфи онҳо, худ аз худ таркиби ҷиноятро ташкил намедиҳад. Дар чунин ҳолатҳо, тарафи объективии ҷиноят вуҷуд надорад, махсусан додани пули қалбакӣ ба шахси дигар ҳамчун аслӣ, сурат намегирад. Инчунин тарафи субъективӣ, яъне қасди ба муомилот даровардани пулҳои қалбакӣ маҳз бо ин роҳ, низ вуҷуд надорад. Аз ин рӯ, шахс барои пайдоиши пулҳои қалбакии гумкардааш дар муомилот ҷавобгар нест. Гуноҳ дар шакли беэҳтиётӣ таркиби ҷинояти марбут ба муомилот баровардани пули қалбакиро истисно мекунад.

Таҳқиқот нишон дод, ки тарзи ба муомилот баровардани пули қалбакӣ ба баҳодиҳии ҳуқуқии ин ҷиноят таъсир намерасонад. Бо вуҷуди ин, аз нуқтаи назари пурзӯр намудани мубориза бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), таҳлили амалияи судӣ-тафтишотӣ вобаста ба ин масъала муҳим аст.

Таҳлили 98 парвандаи ҷиноятии марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба хулосае меоранд, ки аксарияти ҷиноятҳои ин намуд дар рафти хариду фурӯши молҳо содир карда мешаванд. Ҷиноятқорон кӯшиш мекунанд, ки пули қалбакиро тавре ба муомилот бароранд, ки хатари ошкоршавии кирдори онҳо кам шавад ва миқдори зиёди пули аслиро ба даст оранд. Ин тамоюл дар аксари ҳолатҳои ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ ба таври равшан зоҳир мешавад. Аз ин ҷост, ки шумораи зиёди ҳолатҳои ба муомилот баровардани банкнотаҳои қалбакӣ дар бозорҳо, дӯконҳо ва дигар ҷойҳои шабеҳ, ки савдо зуд, дар шароити серодам, аксар вақт дар равшании нокифоя сурат мегирад ва дар он ҷо харидорон на ҳамеша барои муайян кардани аслияти пул дониши кофӣ доранд.

Вобаста ба ин ҳолат метавон аз таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ чунин мисол овард. К.Т.О. бо мақсади ба даст овардан ва ба муомилот баровардани купюраҳои сохтаи хориҷӣ (доллари ИМА) санаи 25 июни соли 2024 аз «М.» ном шахси шахсияти пурраш ба тафтишоти пешакӣ номаълум, 65 (шасту панҷ) адад купюраҳои 100 (сад) долларои ИМА-ро, ки аз Ҷумҳурии Туркия тавассути «М.» равон шуда буд, аз фурудгоҳи байналмилаии шаҳри Душанбе қабул намудааст. Сипас, К.Т.О. худи ҳамон рӯз бо мақсади харидори намудани телефони мобилии тамғаи «Айфон 15» бо ҳамроҳии шаҳрванд Ф.М., ки он вақт дар шаҳри Дубай (Аморати муттаҳидаи Араб) қарор дошта будааст, ҳамсуҳбат шуд, ва зимни суҳбат Ф.М. қайд намуда будааст, ки маблағи пулии телефони мобилии тамғаи «Айфон 15»-ро ба шиносаш бо номи Ғ.С.М. бурда расонад ва ӯ телефони мобилии фармоишнамударо равон менамудааст. К.Т.О., оиди қалабакӣ будани купюраҳои доллари ИМА медонистааст ва барои амалӣ кардани мақсади ғаразноки худ санаи 25.06.2024 тахминан соатҳои 21:30 дақиқа ба суроғаи шаҳри Душанбе, ноҳияи Исмоили Сомони назди «М.И.» ташриф оварда бо Ғ.С.М. вохӯрда ба номбурда 11 (ёздаҳ) адад аз купюраҳои қалбакии қабулнамудаашро барои пардохт намудани маблағи телефони мобилии тамғаи «Айфон 15», ки фармоиш дода буд, бурда додааст. Санаи 26 июни соли 2024 К.Т.О., пас аз он ки Ғ.С.М аз қалбакӣ будани 11 (ёздаҳ) адад купюраи 100 (сад) долларои ИМА огаҳ гашта, ба кормандони РВКД дар шаҳри Душанбе муроҷиат намудааст ва К.Т.О. аз ҷониби кормандони милитсия дастгир карда шуд [142].

Бояд ба масъалаи интиқоли минбаъдаи пулҳои қалбакӣ диққати махсус дода шавад. Бешубҳа, шахсоне, ки пули қалбакиро бидуни огоҳ будан оиди қалбакӣ будани он ба даст меоранд, наметавонанд барои интиқоли минбаъдаи онҳо ҷавобгар бошанд. Набудани қасди расонидани зарар ба давлат ё манфиатҳои хусусии шаҳрвандон, ки аз надонистани тақаллуб ба вуҷуд омадааст, ҷавобгарии ҷиноятиро истисно мекунад. Дар айни замон, интиқоли пули қалбакӣ ба шахсони

воқеӣ пас аз он ки қалбакӣ будани он ба соҳибаш маълум шуд, ҳуқуқвайронкунии вазнин ҳисоб мешавад. Чунин ҳаракат дорои фиреби қасдона бо мақсади ба даст овардани фоидаи шахсӣ мебошад ва ба ҷавобгарии ҷиноятӣ, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, оварда мерасонад.

Дар ҷараёни интиқоли минбаъдаи маблағҳои пулӣ нишонаҳои қасдан ба муомилот даровардани пулҳои қалбакӣ мушоҳида карда намешаванд. Шахсе, ки пули қалбакӣ мегирад, ин корро дар лаҳзае мекунад, ки он аллакай дар муомилот аст ва дар зери ниқоби пули аслӣ мебошад. Он, ки аз қалбакӣ будани пулҳо бехабар аст, онҳоро ба шахси дигар медиҳад. Байни ба муомилот даровардани пулҳои қалбакӣ ва пешгирии ғайрифаъоли паҳншавии онҳо дар сурати мавҷуд будани чунин имконият дар шахсе, ки пули қалбакиро интиқол медиҳад, фарқиятҳои асосӣ мавҷуданд. Ин фарқиятҳо аёнанд ва далелҳои иловагиро талаб намекунанд. Ин дар раванди таҳияи Низомнома дар бораи ҷиноятҳои давлатӣ, зиддинқилобӣ ва махсусан вазнин барои ИҶШС ба муқобили тартиби идоракунии соли 1927 инъикос ёфта буд. Қонунгузор кӯшиш мекард, ки ҷавобгарии ҷиноятиро барои ба муомилот баровардани пули қалбакии шахсоне, ки тасодуфан як ё ду банкнотаи қалбакиро гирифта, онро аслӣ меҳисобиданд, истисно кунад.

Интиқоли пулҳои қалбакӣ пас аз тайёр кардани онҳо наметавонад ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда шавад, сарфи назар аз мавҷудияти унсури фиреб ва эҳтимолияти расонидани зарар ба молу мулки шахсони сеюм. Қаллобӣ дар «қасдан ба даст овардани молу мулки ғайр ё ба даст овардани ҳуқуқ ба он тавассути фиреб ё суиистифодаи боварӣ» [1], ифода мегардад. Аммо дар ҷараёни интиқоли маблағҳои қалбакӣ нишонаҳои чунин ҷиноят вуҷуд надорад, зеро шахси интиқолдиҳанда ба афзоиши молу мулки худ аз ҳисоби дигарон кӯшиш намекунад.

Дар таҷрибаи судӣ вобаста ба парвандаҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳолатҳои интиқоли пули қалбакӣ ба назар мерасанд. Бояд қайд кард, ки

мақомоти ҳифзи ҳуқуқ чунин ҳаракатҳоро аз ба муомилот баровардани пулҳои қалбакӣ дуруст фарқ мекунанд.

Аз муқаррароти қаблан зикршуда метавон хулоса кард, ки ба ҷамъият хавфнокии ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар ноором кардани муомилоти пулӣ ифода мегардад. Бо вуҷуди ин, чунин оқибатҳо танҳо дар сурате имконпазир мебошанд, ки шумораи пулҳои қалбакии дармуомилотбуда дар баробари пулҳои аслӣ зиёд карда шаванд. Ҳангоми муомилоти пулӣ қабули банкнотаҳо барои пардохти молҳо ва хидматҳо, инчунин ҳаракати озоди онҳо ҳангоми анҷом додани амалиётҳои гуногуни қонунӣ ҳатмист. Аён аст, ки пулҳои қалбакӣ метавонанд дар чунин муносибат танҳо дар зери ниқоби аслӣ иштирок кунанд, яъне вақте ки иштирокчиёни созишнома аз қалбакӣ будани онҳо огоҳ нестанд. Ҳеҷ кас вазифадор нест, ки пули қалбакиро барои молҳо, хидматҳо ва дигар намудҳои муомилот қабул кунад. Чунин пулро танҳо бо сабаби ғалат ё бо сабаби иштибоҳ кардан дар бораи аслӣ будани онҳо қабул мегарданд. Шахсе, ки бори аввал пули қалбакиро бо ниқоби пули аслӣ ҳангоми анҷом додани ягон амалиёт баровардааст, фиреб медиҳад, зеро ба тарафи дигар дар бораи табиати воқеии маблағҳои интиқолёфта хабар намедиҳад. Маҳз ин амали фиреб маънои ворид кардани пули қалбакиро ба муомилот, ифода мекунад. Муомилоти минбаъдаи ин пулҳои қалбакӣ дар баробари пулҳои аслӣ то лаҳзаи аз муомилот баровардани онҳо идома меёбад.

Гарчанде ки мо ба лаҳзаи фиреб ишора кардем, пулҳои қалбакӣ метавонанд дар байни шахсони гуногун то ин лаҳза гардиш кунанд. Масалан, як тайёркунандаи пули қалбакӣ метавонад онро ба шарики худ супорад, ки ӯ дар навбати худ онро ба шахси сеюм медиҳад ва ғайра. Дар ин ҳолат, ҳар як иштирокчии ин занҷири ҷиноятӣ огоҳ хоҳад шуд, ки ин пулҳо қалбакӣ мебошанд. Чунин интиқол метавонад на танҳо ройгон, балки бо мақсади ба даст овардани ҳисса аз даромади ҷиноятӣ, ки дар натиҷаи ба муомилоти минбаъда баровардани пули қалбакӣ ба даст

оварда шудааст, амалӣ карда шавад. Ғайр аз ин, он ҳангоми хариду фурӯши банкнотаи қалбакӣ имконпазир аст, ки барои он харидор 30-60% арзиши номиналии банкнотаро пардохт мекунад. Ҷиҳати аён намудани ҳолати мазкур аз таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ мисоли зеринро овардан мақсаднок аст.

Ҳамин тариқ, К.Т.О. бо мақсади ба даст овардан ва ба муомилот баровардани купюраҳои қалбакии хориҷӣ (доллари ИМА) бо роҳи харидорӣ намудани онҳо аз хориҷи кишвар тавассути шиносаш М., ки дар Ҷумҳурии Туркия қарор доштааст, К.Т.О. ба М. 20 000 (бист ҳазор) сомонии ҷамъовардаашро санаи 13.06.2024 сол фиристонида будааст. Аз байн 12 шабонарӯз аз ҳолати мазкур гузашта будаст, ки санаи 25.06.2024 шиносаш М. аз Ҷумҳурии Туркия ба ӯ занг зада гуфта будааст, ки ба ӯ 32 (сию ду) адад купюраҳои қалбакии 100 (сад) доллараи ИМА-ро тавассути як нафар ҷавон, ки номи ӯ низ М. будааст, фиристодаасту таъкид намудааст, ки ба фурудгоҳ рафта ӯро интизор шавад ва пулро аз дасташ гирад. Сипас худи ҳамон вақт пас аз гуфтугӯи телефонӣ бо М., ки ӯ дар Ҷумҳурии Туркия қарор дошт, К.Т.О. барои пешвозгирӣ ба Фурудгоҳи байналмилалии шаҳри Душанбе рафта аз дасти М. рӯйкаши матои кӯрпачаро, ки дар дохили он 32 (сию ду) адад купюраҳои қалбакии 100 (сад) доллараи ИМА пинҳон карда шуда будааст, гирифтааст [142]. Чӣ тавре аз ин мисол бармеояд, айбдоршаванда К.Т.О., 32 (сию ду) адад купюраҳои қалбакии 100 (сад) доллараи ИМА-ро бар ивази 20 000 (бист ҳазор) сомонӣ ба даст меорад, ки тақрибан 60 фоизи арзиши номиналии банкнота пардохт гардидааст. Ҳаракатҳои гунаҳгор тибқи қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ бандубаст гардидаанд.

Дар доираҳои мутахассисоне, ки бо ин масъала машғуланд, чунин ақидаи якдилона пайдо шуд, ки интиқоли маблағҳои қалбакӣ набояд ҳамчун ба муомилот даровардани онҳо арзёбӣ карда шавад [57, с. 39]. Тавре Ю.В. Солопанов қайд мекунад, дар чунин ҳолатҳо табодули пулҳои қалбакӣ бе кӯшиши ба онҳо додани шакли пулҳои аслӣ сурат мегирад. Ҳамаи иштирокчиёни чунин амалиётҳо аз қалбакӣ будани

банкнотаҳо огоҳанд ва бо арзиши камшуда мубодила мекунанд, бо умеди гирифтани фоидаи минбаъда аз фурӯши онҳо ҳамчун пулҳои аслӣ [69, с. 39]. Аз ин рӯ, ҳамаи муҳаққиқон якдилона бар ин назаранд, ки интиқоли пули қалбакӣ наметавонад ҳамчун ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шавад.

Дар ҳақиқат, м. 281 КҶ ҶТ барои интиқол ё ба даст овардани пули қалбакӣ ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ намекунад. Бо вуҷуди ин, саволи зерин ба миён меояд, яъне агар соҳиб шудан ба пули қалбакӣ бо мақсади татбиқи минбаъдаи он сурат гирад, ҳатто агар шахсе, ки бевосита харид кардааст ё интиқоли пули қалбакӣ мақсади ба даст овардани фоидаи моддӣ (масалан, ҳангоми интиқоли хаткашон) бошад, пас оё чунин интиқолро фурӯши воқеӣ ҳисобидан мумкин нест, ки дар якчанд марҳила амалӣ карда мешавад? Дар ин ҳолат, ҳамаи иштирокчиёни созишнома дарк мекунанд, ки асъори қалбакиро интиқол медиҳанд, яъне онҳо бевосита дар фурӯш иштирок намекунанд, балки ба он мусоидат мекунанд. Набудани чунин марҳилаҳои интиқол, дар баъзе ҳолатҳо, худи амали фурӯшро душвор ва ғайриимкон мегардонад.

Шахсоне, ки асъори хориҷиро бо нархи арзон харидорӣ мекунанд, аз пайдоиши қалбакии он огоҳ буда, мақсади фурӯши нишонаҳои пулии қалбакиро тавассути шахсони сеюм доранд.

Чунин ҳолатҳо ҷудошуда нестанд. Такмили технологияҳои нусхабардорӣ ва баланд бардоштани имкониятҳои техникии дастгоҳҳои электронӣ ба шаклҳои мураккаби тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) оварда мерасонанд, ки бешубҳа ба афзоиши шумораи ҷиноятҳо дар ин самт оварда мерасонад.

Масъала дар он аст, ки дар м. 281 КҶ ҶТ барои соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ё фиристодани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо мақсади ба муомилот баровардан, ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ нашудааст. Зарур дониста мешавад, ки ин холигиро тавассути ворид

намудани тағйироти дахлдор ба моддаи номбаргардида бартараф намоем. Пешниҳод карда мешавад, ки таҳрири қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ тағйир дода шуда, ба он пас аз калимаи «тайёр кардан» содир кардани ҳаракатҳои зерин илова карда шаванд, аз ҷумла «соҳиб шудан», «нигоҳ доштан» «интиқол», «фиристодан» ва диспозисияи ин модда дар шакли зерин оварда шавад: «Тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол, фиристодан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ».

Ҳангоми баррасии субъекти ҷинояти марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коқазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), масъалаи фарқ кардани ҷавобгарии иштирокчиёни тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар доираи амалҳои гурӯҳӣ ба миён меояд. Мувофиқи қ. 3 м. 281 КҶ ҶТ қонунгузорӣ содир кардани ҷиноятро аз ҷониби гурӯҳи муташаккил ҳамчун аломати махсуси бандубасткунандаи ҷинояти баррасишаванда пешбинӣ мекунад. Мутобиқи қ. 3 м. 39 КҶ ҶТ: «ҷиноят аз ҷониби гурӯҳи муташаккил содиршуда эътироф мешавад, агар он аз ҷониби гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд, содир шуда бошад» [1]. «Аз ин рӯ, хусусиятҳои асосии гурӯҳи муташаккил дар устуворӣ ва муттаҳидии он бораи содир кардани як ё якчанд ҷиноят» [45, с. 100], ифода мегардад.

Мафҳуми «устуворӣ» дар заминаи меъёрҳои баҳодиҳанда таърифи дақиқи меъёрӣ-ҳуқуқӣ надорад. Аз ин рӯ, мундариҷаи он тавассути таҳқиқоти илмӣ ва амалияи судӣ такмил ва тафсир карда мешавад. Ҳамин тавр, мутобиқи «қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабри соли 2008 № 11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба гирифтан, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ» «Тибқи қонун (м. 39 КҶ ҶТ) гурӯҳи муташаккил бо устувории худ, дараҷаи баланди муташаккилӣ, тақсимоти нақшҳо,

мавҷудияти ташкилкунанда ва роҳбар ифода меёбад»» [135, с. 76]. Мувофиқи «қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2009 № 21 «Дар бораи тағрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» [136, с. 97], «Гурӯҳи муташаккил ин гурӯҳи иборат аз ду ва ё зиёда шахсон аст, ки қасди содир намудани як ё якчанд куштор муттаҳид кардааст. Чун қоида ин гурӯҳ ҷиноятро ҳаматарафа ба нақша гирифта, олоти кушторро пешакӣ тайёр намуда, нақшҳоро дар байни иштирокчиёни гурӯҳ тақсим менамоянд»» [136, с. 97]. Илова ба нишонаҳои қаблан зикршудаи устувории гурӯҳи муташаккил «Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қарори худ аз 23 ноябри соли 2012 № 15 «Дар бораи тағрибаи судӣ оид ба баррасии парвандаҳо марбут ба бандитизм» як қатор хусусиятҳои иловагиро қайд намуд. Ба онҳо дохил мешаванд: босуббот будани ҳайати гурӯҳ, вобастагии зич байни аъзоёни он, бо ҳам мувофиқ карда шудани ҳаракатҳо байни онҳо, тағйирнопазирии шакл ва усулҳои фаъолияти ҷинояткории онҳо»» [137, с. 191].

Тавсифи муфассали аломатҳои гурӯҳи муташаккил дар «қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2004 № 3 «Дар бораи тағрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ва роҳзанӣ»» [134, с. 37] пешбинӣ шудааст, ки «Ҳангоми бандубасти дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ё роҳзанӣ мувофиқан бо банди «б» қисми 3 моддаи 244 ё банди «б» қисми 3 моддаи 247 ё банди «в» қисми 3 моддаи 248 ё банди «б» қисми 3 моддаи 249 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба судҳо лозим аст дар назар дошта бошанд, ки содир кардани яке аз ҷиноятҳои зикргардида аз ҷониби гурӯҳи муташаккил дар ҳолатҳое эътироф карда мешавад, ки агар дар он гурӯҳи устувори шахсоне, ки пешакӣ барои содир кардани як ё якчанд ҷиноят муттаҳид шудаанд, иштирок карда бошанд. Бархилофи гурӯҳи шахсоне, ки пешакӣ барои якҷоя содир намудани ҷиноят маслиҳат кардаанд, гурӯҳи муташаккил, аз ҷумла, аз рӯйи устувориаш, дар ҳайати он мавҷуд будани ташкилкунанда (роҳбар) ва доштани нақшаи пешакӣ тартибдодашудаи

фаъолияти якҷояи ҷинояткорона, тақсим намудани вазифаҳо байни аъзои гурӯҳ ҳангоми тайёрӣ ба содир кардани ҷиноят ва амалӣ намудани қасди ҷинояткорона, тавсиф карда мешавад. Дар бораи устувории гурӯҳи муташаккил на танҳо фосилаи зиёди замонии мавҷудияти он, аз ҷониби аъзои гурӯҳ якчанд маротиба содир гардидани ҷиноят, балки аз ҷиҳати техникӣ таҷҳизонидани он, давомнокии тайёрии ҳатто яке аз ҷиноятҳо ҳамчунин дигар ҳолатҳо (масалан, тайёрии махсуси иштирокчиёни гурӯҳи муташаккил барои ворид шудан ба анборхона барои гирифтани пул (асъор) ё дигар сарватҳои материалӣ) шаҳодат дода метавонад»» [134, с. 37].

Дар заминаи ҷиноятҳо ба муқобили моликият, барои тавсифи устувории гурӯҳи муташаккил дар адабиёти илмӣ аломатҳои зерин ҷудо карда мешаванд:

- Банақшагирӣ: пешакӣ андешидани кирдорҳои ҷиноятӣ.

- Тайёрӣ: таъмин намудан бо воситаҳо ва олоти зарурӣ барои содир намудани ҷиноят.

- Ташкил намудани аъзоҳо: ёфтани шарикони ҷиноят ва тақсимоти нақшҳо байни онҳо.

- Пинҳон кардан: андешидани чораҳо барои пинҳон кардани ҷиноят то содир кардани он.

- Интизом: тобеияти иштирокчиёни гурӯҳ ба интизом ва дастурҳои ташкилкунандаи ҷиноят [86, с. 14].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, хусусиятҳои асосии гурӯҳи муташаккилро муайян кардан мумкин аст, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғуланд.

Устувории чунин гурӯҳи ҷиноятӣ доимии аъзо ва сохтори он, бетағйир мондани усулҳо ва шаклҳои фаъолияти ҷиноятӣ, мавҷудияти робитаҳои мустаҳкам байни иштирокчиён ва тобеияти онҳо ба интизом ва дастурҳои ташкилкунанда (роҳбар)-ро дар назар дорад. Маслиҳати пешакӣ барои содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани

пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) интихоби бодиққат ва ҷалби шарикон, таҳия ё муҳокимаи якҷояи нақшаи ҷиноят, муайян кардани роҳҳои татбиқ ва пинҳон кардани он, тайёр кардани шароит барои пешгирии ошкор шудани ҷиноят, тақсимоти нақшҳо ва муайян кардани самти фаъолияти ҳар як шарикро, дар бар мегирад.

Кирдоре, ки гурӯҳи муташаккил содир менамояд, бо он тавсиф мегардад, ки ҳар як иштироккунандаи он мансубияти худро ба гурӯҳ ва якҷоя содир кардани ҷиноят дарк менамояд. Ҳар як аъзои гурӯҳ бояд аз мавҷудияти нақшаи умумии ҷиноятӣ огоҳ бошад ва дарк кунад, ки иштироки шахсии ӯ як қисми ин нақша аст.

Ҳангоми муайян кардани ҳолати содир намудани ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ (тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)) аз ҷониби гурӯҳи муташаккил, ҳамаи иштирокчиён, новобаста аз дараҷаи иштироки онҳо дар ҷиноят, бояд тибқи қ. 3 м. 281 КҶ ҶТ ҳамчун ҳамиҷрокунандагони ҷиноят, бе ишора намудан ба м. 36 КҶ ҶТ, ба ҷавобгарӣ кашида шаванд.

Дар ҳолатҳое ки як шахс шахси дигарро ба содир кардани ҳаракатҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар доираи гурӯҳи муташаккил моил кардааст, аммо дар ташкили ҳайати гурӯҳ, банақшагирӣ ва тайёрӣ ба ҷиноят иштироки бевосита надошт, ҳаракатҳои ӯ бояд тибқи м. 281 КҶ ҶТ бо ишора ба қ. 4 м. 36 КҶ ҶТ, ҳамчун таҳриккунанда дар содир намудани ҷиноят, бандубаст карда шаванд.

Ҳангоми таҳлили масоили шарикӣ дар ҷиноятҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), масъалаи ёрдамчӣ ба чунин ҷиноят бояд баррасӣ карда шавад. Пеш аз ҳама, бояд ба хусусиятҳои танзими ҳуқуқии он диққат додан лозим аст.

Бояд қайд кард, ки қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ, хусусан дар қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ рӯйхати ҳаракатҳоеро пешбинӣ намудааст, ки

ёрдамчиро дар содир намудани ҷинояти қасдона тавсиф мекунанд. Тибқи ин модда, «ёрдамчӣ шахсе эътироф мешавад, ки бо маслиҳату дастур, додани маълумот, восита ё олоти содир кардани ҷиноят ё рафъи монеаҳо ба содир намудани ҷиноят мусоидат кардааст, инчунин шахсе, ки пинҳон кардани ҷинояткор, восита ё олоти содир намудани ҷиноят, осори ҷиноят ё ашёи бо роҳи ҷиноят бадастомадаро пешакӣ ваъда додааст, ҳамчунин шахсе, ки дар хусуси соҳиб шудан ё ба соҳибияти каси дигар додани чунин ашёро пешакӣ ваъда додааст» [1].

Ҳангоми таҳлили таърифи қонунгузории мафҳуми ёрдамчӣ, муайян кардан мумкин аст, ки моҳияти ин категорияи ҳаракатҳо мусоидат намудан ба иҷрокунандаи ҷиноят тавассути фароҳам овардани шароити зарурӣ мебошад. Ба ақидаи П.Ф. Телнов, «...ёрдамчӣ, новобаста аз тарзи татбиқи он, мусоидат ба содир кардани ҷиноятро ҳам аз рӯйи аломатҳои объективӣ ва ҳам субъективӣ дар назар дорад [71, с. 100]. Дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаи умумиқабулшуда дар бораи нақши дуюмдараҷаи ёрдамчӣ дар ҳуқуқвайронкунии якҷоя ташаккул ёфтааст. Ҳаракатҳои ӯ хусусияти ёрирасон доранд, нисбат ба дигар шарикон хеле камтар фаъоланд ва ниятҳои ҷиноятии шахси дигарро ифода мекунанд. Мувофиқи қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ, мусоидат ба шарикони дигар дар содир кардани ҷиноят аз ҷониби ёрдамчӣ метавонад ҳам ҷисмонӣ ва ҳам зеҳнӣ бошад. Дар ин ҳолат, ҳамаи усулҳои ёрдамчии зеҳнӣ, ки дар моддаи зикршуда номбар шудаанд, аломати умумӣ доранд – онҳо, ки хусусияти иттилоотӣ доранд, шарикони дигари ҷиноятро (яъне иҷрокунанда, ташкилкунанда ё таҳриккунанда)-ро бо маълумоти зарурӣ таъмин мекунанд ва ба таъсир расонидан ба шуур ва иродаи шахси гунаҳгор равона карда шудаанд. Баръакси ёрдамчии зеҳнӣ, ёрдамчии ҷисмонӣ маънои кумак дар содир кардани ҷиноят бо қувваи ҷисмонӣ ё захираҳои моддӣ ҳам дар ҷараёни тайёрӣ ва ҳам дар ҷараёни худи содир намудани ҷиноятро, дорад. Чунин ба назар мерасад, ки рӯйхати ҳаракатҳои ҳам зеҳнӣ ва ҳам ҷисмонӣ, ки дар қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ нишон дода шудаанд, хусусияти сарбаста доранд. Ин муқаррарот нишон медиҳад, ки бандубасти ҳаракатҳои шахс ҳамчун

ёрдамчӣ танҳо дар сурати мавҷуд будани ҳаракатҳое, ки бевосита дар моддаи дахлдори қонунгузорӣ пешбинӣ шудаанд, имконпазир аст, зеро фароҳам овардани шароит барои содир кардани ҷиноят аз ҷониби иҷрокунанда на ҳамеша ҳамчун ёрдамчӣ ба ҷавобгарии ҷиноятӣ оварда мерасонад. Ин муқаррарот аз он шаҳодат медиҳад, ки мавқеи қонунгузор дар он ифода мегардад, ки ба ғайр аз ҳаракатҳое, ки дар қонуни ҷиноятӣ нишон дода шудаанд, дигар ҳаракатҳо ҳамчун ҳаракатҳои марбут ба ёрдамчӣ ҳисобида намешаванд.

Бо вуҷуди ин, таърифи қонунгузории мафҳуми ёрдамчӣ шубҳаҳои муайянеро ба вуҷуд меорад. Дар таҷриба ҳолатҳои содир кардани ҷиноятҳо, аз ҷумла ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ ҳамчун тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба назар мерасанд, ки дар он шарикон бо дастгирии назаррас ба иҷрокунандаи ҷиноят ҳаракатҳоеро анҷом медиҳанд, ки дар қонун ҳамчун ёрдамчӣ номбар нашудаанд. Намунаи маъмулии чунин ёрдами воқеӣ, ки дар фароҳам овардани шароит барои иҷрокунанда ҷиҳати содир кардани ҷиноят аз ҷониби ӯ иборат аст, ин кумак ба тайёркунандаи пулҳои қалбакӣ барои бор кардани онҳо ба воситаи нақлиёт барои интиқол ба шаҳри дигар бо мақсади минбаъд ба муомилот баровардани онҳо, инчунин додани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба шахси дигаре, ки паҳн кардани онҳоро ба нақша гирифтааст, мебошад.

Масъалаи ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахсоне, ки ба содир намудани ҷиноят мусоидат кардаанд, бешубҳа, аз нуқтаи назари қонунгузории амалкунанда баррасии ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Дар ҳақиқат, амалҳои шахсони зикршуда ба таври возеҳ ҳамчун ёрдамчӣ дар содир кардани ҷиноят муайян карда мешаванд. Бинобар ин, онҳо бояд ба ҷавобгарӣ кашида шаванд. Аммо, тибқи қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ, чӣ тавре пештар қайд карда будем, рӯйхати ҳаракатҳое, ки ба мафҳуми ёрдамчӣ дохил карда шудаанд, сарбаста аст. Азбаски ҳаракатҳои шахсони зикршуда ба ин рӯйхат мувофиқат намекунанд, онҳоро ҳамчун ҷиноят

бандубаст кардан мумкин нест. Ҳар гуна кӯшиши ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани ин шахсон дар ин ҳолат ба принсипи қонуният мухолиф аст, ки мувофиқи он «ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ будани онро танҳо КҶ ҶТ муайян менамояд» [1].

Бо вуҷуди ин, на қонунгузор ва на таҷрибаи судӣ ба ҳалли он тибқи принсипи қонуният диққати зарурӣ намедиҳанд. Гузашта аз ин, Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба бандубасти ҳаракатҳои ёрдамчиён бо баъзе категорияҳои парвандаҳои ҷиноятӣ дар тавзеҳоти худ тавсияҳо медиҳад, ки аслан ба талаботи қонунгузории ҷиноятӣ ҷавобгӯ нестанд. Ба сифати мисол, «қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабри соли 2008 № 11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба гирифтан, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ» оварда мешавад, ки дар он нишон дода шудааст, ки ҷавобгарии ҷиноятии миёнарав дар гирифтан ва додани пора танҳо дар ҳолатҳои бо м. 36 КҶ ҶТ пешбинишуда ба амал меояд» [135, с. 75]. Ин маънои онро дорад, ки ҳаракати шахсе, ки вазифаи миёнаравии ба дигарон додани пулро иҷро мекунад, бояд ҳамчун ёрдамчӣ дар додани пора бандубаст гарданд. Аммо ин ҳаракатҳои миёнарав дар рӯйхати ҳаракатҳои ёрдамчӣ, ки дар м. 36 КҶ ҶТ пешбинӣ шудаанд, мавҷуд нестанд. Аз ин рӯ, ин тавсияро низ бояд ҳамчун номувофиқ ба қонунгузории ҷиноятӣ ҳисобидан мумкин аст.

Мисоли таҳлилшуда, ба монанди дигар ҳолатҳое, ки ҳангоми баррасии парвандаҳои мушаххаси ҷиноятӣ, аз ҷумла парвандаҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ошкор карда шудаанд, аз тамоюли тафсири васеи судҳо дар бораи аломатҳои ёрдамчӣ ба ҷиноят шаҳодат медиҳад. Ин тамоюл ба вайрон кардани принсипи қонуният дар масъалаҳои ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан барои тайёрӣ ба ҷиноят ишора мекунад. Судҳо шахсонеро, ки ҳаракатҳои онҳо, гарчанде ки ба таъсири ҳуқуқии ҷиноятӣ ҳамчун ёрдамчии воқеӣ дохил мешаванд, ҳамчун ёрдамчӣ ба

ҷиноят эътироф мекунанд, ки тибқи қонунгузории амалкунандаи ҷиноятӣ ҳаракатҳои онҳо ҳамчун ҷиноят муайян карда намешаванд.

Мо бо мавқеи Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи зарурати ба ҷавобгарӣ кашидани шахсони зикршуда комилан розӣ шуда, чунин мешуморем, ки ҳалли ин масъала на дар истифодаи худсаронаи қонунгузории ҷиноятӣ, балки дар такмили он бояд анҷом дода шавад. Мо тавсия медиҳем, ки рӯйхати ҳаракатҳои ёрдамчии пешбининамудаи қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ саркушода шавад, на сарбаста.

Тағйироти пешниҳодшуда ба қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ ба ҳалли мушкилоти вайрон кардани принсипи қонуният дар ҳолатҳои муайян намудани ёрдамчии ҷиноят равона карда шудааст. Таҳрири кунунии модда танҳо рӯйхати маҳдуди ҳаракатҳои эътирофшударо дар бар мегирад. Дар баробари ин, таҷрибаи судӣ мавҷудияти шаклҳои дигари мусоидат ба иҷрокунандаи ҷиноятро нишон медиҳад, ки ба қонунгузории амалкунанда дохил намешаванд. Ба онҳо, масалан, ҳолатҳои шубҳаноки хаёлии суғуртавӣ, ба дигарон додани ашёи бо роҳи қочоқ баадастовардашуда, интиқоли иҷрокунанда ба ҷои содиркунии ҷиноят дохил мешаванд. То он даме, ки рӯйхати қонунгузории ҳаракатҳое, ки ҳамчун ёрдамчӣ бандубаст мегарданд, васеъ карда нашавад, судҳо бояд аз ба ҷавобгарӣ кашидани шахсоне, ки ба иҷрокунандаи ҷиноят мусоидат мекунанд, вале ҳаракатҳои пешбининамудаи қ. 5 м. 36 КҶ ҶТ-ро содир намекунанд, худдорӣ кунанд. Дар акси ҳол, ин метавонад ба салоҳдиди беасоси судӣ оварда расонад, ки ин хилофи принсипи қонуният аст.

Бояд қайд кард, ки м. 4 КҶ ҶТ, бо муқаррар кардани принсипи қонуният, ба шахсони мансабдори мақомоти ҳуқуқтатбиққунанда маҷмӯи васеи талаботро пешниҳод мекунад. Ба онҳо дохил мешаванд:

- риояи қатъии муқаррарот, ки сарчашмаи ҳуқуқи ҷиноятӣ танҳо қонуни ҷиноятӣ мебошад;

- кафолати ҳуқуқҳои шахсони гумонбаршуда ё айбдоршаванда дар содир намудани ҷиноят дар тамоми даврaҳои тафтишоти пешакӣ ва

мурофиаи судӣ;

- истисно кардани истифодаи қиёси ҳуқуқ ва қиёси қонун дар ҷараёни фаъолияти ҳуқуқтатбиқнамоӣ.

Ҳамин тариқ, м. 4 КҶ ҶТ ҳуқуқтатбиққунандагонро вазифадор мекунад, ки ҳангоми бандубасти ҷиноятҳо, таъин кардани ҷазо ва истифодаи дигар чораҳои таъсиррасонии ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ нисбати шахсоне, ки кирдорҳои ба ҷамъият хавфнокро содир кардаанд, муқаррароти қонуни ҷиноятиро қатъиян риоя кунанд. Татбиқи принсипи қонуният дар моддаи 4 КҶ ҶТ ва мушаххас кардани он дар дигар меъёрҳои Қисмҳои умумӣ ва махсуси КҶ ҶТ чаҳорчӯбаи ҳуқуқии рафтори ҳуқуқтатбиққунандагонро ҳангоми татбиқи меъёрҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, муайян мекунад. Аз як тараф, ин худсарӣ ва ихтиёрро пешгирӣ мекунад ва аз тарафи дигар шаҳрвандонро аз беасос ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан муҳофизат мекунад.

Ҳангоми маънидодкунии қатъии принсипи қонуният, ба хулосае омадан мумкин аст, ки меъёрҳои императив ӣ, ки «ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо ва оқибатҳои дигари ҳуқуқии ҷиноятӣ будани онро танҳо Кодекси ҷиноятӣ муайян менамояд» [1] ва татбиқи қонуни ҷиноятӣ аз рӯйи қиёс манъ аст (м. 4 КҶ ҶТ) муайян менамоянд, имконияти истифодаи усули диспозитивии танзими муносибатҳои вобаста ба содир намудани ҷиноятро аз ҷониби ҳуқуқтатбиққунандагон истисно мекунад. Аз ин рӯ, ин равиш ҳуқуқи салоҳдиди судиро рад мекунад. Аммо таҳлили қонунгузории ҷиноятии амалкунанда, таҷрибаи судӣ ва адабиёти илмӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки салоҳдиди ҳуқуқтатбиққунанда (таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ва судя) дар ҳуқуқи ҷиноятӣ падидаи истисноӣ нест. Дар ин бора, аз ҷумла, дар асарҳое, ки ба хусусияти озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ бахшида шудаанд, гуфта мешавад, ки он одатан бо салоҳдиди «мақомоти судӣ» татбиқ мегардад. Дар қонунгузории ҷиноятӣ истилоҳи «салоҳдиди судӣ» истифода намешавад, аммо худи ин падида дар қ. 3 м. 61 КҶ ҶТ дар назар дошта шудааст, ки тибқи он «ҳангоми таъин намудани ҷазо ҳолатҳои дигари

дар қисми якуми ҳамин модда зикрнагардида мумкин аст ҳамчун ҳолатҳои сабуккунанда ба назар гирифта шаванд» [1], яъне ба рӯйхати дар қ. 1 м. 61 КҶ ҶТ дохил карда нашудаанд.

Бо вуҷуди он ки қонунгузории ҷиноятии амалкунанда асосан мафҳуми ҷиноят будани кирдор, сазовори ҷазо будани кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро пурра муайян мекунад, дар он ҳанӯз ҳам камбудиҳо мавҷуданд. Тавре ки таҷрибаи судӣ нишон медиҳад, бартараф кардани ин камбудиҳо дар баъзе ҳолатҳо бо истифодаи салоҳдиди судӣ амалӣ карда мешаванд.

Дар партави маълумоти дарболоовардашуда як қатор масъалаҳои марбут ба моҳияти ҳуқуқии салоҳдиди судӣ, усулҳои муқаррароти он дар қонунгузории ҷиноятӣ, самт ва ҳудуди татбиқи он дар амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ, инчунин мутобиқат ба принсипи қонуният, амалияи баррасии парвандаҳои ҷиноятӣ дар асоси салоҳдиди судӣ ба миён меоянд.

Салоҳдиди судӣ як падидаи мураккабест, ки ҳам як қисми раванди татбиқи ҳуқуқ ва ҳам унсури низоми қонунгузории ҷиноятӣ мебошад. Табиати ҳуқуқии он бо хусусиятҳои бунёдии ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳамчун институт, ки барои муқаррар кардани стандартҳои ягонаи рафтор пешбинӣ шудааст, вобаста аст. Ба чунин хусусиятҳо дохил мешаванд: хусусияти абстрактӣ ва ҳатмии меъёрҳо, муайяннамоии расмии онҳо, инчунин кӯшиши муқаррар кардани чорабиниҳои якхелаи ҷавобгарӣ барои кирдорҳои шабеҳ.

Меъёри ҳуқуқӣ, ки унсури асосии низоми ҳуқуқӣ мебошад, намунаи стандартикунонидашудаи рафтор мебошад, ки иҷрои он аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни ҷамъият ҳатмист. Он бо роҳи дар қонун муайян кардани намунаҳои умумӣ ва маъмулии рафтор ташаккул ёфта, дар хусусиятҳои инфиродии одамон ва имкониятҳои онҳо ифода карда мешавад. Дар натиҷа, меъёри ҳуқуқӣ ба таври объективӣ ҳамчун стандарти универсалии танзим, ки ба ҳамаи аъзоёни ҷомеа баробар татбиқ карда мешавад, амал мекунад. Дар ҳуқуқи ҷиноятӣ чунин вазифаро меъёри

манъкунанда иҷро мекунад. Диспозисияи он таркиби ҷиноятро ҳамчун стандарти ягонаи ҷавобгарии ҷиноятӣ барои ҳамаи субъектҳо муайян мекунад ва санксия арзёбии намунавии ба ҷамъият хавфнокии ҷиноятро муқаррар мекунад ва ҷазои мувофиқ барои ҳамаи гунаҳгорон якхеларо муайян менамояд.

Меъёрҳои манъкунанда, ки ҳудуди дақиқи рафтори ҷиноятиро муқаррар мекунанд, дар татбиқи принсипи қонуният, баробарии шаҳрвандон дар назди қонун ва принсипи адолат нақши муҳим мебозанд. Онҳо ҳудуди баробари ҷавобгарии ҷиноятиро барои ҳамаи шахсоне, ки ҷиноят содир кардаанд, муайян мекунанд ва ба ин васила ҷанбаи баробарии адолатро кафолат медиҳанд. Ҳам ба шаҳрвандон ва ҳам ба қонунтатбиққунандагон нигаронида шуда, меъёрҳои манъкунанда доираи ҳуқуқии фаъолияти охиринро муқаррар мекунанд. Дар раванди бандубасти ҷиноят ва таъини ҷазо, ҳуқуқтатбиққунанда вазифадор аст, ки аз рӯи муқаррароти меъёре, ки аломатҳои зарурӣ ва кофии таркиби ҷиноятро муайян мекунад, инчунин санксияе, ки ҷазои мушаххасро (ё маҷмуи ҷазоҳоро) бо нишон додани муҳлат ё андозаи ҳадди ақал ва ҳадди аксар пешбинӣ мекунад, ба роҳбарӣ гирад.

Манъкуниҳои ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ки ба доираи васеи шахсон дахл дорад, ҳамзамон муайянкунандаҳои меъёрии рафтори ҳуқуқтатбиққунандагон мебошанд. Онҳо ҳуқуқи субъектро барои қабули қарорҳои мустақил, аз ҷумла салоҳдид, ки дар доираи муқаррарнамудаи худи қонуни ҷиноятӣ, масалан, ҳангоми муайян кардани санксияҳои алтернативӣ иҷозат дода мешавад, муайян мекунанд. Бояд қайд кард, ки ҳуқуқ ба салоҳдиди судӣ дар меъёрҳои манъкунанда бевосита ифода карда намешавад, балки ба таври бавосита тавассути муқаррар кардани маҳдудиятҳо барои шахсони татбиққунандаи қонуни ҷиноятӣ амалӣ карда мешавад. Чунин меъёрҳо ҳуқуқтатбиққунандаро уҳдадор менамояд, ки аломатҳои таркиби ҷиноятро танҳо дар ҳаҷми муайянкардаи диспозитсияҳо муқаррар намояд ва намудҳои ҷазои ҷиноятиро, ки бевосита дар санксияҳо нишон дода шудаанд, интихоб

кунад. Ҳамин тариқ, салоҳдиди судӣ, ки аз меъёрҳои манъкунанда бармеояд, намунаи амал кардани субъекти фаъолияти ҳуқуқтатбиқнамоӣ дар доираи қонун мебошад. Бо ёрии чунин меъёрҳо, ҳуқуқтатбиққунанда имконият пайдо мекунад, ки қонуни ҷиноятиро тибқи муқаррароти он дар амал татбиқ намояд, гарчанде ки дар матни қонун чунин имконият бевосита нишон дода нашудааст.

Ҳангоми баррасии моҳияти салоҳдиди судӣ, қайд кардан муҳим аст, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ меъёрҳое мавҷуданд, ки бевосита ба ҳуқуқтатбиққунанда равона карда шудаанд. Чунин меъёрҳо барои танзими рафтори шахсоне, ки қонуни ҷиноятиро истифода мебаранд, бо роҳи додани ҳуқуқи қабули қарорҳои салоҳиятдор хизмат мекунанд. Меъёри ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ки стандарти ҳуқуқии универсалии баҳодиҳии рафтори одамон мебошад, барои истифодаи доимӣ пешбинӣ шудааст. Он хусусияти умумии кирдорҳои барои ҷамъият хавфнокро муттаҳид мекунад ва абстраксияи қонунгузорӣ мебошад. Ҳар гуна ҷиноят, ки дар диспозитсияи моддаи дахлдори қонуни ҷиноятӣ пешбинӣ шудааст, маҷмуи аломатҳои маъмулӣ мебошад, ки кирдори барои ҷамъият хавфнокро ҳамчун ҷиноят тавсиф мекунанд. Ҳар як санксияи дар меъёри ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ мавҷудбуда, баҳодиҳии қонунгузорро дар бораи ба ҷамъият хавфнокии намуди мушаххаси ҷиноят дар шакли абстрактӣ инъикос мекунад. Ҳангоми таҳияи таркиби мушаххаси ҷиноят, қонунгузор хусусиятҳо ва аломатҳои истисноии ба бисёр кирдорҳо хосбударо мушаххас намуда, танҳо аломатҳоеро, ки барои ҳалли масъалаи ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидани шахс умумӣ, зарурӣ ва кофӣ мебошанд, ҳамчун аломатҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ муҳим ҷудо мекунад.

Воқеияти фаъолияти ҷиноятӣ аз таърифи абстрактии ҳуқуқии он дида ғанитар аст. Ҷиноятҳои дар таҷриба содиршуда дорои аломатҳои гуногун мебошанд, ки аз меъёрҳои расмии дар қонунгузорӣ муқарраршуда берун мебароянд. Илова ба хосиятҳои аз ҷиҳати ҳуқуқӣ муҳим, ки ба таркиби ҷиноятҳо хос аст, ҳаракатҳои ҷиноятқорон дорои дигар хусусиятҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ муҳим мебошанд. Ин хусусиятҳо

фарқияти байни ҷиноятҳои алоҳида ва субъектҳои онҳоро нишон медиҳанд. Гарчанде ки ҷанбаҳои иҷтимоии рафтори ҷиноятӣ (масалан, хусусиятҳои руҳӣ-иҷтимоии шахсе, ки ҷиноят содир кардааст) ба сифати аломатҳои ҳуқуқии таркиби ҷиноят баромад намекунанд, онҳо ба хусусият ва дараҷаи барои ҷамъият хавфнокии кирдор таъсири назаррас мерасонанд. Мувофиқи принсипи адолат, ин омилҳо бояд ҳангоми муайян кардани чораи ҷавобгарии ҷиноятӣ ва намуди ҷазо ба назар гирифта шаванд. Бо мақсади татбиқи муқаррароти м. 8 КҶ ҶТ, ки мувофиқати ҷазоро ба хусусият ва дараҷаи барои ҷамъият хавфнокии ҷиноят, ҳолатҳои он ва шахсияти гунаҳгор муқаррар мекунад, дар қонунгузории ҷиноятӣ меъёрҳое пешбинӣ шудаанд, ки ба ҳуқуқтатбиққунанда имконият медиҳанд, то фардикунонии ҷазоро истифода намояд.

Меъёрҳои ваколатдоркунандаи қонунгузории ҷиноятӣ, тавре ки ҳуқуқшиносон дуруст қайд мекунанд, доираи салоҳдиди судяҳоро дар ҷанбаҳои гуногуни истифодаи ҳуқуқи ҷиноятӣ муайян мекунанд [125, с. 6-7]. Ба онҳо таъин кардани ҷазо, ба ҷавобгарии ҷиноятӣ кашидан, аз ҷавобгарӣ ва ҷазо озод кардан, инчунин татбиқи чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ дохил мешаванд. Дар фарқият аз меъёрҳои манъкунанда, меъёрҳои ваколатдоркунанда ҳуқуқи салоҳдиди судяҳоро ба таври возеҳ ва дақиқ бо истифода аз истилоҳоти ба монанди «мумкин аст истифода шавад», «мумкин аст таъин карда шавад» ва ғайра пешбинӣ мекунанд. Мисоли равшан қ. 2 м. 24 КҶ ҶТ мебошад, ки пешбинӣ мекунад: «Ба шахсе, ки дар ҳолати номукаллафӣ кирдори барои ҷамъият хавфноки дар қонуни ҷиноятӣ пешбинишударо содир намудааст, чораҳои дорои хусусияти маҷбурии тиббии дар ҳамин Кодекс пешбинигардидаро таъин кардан мумкин аст» [1].

Гарчанде ки меъёрҳои ваколатдоркунанда ба таври қонунӣ ба шахс ҳуқуқи амалӣ намудани кирдорҳои мусбатро медиҳанд, бояд қайд кард, ки охирин номаҳдуд нест. Салоҳдиди судя, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ тавассути меъёрҳои ваколатдоркунанда амалӣ карда мешавад,

маҳдудиятҳои худро дорад. Масалан, «Озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ бо сабаби оштӣ шудан бо ҷабрдида» [1] бо салоҳдиди таҳқиқбаранда, муфаттиш, прокурор ё судя сурат мегирад. Аммо чунин қарор танҳо дар сурати риояи шартҳои зерини пешбининамудаи м. 73 КҶ ҶТ (ҳудуди салоҳдид) имконпазир аст:

а) ҷинояти содиркардаи шахс бояд дараҷаи начандон вазнин ё дараҷаи миёна бошад;

б) шахсе, ки онро содир кардааст, бояд бо ҷабрдида оштӣ кунад ва зарари ба ӯ расонидашударо талофӣ кунад.

Аз ин рӯ, салоҳдиди судяҳо, ки падидаи ҳуқуқии бо сабаби табиати ҳуқуқи ҷиноятӣ ба вуҷуд омадааст, дар қонунгузории ҷиноятӣ ҳам дар шакли меъёрҳои бевосита иҷозатдиҳанда ва ҳам бавосита тавассути меъёрҳои манъкунанда ифода карда мешавад. Хусусияти табиати ҳуқуқии он ва усулҳои ба расмият даровардани меъёрӣ имкон медиҳад, ки салоҳдиди судяҳо ҳамчун озодии интихоби қонунгузории ҷиноятӣ, ки истифодаи худсаронаи меъёрҳои ҳуқуқи ҷиноятиро истисно мекунад, муайян карда шавад. Салоҳдиди судяҳо зуҳуроти қонунии иҷозатдодашудаи иродаи ҳуқуқтатбиққунандагон, имконияти татбиқи «ман»-и худ дар доираи муқаррароти ҳуқуқӣ мебошад. Ба ибораи дигар, салоҳдиди судя дар заминаи ҳуқуқи ҷиноятӣ ҳуқуқи субъективии шахсе мебошад, ки қонуни ҷиноятро бо ҳаракати мустақил татбиқ мекунад, ки ба монанди ҳама гуна ҳуқуқи дигар на танҳо бо ҳаҷми имкониятҳои додашуда (озодии ҳуқуқӣ), балки бо мавҷудияти «лаҳзаи салоҳдид», мебошад [19, с. 54].

Шакли нишондодаи салоҳдиди судӣ ба принсипи қонуният, ки дар м. 4 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, мухолифат намекунад, зеро он аз меъёрҳои қонунгузории ҷиноятӣ бармеояд. Ин принсип ба ҳуқуқтатбиққунанда имкон медиҳад, ки ба ҳалли масъалаҳои ҷавобгарии ҷиноятӣ ва таъин кардани ҷазо ба гунаҳгор бо такя ба меъёрҳои қонуни ҷиноятӣ ва бо назардошти ҳамаи ҳолатҳои воқеии ҷиноят эҷодкорона муносибат намояд. Салоҳдиди судӣ, ки дар доираи қатъии қонунгузорӣ

амалӣ карда мешавад, «на танҳо ҳангоми интихоби яке аз роҳҳои қарори пешбининамудаи қонуни ҷиноятӣ, таъин кардани ҷазо, озод кардан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ ва ҷазо, инчунин ҳангоми истифодаи чораҳои маҷбурии дорои хусусияти тиббӣ татбиқ карда мешавад» [22, с. 14]. Он инчунин ҳангоми бандубасти ҷиноятҳо, аз ҷумла барои маънидодкунии дақиқи меъерҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ, ки бо истифода аз аломатҳои баҳодиҳанда таҳия шудаанд, истифода мешавад.

Таҳқиқро оиди субъекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҷамъбаст намуда, хулосаҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Бо дарназардошти муқаррароти м. 22 КҶ ҶТ, ки мафҳуми субъекти ҷиноятро мустаҳкам мекунад, ба сифати субъекти таркиби пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ шахси воқеии дилхоҳе, ки ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст баромад мекунад, аз он ҷумла: шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ, инчунин шахси бешаҳрвандӣ. Дар ин ҳолат ҷойи содир шудани кирдор ба эътирофи шахс ҳамчун субъекти ин ҷиноят таъсир намерасонад.

2. Дар раванди таҳқиқоти гузаронидашуда зарурати фарқ кардани амалҳо аз рӯйи хусусияти ба ҷамъият хавфнокашон ошкор гардид. Аз ҷумла, ба муомилот баровардани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок аз ҷониби шахсе, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад, дар муқоиса бо таркиби асосии ҷиноят (қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ), бо дараҷаи пастарини ба ҷамъият хавфнокӣ тавсиф мегардад. Дар ин асос пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 281 КҶ ҶТ қисми иловагӣ (чорум) ворид карда шавад, ки ҳолатҳои сабуккунандаи кирдори баррасишавандаро муқаррар мекунад. Ҳамчун варианти таҳрири нави меъёри пешниҳодшуда чунин ҷумлабандӣ пешниҳод карда мешавад: «Ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ, ки аз ҷониби шахсе содир шудааст, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк

накарда бошад» ва дар санксияи он чунин ҷазое пешбинӣ гардад, ки нисбат ба ҷазое, ки дар қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, сабуктар бошад.

3. То ҳол, диспозисияи м. 281 КҶ ҶТ як қатор ҳаракатҳои муҳимро, ки тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд, дар бар намегирад, – сухан дар бораи соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ва фиристодани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок меравад. Барои бартараф кардани ин камбудии қонунгузорӣ, илова кардани меъёри мазкур бо ҳаракатҳои зикршуда асоснок ба назар мерасад ва онро дар таҳрири зерин овардан зарур аст: «Тайёр кардан, соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол, фиристодан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ».

3.3. Аломатҳои фарқкунандаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд

Ҳангоми фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд, бояд ба назар гирифт, ки субъекти ҷиноят ба объекти моддӣ, яъне нишони пулӣ ё коғазҳои қиматнок таъсир мерасонад. Дар ин ҳолат рӯйхати предмети ҷиноят дар матни қонуни дахлдор дақиқ муайян карда шудааст ва имконияти тафсири васеъ кардани он вуҷуд надорад.

Таҳлили татбиқи меъёри ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ, ки ҷавобгариро барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) пешбинӣ мекунад, зарурати баррасии аввалиндараҷаи масъалаҳои фарқкунии таркиби ҷиноятҳои дар моддаҳои 281 («Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)») ва 247 («Қаллобӣ») КҶ ҶТ пешбинишударо ошкор мекунад.

Маҳаки асосии фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз қаллобӣ одатан сифати тайёр кардани маҳсулоти қалбакӣ (сохта) аз ҷиҳати шакл, андоза ва ранг мебошад. Ба ақидаи А. Шаталов, танҳо тайёр кардани нишонаҳои баландсифати пулӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ метавонад ҳамчун ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шаванд. Дар ин ҳолат кирдори вобаста ба қаллобӣ бо назардошти камаҳаммиятӣ ё набудани дониши касбии шахсони алоҳида нигаронида шудааст [109, с. 28].

Ба ақидаи Г.Н. Борзенков, «ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) метавонад ҳамчун як навъи қаллобӣ, ки ба объекти созишнома равона шудааст ва мақсади асосии он, одатан, тасарруфи молу мулк аз шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ мебошад, бандубаст карда шавад» [61, с. 220]. В. Вакуленко ва Н. Николский ин масъаларо муфассал баррасӣ карда, таъкид карданд, ки ба ҷамъият хавфнокии тайёр кардани пули қалбакӣ (сохта) нисбат ба фиреби одӣ хеле баландтар аст. Онҳо инро бо он асоснок кардаанд, ки тайёр кардан ва ба муомилот баровардани пули қалбакӣ (сохта) ба устувории гардиши пул зарар мерасонад [85, с. 31].

Бо таҳлили масъалаи фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз қаллобӣ, метавон хулоса кард, ки саҳв дар бандубаст бо маънидодкунии нодурусти мақсад, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, алоқаманд аст. Ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) намуди махсуси фиреб мебошад, ки тавассути объекти моддӣ – пул ё коғази қиматноки қалбакӣ (сохта) амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, баъзе судяҳо ва олимон хато карда, ин кирдорро ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда, далели он ки м. 281 КҶ ҶТ ба ҳимояи муомилоти пулӣ дар кишвар равона шудааст, нодида мегиранд. Ҳамин тариқ, мушкилоти фарқгузории қаллобӣ аз тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар маънидодкунии нодурусти м.

281 КҶ ҶТ мебошад. Аввал мақсади меъёрро ва сипас аломатҳои криминализатсиякунии ин ҷиноятро таҳлил кардан лозим аст. Азбаски ин кирдор дар меъёри махсус (м. 281 КҶ ҶТ) пешбинӣ шудааст, истифодаи меъёр оид ба қаллобӣ (м. 247 КҶ ҶТ) дар ин ҳолат ғайри қобили қабул аст.

Тавре зикр гардид, зарар ба муомилоти пулӣ метавонад танҳо бо роҳи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ки ҳам дар дохили кишвар ва ҳам берун аз он дар муомилоти қонунӣ қарор доранд, ба амал ояд. Дар замони худ коллегияи Судии Суди Олии ИҶШС, парвандаи Б. ва дигар шахсонеро, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани тангаҳои тиллои қалбакии даврaи пеш аз инқилоб машғул буданд, баррасӣ карда, ба хулосае омад, ки таркиби ҷинояти пешбининамудаи моддаи Кодекси ҷиноятӣ оиди тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) вуҷуд надорад [143, с. 42]. Ба муомилот баровардани чунин нишонаҳои пулӣ ҳамчун қаллобӣ, яъне фиреби харидор нисбат ба сифат ва нархи мол, ва худи тайёр кардан бо мақсади минбаъд ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун тайёрӣ ба содир кардани қаллобӣ бандубаст мегардад.

Дар аксари ҳолатҳо, ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардани пули қалбакӣ (сохта) новобаста аз сифати сохтани пулҳои қалбакӣ (сохта) ба миён меояд. Бо вуҷуди ин, ба муомилот баровардани ашёе, ки ба нишонаҳои пулии васлӣ монанд нест, ба низоми молиявӣ таҳдид намекунад. Аз ин рӯ, чунин ҳаракатҳо бояд ҳамчун қаллобӣ тасниф карда шаванд ва тибқи моддаи дахлдори Кодекси ҷиноятӣ, яъне бо м. 247 КҶ ҶТ тафтишот бурда шавад. Масалан, дар қарор аз 23 марти соли 1949 оиди парвандаи Б. ва дигарон, Коллегияи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятии Суди Олии ИҶШС ба муомилот баровардани нишонаҳои пули қалбакиро, ки бо роҳи буридани тасвирҳо аз маҷаллаҳо тайёр карда шудаанд, ҳамчун қаллобӣ бандубаст кард [143, с. 42].

Ба андешаи мо, мушкилот дар фарқгузорӣ байни ҷиноятҳои тайёр

кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва қаллобӣ аз сабаби номуайянии объекти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба вуҷуд омадааст, ки ба сифати он муносибатҳои қарзии пулӣ баромад мекунанд. Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) набояд ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликият баррасӣ карда шавад. Сухан дар бораи вайрон кардани тартиби муомилоти пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад. То он даме ки дар ин масъала фарқияти возеҳ муқаррар карда нашавад, байни мафҳумҳои муомилоти пулӣ ва муносибатҳои қарзӣ, ки баъзе муҳаққиқон ба он муносибатҳои молумулкиро низ илова мекунанд, нофаҳмиҳо идома хоҳанд ёфт. Ҳамин тавр, С.Н. Головко ҳангоми таҳлили фарқиятҳои байни тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва қаллобӣ (дар заминаи КҶ Федератсияи Россия) чунин изҳор менамояд: «Равиши объект ҳангоми ба муомилот баровардани коғазҳои қиматноки ғайридавлатӣ (масалан, саҳмияҳо) метавонад ба осонӣ ба молу мулке, ки на ба давлат дар симои Бонки Россия, балки ба соҳиби дигар тааллуқ дорад, гузаронида шавад, ки он ба таркиби ҷинояти қаллобӣ дохил мешавад, ки барои он ҷазои сабуктар пешбинӣ шудааст» [115, с. 105]. Аз ин рӯ, ӯ пешниҳод менамояд, ки ҳангоми баҳодиҳии ҳаракати ғайриқонунӣ онро ба назар гирифтан лозим аст, ки дар чунин ҳолатҳо қаллобӣ бояд ҳамчун ҳаракати ёрирасон баромад кунад, ки ба содир намудани ҷинояти асосӣ (тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)) мусоидат кунад ва ба он дохил карда шавад. Аммо, маълум нест, ки чӣ гуна муаллиф метавонад қаллобиро ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дохил кунад (бандубасти иловагӣ фаҳмо аст), инчунин чӣ гуна объекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) метавонад ба молу мулки Бонки Россия ё ягон соҳиби дигар интиқол дода шавад.

Мувофиқи нуқтаи назари мо, м. 281 КҶ ҶТ ба ҳифзи асъор ва коғазҳои қиматноки ҳам Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам давлатҳои хориҷӣ нигаронида шудааст. Ворид намудани ин модда мақсади фарқ кардани ҷиноятҳои марбут ба ғайриқонунӣ ба даст овардани ҳуқуқҳои молумулкӣ ва ҳуҷҷатҳои тасдиққунандаи ин ҳуқуқҳоро дорад.

Аз гуфтаҳои боло метавон ба хулоса омад, ки м. 281 КҶ ҶТ ба ҳифзи мақоми воҳиди пулӣ равона шудааст, ки фаъолияти дурусти муомилоти пулиро дар кишвар таъмин мекунад. Ин ҳолат ҷинояти дар ин модда пешбинишударо аз қаллобӣ – ҷинояти молумулкӣ фарқ мекунад.

Масъалаи фарқияти байни таркиби ҷиноятҳое, ки дар м. 281 КҶ ҶТ (тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)) ва м. 282 КҶ ҶТ (тайёр кардан ё ба муомилот баровардани картаҳои сохтаи (қалбакии) кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ ё дигар асноди пардохт) пешбинӣ шудаанд, баррасии махсусро талаб мекунад.

Хусусияти хоси м. 282 КҶ ҶТ дар он аст, ки предмети ин ҷиноят, дар фарқият аз м. 281 КҶ ҶТ, метавонад ҳуҷҷатҳое бошад, ки ҳамчун коғазҳои қиматнок тасниф карда намешаванд: кортҳои кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ, инчунин дигар асноди пардохт. Дар ин ҳолат, аз рӯйи дигар аломатҳои объективӣ ва субъективӣ ин ҷиноятҳо якхела мебошанд.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ корти кредитӣ ҳамчун ҳуҷҷати пардохти шахсӣ ҳисобида мешавад, ки аз ҷониби бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ваколатдор ба муштариёне, ки дар ин муассисаҳо ҳисоб доранд, дода мешавад. Ин ҳуҷҷат имкон медиҳад, ки молҳо ва хидматҳо аз ҳисоби маблағҳои бонк ба қарз пардохт карда шаванд. Корти ҳисоббаробаркунӣ (дебетӣ) дар суратҳисоби муштарӣ маблағи муайянеро дар бар мегирад, ки дар доираи он ӯ метавонад маблағи молҳо ва хидматҳоро ғайринақдӣ пардохт кунад. Ба категорияи ҳуҷҷатҳои пардохтӣ, ки коғазҳои қиматнок нестанд, дар адабиёти

ҳуқуқии ҷиноятӣ супоришҳои пардохтӣ, талабот-супоришҳо ва аккредитивҳо дохил мешаванд. Дар ин ҳол, Б.В. Волженкин қайд мекунад, ки мавқеи ӯ бо таҷрибаи судӣ тасдиқ карда мешавад, авизо наметавонад предмети ҷинояти пешбининамудаи м. 187 КҶ Федератсияи Россия (мувофиқ ба м. 282 КҶ ҶТ) бошад [24, с. 380-381].

Таркиби м. 283 КҶ ҶТ, ки барои суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) ҷавобгарӣ пешбинӣ намудааст, бо таркиби ҷинояти пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ, ки барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҷавобгарии ҷиноятӣ пешбинӣ мекунад, зич алоқаманд аст. Таъкид кардан муҳим аст, ки фарқиятҳои асосии байни ин ҷиноятҳо дар хусусиятҳои объект ва тарафи объективии ин кирдорҳо ифода мегардад.

Пеш аз ҳама, фарқияти ин ҷиноятҳо аз рӯйи объекти бевоситаи ҷиноят бояд қайд карда шавад. Мутобиқи м. 283 КҶ ҶТ, ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) ва ба таври оммавӣ тақсим (паҳн) кардани онҳо равона карда шудааст. Дар айни замон, тавре ки қаблан қайд карда шуд, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки фаъолияти устувори низоми пулию қарзиро кафолат медиҳанд, таҳдид менамояд.

Фарқи асосии байни ҷиноятҳои мазкур дар предмети онҳо дида мешавад. Дар сурати суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) (м. 283 КҶ ҶТ) маҳз коғази қиматноки эмиссионӣ предмети ин ҷиноят мебошад. Бояд қайд кард, ки м. 281 КҶ ҶТ инчунин ба коғазҳои қиматнок дахолат мекунад. Аммо бояд таъкид кард, ки предмети ҷиноят тибқи м. 283 КҶ ҶТ бо коғазҳои қиматноки эмиссионӣ маҳдуд аст, тавре ки «Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори коғазҳои қиматнок» аз 28 июни соли 2011 № 745» [4] муайян кардааст. Мувофиқи ин Қонун, «коғази қиматноки эмиссионӣ – маҷмуи ҳуқуқҳои молумулкӣ ва ғайримолумулкиро, ки боиси шаҳодат додан, гузашт

кардан ва иҷрои қатъӣ бо риояи шакл ва тартибе, ки Қонуни мазкур муқаррар намудааст, дар худ нигоҳ медорад, бо барориш паҳн карда мешавад, андоза ва муҳлати баробари иҷрои ҳуқуқҳоро дар дохили як барориш, новобаста ба вақти ба даст овардани коғази қиматнок, дорад» [4]. Ба чунин коғазҳои қиматноки эмиссионӣ Қонун саҳмияҳо ва вомбаргҳоро дохил мекунад. Ҳамин тариқ, метавон хулоса кард, ки предмети ҷиноят тибқи м. 283 КҶ ҶТ (суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия)) аз рӯйи ҳаҷми унсурҳои ташаккулёфтаи он нисбат ба предмети ҷиноят тибқи м. 281 КҶ ҶТ тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хеле маҳдудтар аст.

Хусусияти ҳуқуқӣ-ҷиноятии кирдор, ки м. 283 КҶ ҶТ-ро дар бар мегирад, мавҷудияти ҳаракатҳои зеринро пешбинӣ мекунад ва тарафи объективии ин ҷиноятро ташкил медиҳанд: «баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) ва ба таври оммавӣ тақсим (паҳн) кардани онҳо бидуни бақайдгирӣ мутобиқи тартиби муқарраргардида ё дидаю дониста истифода бурдани асноди сохта (қалбакӣ) барои бақайдгирии коғазҳои қиматнок» [1]. Ҷиняте, ки бо м. 281 КҶ ҶТ тавсиф шудааст, метавонад дар ду шакли гуногун, вале баробар содир карда шавад. Шакли аввал дар «тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ» [1], шакли дуюм бошад, бевосита бо «ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ» [1], алоқаманд аст.

Ҷиноятҳои баррасишаванда аз ҷиҳати субъекти содиршавӣ бакуллӣ фарқ мекунанд. Дар сурати тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) (м. 281 КҶ ҶТ) субъекти ҷиноят умумӣ аст, яъне он метавонад ҳар шахс бошад, дар ҳоле

ки суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) (м. 283 КҶ ҶТ) танҳо бо иштироки субъекти махсус имконпазир аст. Б.В. Волженкин субъекти ҷинояти суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) тибқи КҶ Федератсияи Россия (м. 185) (мувофиқ ба м. 283 КҶ ҶТ)-ро муайян карда, нишон медиҳад, ки «онҳо метавонанд шахсони зерин бошанд:

а) шахсоне, ки дар ташкилоти эмитент вазифаҳои роҳбарикунандаро ишғол мекунанд ё шахсони мансабдори мақомоти ҳокимияти иҷроия ё худидоракунии маҳаллӣ, ки эмиссияи коғазҳои қиматнокро амалӣ менамоянд ва барои дурустии маълумоти дар он пешниҳодшуда дар сурати ба он ворид кардани маълумоти нодуруст масъул мебошанд;

б) шахсони мансабдори мақомоти давлатии бақайдгиранда, ки барои гузаронидани бақайдгирии бароришиқоғазҳои қиматнок ва ҳисобот дар бораи бароришигузаронидашуда ваколатдор шудаанд, дар сурати тасдиқи эмиссия, ки дорои маълумоти нодуруст аст ё тасдиқи натиҷаҳои нодурусти эмиссия» [24, с. 364].

Аломатҳои фарқкунандаи тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз таркиби ҷиноятҳои ба он монандро таҳлил намуда мо ба хулосаҳои зерин омадем:

1. Ҳангоми баррасии аломатҳои таркиби ҷиноятеки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидаанд, муаллиф фарқияти ин кирдорро бо дигар кирдорҳои ба он монанд нишон додааст. Диққати махсус ба фарқ кардан аз чунин таркибҳо, ба монанди қаллобӣ (м. 247 КҶ ҶТ), тайёр кардан ё ба муомилот баровардани картаҳои сохтаи (қалбакии) кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ ё дигар асноди пардохт (м. 282 КҶ ҶТ), инчунин суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) (м. 283 КҶ ҶТ), дода шудааст. Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад, ки маҳакҳои фарқкунандаи кирдорҳои мазкур муайян карда шаванд, ки ба коҳиш додани хатогиҳои бандубасткунонӣ дар амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ, мусоидат мекунад.

2. Маҳаки асосии фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз қаллобӣ одатан сифати тайёр кардани маҳсулоти қалбакӣ (сохта) аз ҷиҳати шакл, андоза ва ранг мебошад. Вобаста ба ин, танҳо тайёр кардани нишонаҳои баландсифати пулӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ метавонад ҳамчун ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шаванд. Ғайр аз ин, мушкилот дар фарқгузорӣ байни ҷиноятҳои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва қаллобӣ аз сабаби номуайянии объекти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба вуҷуд омадааст, ки ба сифати он муносибатҳои қарзии пулӣ баромад мекунанд. Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) набояд ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликият баррасӣ карда шавад. Дар асоси ин, метавон ба хулоса омад, ки м. 281 КҶ ҶТ ба ҳифзи мақоми воҳиди пулӣ равона шудааст ва фаъолияти дурусти муомилоти пулиро дар кишвар таъмин мекунад. Ин ҳолат ҷинояти дар ин модда пешбинишударо аз қаллобӣ – ҷинояти молумулкӣ фарқ мекунад.

3. Фарқияти асосии м. 281 аз м. 282 КҶ ҶТ, пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки предмети ҷинояте, ки дар м. 282 КҶ ҶТ мустаҳкам гардидааст, ин ҳуҷҷатҳое мебошанд, ки ҳамчун қоғазҳои қиматнок тасниф карда намешаванд: кортҳои кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ, инчунин дигар асноди пардохт.

4. Аломатҳои фарқкунандаи м. 281 КҶ ҶТ аз м. 283 КҶ ҶТ асосан дар хусусиятҳои объект ва тарафи объективии ин кирдорҳо ифода мегардад. Фарқият аз рӯйи объекти ин ҷиноятҳо дар он ифода мегардад, ки мутобиқи м. 283 КҶ ҶТ, ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) ва ба таври оммавӣ тақсим (паҳн) кардани онҳо равона карда шудааст. Аммо, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба

муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки фаъолияти устувори низоми пулию қарзиро кафолат медиҳанд, таҳдид менамояд. Инчунин, фарқи дигари асосии ин ҷиноятҳо дар предмети онҳо дида мешавад. Ҳамин тариқ, предмети ҷиноят тибқи м. 283 КҶ ҶТ-ро танҳо коғазҳои қиматнок, аммо предмети м. 281 КҶ ҶТ-ро пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ташкил медиҳанд. Инчунин, дар м. 281 КҶ ҶТ субъекти ҷиноят умумӣ аст, аммо содиршавии м. 283 КҶ ҶТ танҳо бо иштироки субъекти зерини махсус имконпазир аст: якум – шахсоне, ки вазифаҳои роҳбарикунандаро ишғол мекунанд, ки эмиссияи коғазҳои қиматнокро амалӣ менамоянд ва барои дурустии маълумоти дар он пешниҳодшуда масъул мебошанд (дар сурати ба он ворид кардани маълумоти нодуруст); дуюм – шахсони мансабдоре, ки барои гузаронидани бақайдгирии бароришиҳои коғазҳои қиматнок ва ҳисобот дар бораи бароришиҳои гузаронидашуда ваколатдор шудаанд – дар сурати тасдиқи эмиссия, ки дорои маълумоти нодуруст аст ё тасдиқи натиҷаҳои нодурусти эмиссия.

ХУЛОСА

Дар натиҷаи таҳқиқот як қатор масъалаҳои назариявӣ ва амалиро таҳия кардан мумкин аст, ки фаҳмиши илмӣ ва мустаҳкамкунии қонунгузории онҳо ба такмили фишанги ҳуқуқии мубориза бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), мусоидат мекунанд. Ин дар навбати худ самаранокии ҳифзи ҳуқуқӣ-ҷиноятии низоми пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бозори байналмилалии асъорро баланд мебардорад. Таҳлили табиати ҳуқуқии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар асоси қонунгузории миллии ҷиноятӣ бо назардошти таҳлили муқоисавии амалияи хориҷӣ, инчунин омӯзиши ҷанбаҳои муосири назариявӣ ва амалии татбиқи м. 281 КҶ ҶТ имкон дод, ки як қатор хулосаҳои ҳам хусусияти назариявӣ ва ҳам ҳуқуқтатбиқнамоӣ асоснок карда шаванд:

1. Тайёр кардани пули қалбакӣ ҷиноятe мебошад, ки таърихи тулонӣ дорад. Дар марҳилаҳои гуногуни инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ қонунгузории ҷиноятии давлатҳои гуногун ба тафсири мафҳуми тақаллуби нишонаҳои пулӣ, инчунин ба арзёбии дараҷаи таҳдиде, ки чунин амалҳо барои устувории муносибатҳои ҷамъиятӣ доранд, муносибати гуногун нишон доданд [3–М].

2. Дар марҳилаҳои аввали он, ки робитаҳои иқтисодӣ ба таври кофӣ рушд накардаанд, тақаллуби пул асосан ҳамчун таҷовуз ба ҳуқуқҳои амволӣ ва манфиатҳои шахсони алоҳида дахл дошт. Дар ҷараёни ташаккули низоми пулию қарзӣ ва муқаррар кардани монополияи давлатӣ дар интишори нишонаҳои пулӣ тайёр ё паҳн кардани пулҳои қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок мақоми ҷинояти давлатиро ба даст меорад, ки барои он ҷазои қатъии ҷиноятӣ пешбинӣ карда мешавад. Ин ҷиноят ба шумули ҷиноятҳои махсусан вазнин дохил шуд. Ҳолати мазкур ба он вобаста буд, ки пул ва фишанги муносибатҳои бо он алоқаманд ҳамчун воситаи дар амал татбиқ намудани вазифаҳои давлатӣ, аз ҷумла дар даврони бунёди ҳаматарафаи ҷамъияти

сотсиалистӣ, аҳаммияти калидиро нигоҳ медоштанд. Дар айни замон, низоми муносибатҳои пулию қарзӣ дар доираи модели иқтисодиёти сотсиалистӣ ҳифзи боэътимодро тавассути воситаҳои ҳуқуқии ҷиноятӣ талаб мекард [2–М].

3. Дар заминаи рушди иқтисоди бозорӣ, табодули озоди молу хизматрасонӣ, ҳаракати қувваи корӣ ва ташаккули механизмҳои ҳамгироии иқтисодӣ хос аст. Вобаста ба ин, қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро ҳамчун ҷиноят, ки ба манфиатҳои иқтисодии субъектҳои фаъолияти хоҷагидорӣ зарар мерасонад, муайян менамояд [4–М].

4. Таҳлили маълумоти оморӣ, ки тамоюлҳои ҷиноятҳкории марбут ба тақаллуби нишонаҳои пулӣ ва қоғазҳои қиматнокро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, аз он шаҳодат медиҳад, ки як қатор омилҳои иҷтимоӣ на танҳо ба ҳифз, балки ба афзоиши доимии «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» дар шароити муосири иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Ба шумораи онҳо чунин омилҳо дохил мешаванд:

1) беҳтар кардани муносибатҳои байни давлатҳо, густариши робитаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, баланд бардоштани шаффофияти марзҳо, рушди тиҷорати байналмилалӣ, пайдоиши бозорҳои нави фурӯш, содда кардан ва афзоиши ҳамлу нақли байналмилалӣ. Гарчанде, ки ин равандҳо дар маҷмӯъ ба беҳтар шудани сифати зиндагии одамон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат мекунанд, онҳо ҳамзамон барои фаъолияти фаъолонаи гурӯҳҳои ҷиноятии муташаккили фаромиллӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғуланд, шароити мусоид фароҳам меоранд;

2) густариши шабакаҳои байналмилалии молиявӣ, ки гардиши пулии байнидавлатиро пурзӯр мекунанд, танзими давлатӣ ва назорати ҷараёни пулро хеле мушкил мекунанд. Ин барои пинҳон кардани миқдори зиёди пули қалбакӣ шароити мусоид фароҳам меорад;

3) муҳоҷирати афзояндаи аҳолӣ ва ташаккули диаспораҳои этникӣ дар кишварҳои гуногун аз ҷониби ташкилотҳои ҷиноятии фаромиллӣ барои ташкили гурӯҳҳои байналмилалии ҷиноятӣ, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ машғуланд, фаъолона истифода мешаванд. Ин гурӯҳҳо бо ҳамбастагии зиёд ва устуворӣ, ба таъсири мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, фарқ карда мешаванд;

4) фарқиятҳо дар қонунгузории ҷиноятии давлатҳои гуногун аз ҷониби шахсони ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) машғулбуда барои таъмини амнияти бештар ҳангоми содир кардани амалҳои ғайриқонунии марбут ба тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ, моҳирона истифода мешаванд;

5) ташаккули мегаполисҳои бисёрмиллӣ ҳамчун марказҳои фаъолияти молиявӣ ва тиҷоратӣ, ки дар низоми иқтисодии ҷаҳонӣ нақши калидӣ доранд ва интиқоли маблағҳои назаррасро таъмин мекунанд, барои истифодаи онҳо аз ҷониби гурӯҳҳои муташаккили ҷиноятӣ бо мақсади амалӣ намудани тақаллуби молиявӣ шароити мусоид фароҳам меорад. Ҳаҷми зиёди амалиёти молиявӣ дар чунин мегаполисҳо ошкор ва қатъ кардани фаъолияти ғайриқонунии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)-ро, ки амалҳои худро дар заминаи ҷараёни пулии қонунӣ пинҳон мекунанд, душвор мекунад;

6) паҳншавии технологияҳои пешрафта ва дастрасии онҳо барои амалӣ намудани ҷиноятҳои марбут ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), шароити мусоид фароҳам меорад [8–М].

5. Таҳлили заминаи меъёрӣ ва амалияи ҳуқуқтатбиқномоӣ аз хусусияти махсус доштани ҷиноятҳои вобаста ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар низоми кирдорҳо дар соҳаи фаъолияти иқтисодӣ шаҳодат медиҳад. Ба

сифати самти афзалиятноки ҳимояи ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ҳифзи муносибатҳои ҷамъиятие баромад мекунанд, ки ташкил ва фаъолияти устувори гардиши пулро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин менамоянд – маҳз ҳамин муносибатҳо ҳамчун объекти бевоситаи таҷовузи ҷиноятӣ эътироф мешаванд. Ҳангоми таъсиррасонӣ ба нишони пулӣ муносибатҳои зикршуда зарар мебинанд, ки дар тағйирёбии нақши иҷтимоӣ ва сифати пул, коҳиш ёфтани даромади миллӣ ва инчунин вайрон шудани робитаҳо дар низоми гардиши байналмилалии асъор ифода меёбад [1–М].

6. Дар натиҷаи таҳлили муфассали предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) хулоса бароварда мешавад, ки коғазҳои қиматноки ғайриҳуҷҷатӣ ба сифати предмети ҷинояти мазкур баромад намекунанд. Вобаста ба ин, пешниҳод мегардад, ки қалбакӣ тайёр кардани саҳмияи ғайриҳуҷҷатӣ ҳамчун тайёрӣ ба ҷинояте, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бандубаст карда шавад [9–М].

7. Барои баҳодиҳии дурусти кирдоре, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст, бояд дараҷаи шабеҳияти ҳуҷҷати қалбакӣ бо ҳуҷҷати аслӣ муайян карда шавад. Дар ин ҳолат, асоснок карда шудааст, ки худи тарзи тайёр кардани пулҳои қалбакӣ ё қоғазҳои қиматнок, ба шарте ки сифати тасвир ва мавҷудияти ҳамаи унсурҳои ҳуҷҷат таъмин карда шавад, ба бандубасти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) таъсир намерасонад, аммо ҳангоми фардикунонии ҷавобгарӣ ва ҷазо бояд ба назар гирифта шавад. Дар ҳолатҳои ба таври возеҳ номувофиқатии пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ ба аслияти онҳо, ҳаракати шахс метавонад тибқи м. 247 КҶ ҶТ, яъне ҳамчун қаллобӣ бандубаст карда шавад [7–М].

8. Бо дарназардошти тавсифи комплексии аломатҳои тарафи объективии ҷинояти таҳлилшаванда, муаллиф чунин мешуморад, ки кирдор тибқи м. 281 КҶ ҶТ дар он ҳолате хотимаёфта эътироф мешавад, агар он бо тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардани ҳадди

ақал як нусхаи коғази қиматноки қалбакӣ ё нишони пулӣ, бо назардошти аломатҳои объективии муқаррарнамудаи таркиб ва хусусияти бандубастнамоии ҷиноятҳои нотамом, алоқаманд бошад. Дар ин ҳолат, ба итмом нарасидани тайёр кардани воҳидҳои минбаъда ба бандубасти ҷиноят ҳамчун ҷинояти хотимаёфта монеъ шуда наметавонад [5–М].

9. Ҳамчун нишонаҳои иловагии таркиби ҷиноят, ангеза, мақсад ва эҳсосот танҳо дар сурате ҳатмӣ дониста мешаванд, ки агар онҳо бевосита бо меъёри дахлдори Қисми махсуси КҶ ҶТ нишон дода шуда бошанд. Дар бандубасти ҳаракатҳое, ки бо тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) алоқаманданд, ангеза ва эҳсосот нақши ҳалкунанда надоранд ва танҳо ҳангоми таъин кардани ҷазо ба назар гирифта мешаванд. Аломатҳои зарурии таркиби ҷиноят, ки мавҷуд будани онҳо боиси пайдоиши тарафи субъективии ҷавобгарии ҷиноятӣ барои «Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» мегарданд, гуноҳ ва мақсад мебошанд [6–М].

10. Қонунгузории ҷиноятӣ «бевосита тайёр кардан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷиро» ҳамчун ҷиноят муайян мекунад. Аз ин рӯ, тайёр кардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) танҳо барои минбаъд ба муомилот баровардани онҳо ҳамчун ҷинояти пешбининамудаи қонун муайян карда мешавад. Тайёр кардани чунин ҳуҷҷатҳо бо мақсадҳои дигар ҳамчун ҷинояти номбаршуда баррасӣ карда намешавад. Мувофиқи таҷрибаи маъмулии судӣ, агар банкнотаи қалбакӣ аз банкнотаи аслӣ баръало фарқ кунад, инчунин ҳолатҳои дигари парванда мавҷуданд, ки ба қасди гунаҳгор дар фиреби бераҳмонаи доираи маҳдуди шахсон ишора мекунанд, чунин амалҳоро ҳамчун қаллобӣ бандубаст кардан мумкин аст, ки ҷавобгарӣ барои он дар м. 247 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидааст [7–М].

11. Бо дарназардошти муқаррароти м. 22 КҶ ҶТ, ки мафҳуми субъекти ҷиноятро мустаҳкам мекунад, ба сифати субъекти таркиби пешбининамудаи м. 281 КҶ ҶТ шахси воқеии дилхоҳе, ки ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст баромад мекунад, аз он ҷумла: шаҳрванди Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳрванди хориҷӣ, инчунин шахси бешаҳрвандӣ. Дар ин ҳолат ҷойи содир шудани кирдор ба эътирофи шахс ҳамчун субъекти ин ҷиноят таъсир намерасонад [8–М].

12. Ҳангоми баррасии аломатҳои таркиби ҷинояте, ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ гардидаанд, муаллиф фарқияти ин кирдорро бо дигар кирдорҳои ба он монад нишон додааст. Диққати махсус ба фарқ кардан аз чунин таркибҳо, ба монанди қаллобӣ (м. 247 КҶ ҶТ), тайёр кардан ё ба муомилот баровардани картаҳои сохтаи (қалбакии) кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ ё дигар асноди пардохт (м. 282 КҶ ҶТ), инчунин суиистифода ҳангоми баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) (м. 283 КҶ ҶТ), дода шудааст. Таҳлили гузаронидашуда имкон медиҳад, ки маҳакҳои фарққунандаи кирдорҳои мазкур муайян карда шаванд, ки ба коҳиш додани хатогиҳои бандубасткунонӣ дар амалияи ҳуқуқтатбиқнамоӣ, мусоидат мекунад [7–М].

13. Маҳаки асосии фарқ кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аз қаллобӣ одатан сифати тайёр кардани маҳсулоти қалбакӣ (сохта) аз ҷиҳати шакл, андоза ва ранг мебошад. Вобаста ба ин, танҳо тайёр кардани нишонаҳои баландсифати пулӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ метавонад ҳамчун ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) бандубаст карда шаванд. Ғайр аз ин, мушкилот дар фарқгузорӣ байни ҷиноятҳои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ва қаллобӣ аз сабаби номуайянии объекти ҷинояти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба вуҷуд омадааст, ки ба сифати он муносибатҳои қарзии пулӣ баромад мекунанд. Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки

қалбакӣ (сохта) набояд ҳамчун ҷиноят ба муқобили моликият баррасӣ карда шавад. Дар асоси ин, метавон ба хулоса омад, ки м. 281 КҶ ҶТ ба ҳифзи мақоми воҳиди пулӣ равона шудааст, ки фаъолияти дурусти муомилоти пулиро дар кишвар таъмин мекунад. Ин ҳолат ҷинояти дар ин модда пешбинишударо аз қаллобӣ – ҷинояти молумулкӣ фарқ мекунад [7–М].

14. Фарқияти аосии м. 281 аз м. 282 КҶ ҶТ, пеш аз ҳама дар он ифода мегардад, ки предмети ҷиноятe, ки дар м. 282 КҶ ҶТ мустаҳкам гардидааст, ин ҳуҷҷатҳое мебошанд, ки ҳамчун қоғазҳои қиматнок тасниф карда намешаванд: кортҳои кредитӣ ё ҳисоббаробаркунӣ, инчунин дигар аснодии пардохт [7–М].

15. Аломатҳои фарқкунандаи м. 281 КҶ ҶТ аз м. 283 КҶ ҶТ асосан дар хусусиятҳои объект ва тарафи объективии ин кирдорҳо ифода мегардад. Фарқият аз рӯи объекти ин ҷиноятҳо дар он ифода мегардад, ки мутобиқи м. 283 КҶ ҶТ, ҷиноят ба муносибатҳои ҷамъиятӣ вобаста ба баровардани коғазҳои қиматнок (эмиссия) ва ба таври оммавӣ тақсим (паҳн) кардани онҳо равона карда шудааст. Аммо, тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ба муносибатҳои ҷамъиятӣ, ки фаъолияти устувори низоми пулию қарзиро кафолат медиҳанд, таҳдид менамояд. Инчунин, фарқи дигари асосии ин ҷиноятҳо дар предмети онҳо дида мешавад. Ҳамин тариқ, предмети ҷиноят тибқи м. 283 КҶ ҶТ-ро танҳо коғазҳои қиматнок, аммо предмети м. 281 КҶ ҶТ-ро пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта), ташкил медиҳанд. Инчунин, дар м. 281 КҶ ҶТ субъекти ҷиноят умумӣ аст, аммо содиршавии м. 283 КҶ ҶТ танҳо бо иштироки субъекти зерини махсус имконпазир аст: якум – шахсоне, ки вазифаҳои роҳбарикунандаро ишғол мекунанд, ки эмиссияи коғазҳои қиматнокро амалӣ менамоянд ва барои дурустии маълумоти дар он пешниҳодшуда масъул мебошанд (дар сурати ба он ворид кардани маълумоти нодуруст); дуюм – шахсони мансабдоре, ки барои гузаронидани бақайдгирии бароришии коғазҳои қиматнок ва ҳисобот дар бораи бароришии гузаронидашуда ваколатдор

шудаанд – дар сурати тасдиқи эмиссия, ки дорои маълумоти нодуруст аст ё тасдиқи натиҷаҳои нодурусти эмиссия [7–М].

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар натиҷаи таҳқиқи рисолаи диссертатсионӣ, ки ба мавзуи «Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта)» бахшида шуда буд, тавсияҳои зеринро оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот, пешниҳод менамоем:

1. Ҳангоми омӯзиши ҳамаҷонибаи тарафи объективии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) аниқ гардид, ки муайян кардани арзиши предмет барои аломати «миқдори калон», ки дар м. 281 КҶ ҶТ пешбинӣ шудааст ва муайян кардани он дар эзоҳ ба м. 283 КҶ ҶТ оварда шудааст, дар айни замон тавассути истифодаи усули маънидодкунии силсилавӣ, ки асосан ба мутахассисони соҳаи ҳуқуқшиносӣ маълум аст, амалӣ карда мешавад. Дар робита ба ин, барои самараноктар истифода бурдани аломати вазнинкунандаи «миқдори калон» муайян кардани мафҳуми он нисбат ба тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) на дар эзоҳи м. 283 КҶ ҶТ, балки бо роҳи дохил кардани эзоҳи алоҳида ба м. 281 КҶ ҶТ бо мазмуни зерин мақсаднок аст: «Таҳти мафҳуми миқдори калон дар моддаи мазкури ҳамин Кодекс чунин миқдоре ҳисобида мешавад, ки он аз андозаи нишондиҳанда барои ҳисобҳо як ҳазор маротиба зиёд бошад» [5–М].

2. Муайян гардидааст, ки дар КҶ ҶТ номувофиқати принсипи қонуният (м. 4 КҶ ҶТ) бо мафҳуми қасд (м. 28 КҶ ҶТ) ҷой дорад, зеро қонунгузор дар КҶ ҶТ мафҳуми қасдро нисбати ҷиноятҳои бо таркиби расмӣ пешбинишуда, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ бештар паҳн шудаанд, пешбинӣ накардааст. Вобаста ба ин, мақсаднок ҳисобида мешавад, ки дар м. 28 КҶ ҶТ мафҳуми қасди бевосита нисбати

ҷиноятҳои бо таркиби расмӣ пешбинишуда, ворид карда шавад. Бодарназардошти маънидодкунии илмии гуноҳ, муаллиф чунин хулоса мебарорад, ки мазмуни қасди бевосита ҳангоми содир кардани тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар он аст, ки шахс дарк мекунад, ки пул ё коғазҳои қиматноки қалбакиро тайёр мекунад ё ба муомилот мебарорад ва инро мехоҳад [6–М].

3. Дар раванди таҳқиқоти гузаронидашуда зарурати фарқ кардани амалҳо аз рӯйи хусусияти ба ҷамъият хавфнокашон ошкор гардид. Аз ҷумла, ба муомилот баровардани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок аз ҷониби шахсе, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад, дар муқоиса бо таркиби асосии ҷиноят (қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ), бо дараҷаи пастарини ба ҷамъият хавфнокӣ тавсиф мегардад. Дар ин асос пешниҳод карда мешавад, ки ба м. 281 КҶ ҶТ қисми иловагӣ (чорум) ворид карда шавад, ки ҳолатҳои сабуккунандаи кирдори баррасишавандаро муқаррар мекунад. Ҳамчун варианти таҳрири нави меъёри пешниҳодшуда чунин ҷумлабандӣ пешниҳод карда мешавад: «Ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ, ки аз ҷониби шахсе содир шудааст, ки хусусияти қалбакии онҳоро дарк накарда бошад» ва дар санксияи он чунин ҷазое пешбинӣ гардад, ки нисбат ба ҷазое, ки дар қ. 1 м. 281 КҶ ҶТ муқаррар шудааст, сабуктар бошад [1–М].

4. То ҳол, диспозисияи м. 281 КҶ ҶТ як қатор ҳаракатҳои муҳимро, ки тарафи объективии ҷинояти мазкурро ташкил медиҳанд, дар бар намегирад, – сухан дар бораи соҳиб шудан, нигоҳ доштан, интиқол ва фиристодани нишонаҳои пулии қалбакӣ ё коғазҳои қиматнок меравад. Барои бартараф кардани ин камбудии қонунгузорӣ, илова кардани меъёри мазкур бо ҳаракатҳои зикршуда асоснок ба назар мерасад ва онро дар таҳрири зерин овардан зарур аст: «Тайёр кардан, соҳиб шудан,

нигоҳ доштан, интиқол, фиристодан бо мақсади ба муомилот баровардан ё ба муомилот баровардани билетҳои қалбакии Бонки миллии Тоҷикистон, танга ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори Ҷумҳурии Тоҷикистон, асъори хориҷӣ ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ бо асъори хориҷӣ» [6–М].

НОМГӮИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва расмӣ:

[1]. Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 21 маи соли 1998. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http: // base.mmk.tj (санаи мурочиат: 03.05.2024).

[2]. Кодекси мадании Ҷумҳурии Тоҷикистон (Қисми якум) [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https: //majmilli.tj/кодекси-граждании-ҷумҳурии-тоҷикист-2/ ?ys clid=m 5z3 7ew6i 39426 83004 (санаи мурочиат: 16.01.2025).

[3]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://mmk.tj (санаи мурочиат: 03.05.2024).

[4]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи бозори қоғазҳои қиматнок» аз 28 июни соли 2011 № 745 [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https: //majmilli.tj/қонуни-ҷт-дар-бораи-бозори-коғазҳои-қи/?ysc lid=m5hwawr8os264800517 (санаи мурочиат: 16.01.2025).

[5]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2026» аз 1 декабри соли 2025, № 2203. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: http://base.mmk.tj (санаи мурочиат: 20.01.2026).

[6]. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13 июня 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //www.c onsultant.ru/ doc ume nt/cons _doc_LAW _10699/a102e84c c9f4d4ebfb14bbd4 74c1bbdaaf4c b1bf/ (дата обращения: 28.10.2024).

[7]. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id= 30418109 &pos=8;-106#pos=8;-106 (дата обращения: 28.10.2024).

[8]. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 г. (с изменениями и дополнениями от 12.07.2024 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: // online.z akon.kz/Do cument/?doc_i d=30414984&

po s= 198 9;-56#pos=1989;-56 (дата обращения: 28.10.2024).

[9]. Уголовный кодекс Латвийской Республики от 17 июня 1998 г. (в редакции от 2 февраля 2021 г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: // studyl ib.r u/doc/ 39386 31/ugolovnyj-kodeks-latvijskoj-respubliki-?ysclid =m2 swmoqe4h831379656 (дата обращения: 28.10.2024).

[10]. Уголовный кодекс Польши от 06 июня 1997 г. (с изменениями и дополнениями от 01 августа 2001 г.) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https:// const itutio ns.ru/?p=292 33&ysclid =m2syzbz nf76396 316 52 (дата обращения: 28.10.2024).

[11]. Уголовный кодекс Испании (Органический закон № 10/1995 от 23.11.1995 г. с изменениями, внесенными Органическим законом N 3/2011 от 28.01.2011г.). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //www.w ipo .int/ wipolex/ ru/legislation/details/11871 (дата обращения: 28.10.2024).

[12]. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии в редакции от 13 ноября 1998 г. по состоянию на 15 мая 2003 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: // kartaslov. ru/книги/ Уголовный_кодекс_ Федеративной_Республики_Германии/8 (дата обращения: 28.10.2024).

[13]. Уголовный кодекс Швейцарии 21 декабря 1937 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //ru. ruwiki. ru/wiki/Уголовный_ кодекс_Швейцарии (дата обращения: 28.11.2024).

[14]. Уголовный кодекс Франции от 22 июля 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //y uris t-o nline .org/laws/foreign /criminalcode_fr/ _doc-5-. pdf?ysc lid=m4g zxi43x2783975020 (дата обращения: 28.11.2024).

[15]. Свод законов Таджикской ССР [Текст]. Том 8. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 667 с.

[16]. Сборник документов по истории уголовного законодательства СССР и РСФСР, 1917-1952 гг. [Текст] / Сост.: проф. А.А. Герцензон; Под ред. [и с предисл.] проф. И. Т. Голякова. – М.:

Госюриздат, 1953. – 464 с.

[17]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 16 декабри соли 2026. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://president.tj/event/missives/54181 (санаи мурочиат: 30.01.2026).

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ:

[18]. Абдухамитов, В.А. Уголовное право: учебно-методическое пособие (Особенная часть) [Текст] / В.А. Абдухамитов. – Душанбе: РТСУ, 2013. – 81 с.

[19]. Алексеев, С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве [Текст] / С.С. Алексеев. – М., 1989. – 288 с.

[20]. Аминов, Д.И. Преступность в кредитно-банковской сфере. В вопросах и ответах [Текст] / Д.И. Аминов, В.П. Ревин. – М.: Брандес, 1997. – 120 с.

[21]. Аслаханов, А.А. Эволюция мирового терроризма [Текст] / А.А. Аслаханов. – М.: Право и закон, 2003. – 270 с.

[22]. Барак, А. Судейское усмотрение: Пер. с англ. [Текст] / А. Барак; Вступ. ст. М.В. Баглая. – М.: НОРМА, 1999. – 364 с.

[23]. Волженкин Б.В. Экономические преступления [Текст] / Б.В. Волженкин. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 1999. – 312 с.

[24]. Волженкин, Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономические преступления) [Текст]: монография / Б.В. Волженкин; Ассоциация «Юридический центр». – СПб: Юридический центр Пресс, 2002. – 639 с.

[25]. Гаухман, Л.Д. Преступления в сфере экономической деятельности [Текст] / Л.Д. Гаухман, С.В. Максимов. – М.: ЮрИнфоР. – М., 1998. – 293 с.

[26]. Горелик, А.С. Преступления в сфере экономической деятельности и против интересов службы в коммерческих и иных организациях [Текст] / А.С. Горелик, И.В. Шишко, Г.Н. Хлупина. –

Красноярск, 1998. – 259 с.

[27]. Боголепов, М.И. Государственный долг [Текст] / М.И. Боголепов. – СПб., 1910. – 570.

[28]. Брегель, Э.Я. Денежное обращение и кредит капиталистических стран [Текст] / Э.Я. Брегель. – М.: Госфиниздат, 1955. – 424 с.

[29]. Владимиров, В.А. Ответственность за корыстные посягательства на социалистическую собственность [Текст] / В.А. Владимиров, Ю.И. Ляпунов. – М.: Юрид. лит., 1986. – 224 с.

[30]. Волженкин, Б.В. Преступления в сфере экономической деятельности (экономическме преступления) [Текст] / Б.В. Волженкин. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. – 641 с.

[31]. Вышинская З.А. Об уголовной ответственности за хищение государственного и общественного имущества (Указ Президиума Верховного Совета СССР от 4 июня 1947 года) [Текст] / З.А. Вышинская. – М.: Юрид. изд-во Министерства юстиции СССР, 1948. – 36 с.

[32]. Даль, В. Толковый словарь живого русского языка [Текст] / В. Даль. – М., 1985. Т. 4. – 683 с.

[33]. Долан, Э.Д. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика [Текст] / Э.Д. Долан, К.Д. Кэмбел. – М., 1991. – 448 с.

[34]. Дьяков, С.В. Ответственность за государственные преступления [Текст] / С.В. Дьяков, А.А. Игнатьев, М.П.; Общ. ред. и введ.: Л.И. Барков – М.: Юрид. лит., 1988. – 224 с.

[35]. Жуков, Е.Ф. Деньги. Кредит. Банки. Учебник для студентов вузов по экон. спец. [Текст] / Е.Ф. Жуков, Л.М. Максимова, А.В. Печникова и др.; Под ред. д.э.н., проф., чл.-корр. РАЕН Е.Ф. Жукова. – М.: ЮНИТИ, 1999. – 623 с.

[36]. Искандаров, З.Х. Конституционно-правовые основы защиты прав человека и гражданина в уголовном процессе Республики Таджикистана [Текст] / З.Х. Искандаров. – Душанбе: Эҷод, 2008. – 181 с.

[37]. История СССР: с древнейших времен до наших дней [Текст].

В 2-х сер. В 12-ти т. / Гл. ред. совет: Б.Н. Пономарев (пред.) и др. – М.: Наука, 1980. Т. 5. – 653 с.

[38]. Кибальник, А.Г. Введение в международное уголовное право [Текст] / А.Г. Кибальник. – Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2001. – 271 с.

[39]. Клепицкий, И.А. Система хозяйственных преступлений [Текст] / И.А. Клепицкий. – М.: Статут, 2005. – 570 с.

[40]. Ковалев, М.И. Понятие преступления в советском уголовном праве [Текст] / М.И. Ковалев. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 203 с.

[41]. Красавина, Л.Н. Денежное обращение и кредит при капитализме [Текст]: Учебник по специальности «Финансы и кредит» и «Международные экономические отношения» / Л.Н. Красавина, А.С. Гальчинский, В.Н. Шенаев и др.; под ред. Л.Н. Красавиной. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 1989. – 366 с.

[42]. Крохина, Ю.А. Финансовое право России: учеб. для студентов вузов, обучающихся по направлению подгот. 521400 «Юриспруденция» и по специальностям 021100 «Юриспруденция», 023100 «Правоохранит. Деятельность» [Текст] / Ю.А. Крохина; М-во юстиции Рос. Федерации, Рос. Правовая акад. – М.: Норма, 2004. – 689 с.

[43]. Кузнецова, Н.Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву [Текст] / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 203 с.

[44]. Курс советского уголовного права. Часть особенная. Т. 4 [Текст] / Беляев Н.А., Глистин В.К., Лейкина Н.С., Лясс Н.В., и др. Отв. ред.: Н.А. Беляев – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1978. – 558 с.

[45]. Лопашенко, Н.А. Вопросы квалификации преступлений в сфере экономической деятельности [Текст] / Н.А. Лопашенко. – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1997. – 179 с.

[46]. Лопашенко, Н.А. Преступления в сфере экономической деятельности: понятие, система, проблемы квалификации и наказания

[Текст] / Н.А. Лопашенко. – Саратов: Изд-во СГАП, 1997. – 256 с.

[47]. Лукашук, И.И. Международное уголовное право [Текст] / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. – М.: Спарк, 1999. – 287 с.

[48]. Лунеев, В.В. Преступность XX века: мировые, региональные и российские тенденции [Текст] / В.В. Лунеев; Ин-т государства и права Рос. акад. наук. – М.: НОРМА, 1997. – 498 с.

[49]. Лунеев, В.В. Субъективное вменение [Текст] / В.В. Лунеев. – М.: Спарк, 2000. – 70 с.

[50]. Маркс, К. Капитал [Текст] / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1975. Т. 1. – 1080 с.

[51]. Меньшагин, В.Д., Пионтковский, А.А.; Редкол.: Пионтковский А.А., Ромашкин П.С., Чхиквадзе В.М. Курс советского уголовного права: Государственные преступления и преступления против социалистической собственности В 6-ти томах: Часть особенная. Т. 4 [Текст] / В.Д. Меньшагин, А.А. Пионтковский, Редкол.: А.А. Пионтковский, П.С. Ромашкин, В.М. Чхиквадзе. – М.: Наука, 1970. – 432 с.

[52]. Организованная преступность в России: теория и реальность: сборник статей [Текст] / Центр девиантологии, Центр изучения орг. преступности, Балт. ин-т экологии, политики и права; науч. ред. Я.И. Гилинский. – СПб: С.-Петерб. фил. ИС, 1996. – 96 с.

[53]. Пионтковский, А.А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Курс советского уголовного права: Общая часть [Текст] / А.А. Пионтковский. – М.: Госюриздат, 1961. – 666 с.

[54]. Пинкевич, Т.В. Криминологические и уголовно-правовые основы борьбы с экономической преступностью: Монография [Текст] / Т.В. Пинкевич. – М.: Российская криминологическая ассоциация, 2003. – 268 с.

[55]. Познышев, С.В. Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов особенной части старого и нового Уложений [Текст] / С.В. Познышев. – 2-е изд., испр. и доп. – М.:

Типография В.М. Саблина, 1909. – 516 с.

[56]. Пономарёв, Н.С. Уголовно-правовые средства борьбы с изготовлением и сбытом поддельных денег и ценных бумаг: Учеб. Пособие [Текст] / Н.С. Пономарев. – Горький: Горьков. высш. шк. МВД СССР, 1988. – 95 с.

[57]. Прохорова, Е.В. Расследование фальшивомонетничества [Текст] / Е.В. Прохорова, В.Л. Пуляхин. – М.: Всесоюзный научно-исследовательский институт (ВНИИ) МВД СССР, 1989. – 96 с.

[58]. Преступность и реформы в России [Текст] / под ред. А.И. Долговой. – М.: Криминологическая ассоциация, 1998. – 408 с.

[59]. Рарог, А.И. Вина в советском уголовном праве [Текст]: монография [Текст] / А.И. Рарог.; Науч. ред.: Б.В. Здравомыслов – Саратов: Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 186 с.

[60]. Рарог, А.И. Квалификация преступлений по субъективным признакам [Текст] / А.И. Рарог. – СПб., 2002. – 279 с.

[61]. Российское уголовное право. Общая часть [Текст] / Под ред. В.Н. Кудрявцева, А.В. Наумова. – М.: Спарк, 2000. – 454 с.

[62]. Российское уголовное право: Учебник: в 2 т. Т. 2. Особенная часть [Текст] / Под ред. Л.В. Иногамовой-Хегай, В.С. Комиссарова, А.И. Рарога. – М.: Проспект, 2006. – 656 с.

[63]. Сатторов, Г.С. Уголовное право. Особенная часть: Учебное пособие (альбом-схем) [Текст] / Г.С. Сатторов. – Душанбе, 2019. –144 с.

[64]. Сафарзода, Х.С. Предупреждение вовлечения молодежи в экстремистские организации: методическое пособие [Текст] / Х.С. Сафарзода. – Душанбе: Академия МВД Республики Таджикистан, 2017. – 31 с.

[65]. Скляров, С.В. Вина и мотивы преступного поведения [Текст] / С.В. Скляров. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 326 с.

[66]. Советское уголовное право. Часть Особенная: учебник [Текст] / Под ред. В.А. Владимирова, Н.И. Загородникова, Б.В. Здравомыслова. – М.: Юрид. лит., 1979. – 584 с.

[67]. Советское уголовное право. Особенная часть [Текст] / Под ред. Г.А. Кригера, Б.А. Куринова, Ю.М. Ткачевского. – М.: МГУ, 1982. – 472 с.

[68]. Сокольский, В. О нарушениях уставов монетных: Историко-юридическое исследование [Текст] / В. Сокольский. – Киев: Унив. тип., 1873. – 210 с.

[69]. Солопанов, Ю.В. Ответственность за фальшивомонетничество [Текст] / Ю.В. Солопанов. – М.: НИиРИО ВШ МООП РСФСР, 1963. – 92 с.

[70]. Таганцев, Н.С. Русское уголовное право. Часть общая: Лекции [Текст] / Н.С. Таганцев, д-ра уголов. права: в 2-х томах. Т. 1. – СПб: Гос. тип., 1902. – 815 с.

[71]. Тельнов, П.Ф. Ответственность за соучастие в преступлении [Текст] / П.Ф. Тельнов. – М.: Юрид. лит., 1974. – 208 с.

[72]. Тойнби, А.Дж. Постижение истории [Текст] / А.Дж. Тойнби, пер. с англ. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.

[73]. Трайнин, А.Н. Состав преступления по советскому уголовному праву [Текст] / А.С. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1951. – 388 с.

[74]. Трайнин, А.Н. Общее учение о составе преступления [Текст] / А.Н. Трайнин. – М.: Госюриздат, 1957. – 363 с.

[75]. Уголовное право. Часть общая: Учебное пособие [Текст] / А.А. Герцензон. – М.: РИО ВЮА, 1948. – 496 с.

[76]. Уголовное право. Особенная часть: Учебник [Текст] / Под ред. А.И. Рарога. – М.: ИМПЭ, 1997. – 474 с.

[77]. Уголовное право. Особенная часть: Учебник [Текст] / Под ред. И.Я. Козаченко, З.А. Незнамовой, Г.П. Новоселова. – М.: Норма-Инфра-М, 1998. – 768 с.

[78]. Уголовное право России. Особенная часть: Учебник [Текст] / Под ред. И.Э. Звечаровского. – М.: Юристъ, 2004. – 588 с.

[79]. Уголовное право. Общая и Особенная части [Текст]: Учебник / под ред. М.П. Журавлева, С.И. Никулина. – М.: Норма, 2004. – 816 с.

[80]. Фефелов, П.А. Механизм уголовно-правовой охраны [Текст] / П.А. Фефелов. – М.: Наука, 1992. – 230 с.

[81]. Флетчер, Дж. Основные концепции современного уголовного права [Текст] / Дж. Флетчер, А.В. Наумов. – М.: Юристъ, 1998. – 512 с.

[82]. Фойницкий, И.Я. Курс уголовного права. Часть особенная: Посягательства личные и имущественные [Текст] / Фойницкий И.Я. – 5-е изд. – С.-Пб.: Тип. М.М. Стасюлевича, 1907. – 442 с.

[83]. Якушин, В.А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве [Текст] / В.А. Якушин. – Тольятти: ТолПи, 1998. – 296 с.

III. Мақолаҳо ва маърузаҳо:

[84]. Бабаев, М.М. Борьба с преступностью как международная проблема [Текст] / М.М. Бабаев // Преступность и общество: сб. науч. тр. – М.: ГУ ВНИИ МВД России, 2000. – С. 18-22.

[85]. Вакуленко В. Некоторые вопросы применения ст. 87 УК РСФСР в судебной практике [Текст] / В. Вакуленко, Н. Никольский // Социалистическая законность. – 1964. – № 11. – С. 30-38.

[86]. Верин, В.П. О некоторых вопросах применения судами законодательства об ответственности за преступления против собственности [Текст] / В.П. Верин // Бюллетень Верховного Суда Российской Федерации. – М.: Юрид. лит., – 1995. – № 9. – С. 13-16.

[87]. Горяйнов, К.К. Латентная преступность: результаты исследования и меры борьбы [Текст] / К.К. Горяйнов // Латентная преступность: познание, политика, стратегия. Сборник материалов международного семинара. – М.: Изд-во ВНИИ МВД России, – 1993. – С. 19-38.

[88]. Зелинский, А.Ф. Психологическое содержание умышленной вины [Текст] / А.Ф. Зелинский, Н.И. Коржанский // Проблемы совершенствования уголовного законодательства на современном этапе: сб. науч. трудов. – Свердловск: – СЮИ, 1985. – С. 25-37.

[89]. Зоиров, Дж.М. Преступность современного Таджикистана:

предварительные подходы к исследованию [Текст] / Дж.М. Зоиров // Правовое поле современной экономики. – 2015. – №12. – С. 176-183.

[90]. Иванов, Н.Г. Акция как предмет мошенничества [Текст] / Н.Г. Иванов // Законность. – 2001. – № 8. – С. 43-47.

[91]. Карпушин, М.П. О некоторых вопросах квалификации валютных преступлений [Текст] / М.П. Карпушин // Советское государство и право. – М.: Наука, – 1964. – № 1. – С. 120-127.

[92]. Комиссаров, В.С. К вопросу о понятии транснациональных преступлений [Текст] / В.С. Комиссаров // Современные проблемы борьбы с транснациональной преступностью. Материалы международной научно-практической конференции (г. Сочи, 9-12 октября 2000 г.). – Краснодар: Изд-во Кубан. ун-та, – 2000. – С. 10-16.

[93]. Кузнецова, Н.Ф. Главные тенденции развития российского уголовного законодательства [Текст] / Н.Ф. Кузнецова // Уголовное право в XXI веке. Материалы международной научной конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М.В. Ломоносова 31 мая-1 июня 2001 г. – М.: ЛексЭст, – 2002. – С. 7-12.

[94]. Ларичев, В.Д. Уголовно-правовая характеристика фальшивомонетничества [Текст] / В.Д. Ларичев // Адвокат. – 2001. – № 3. – С. 3-10.

[95]. Манько, А.В. Подделка денег – порок и в России [Текст] /. А.В. Манько // Банковское дело. – 1997. – №1. – С. 36-39.

[96]. Махмудов, И.Т. К вопросу о прокурорском надзоре за соблюдением законодательства в сфере предпринимательской деятельности [Текст] / И.Т. Махмудов // Проблемы развития предпринимательства в Республики Таджикистан: теория и практика (материалы республиканского научно-теоретического семинара, посвященной 50-летию доцента кафедры предпринимательского и коммерческого права юридического факультетеа ТНУ Бобокалонова Г.М.) – Душанбе, ТНУ, 2014. – С. 79-89.

[97]. Марцев, А.И. Общественная вредность и общественная

опасность преступления [Текст] / А.И. Марцев // Правоведение. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та. – 2001. – № 4. – С. 148-155.

[98]. Назаров, А.Қ. Мафҳум ва намудҳои ҷиноятҳо дар соҳаи манфиатҳои корхонаҳои тиҷоратӣ [Матн] / А.Қ. Назаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои «700-солагии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳайёт» солҳои 2005-2015. – Душанбе, 2015. – С. 560-562.

[99]. Наумов А.В. Проблемы совершенствования УК РФ [Текст] / А.В. Наумов // Государство и право. – 1999. – № 10. – С. 46-49.

[100]. Никулин, С.И. Уголовная ответственность за изготовление либо сбыт поддельных денег или ценных бумаг [Текст] / С.И. Никулин // Законность. – 1995. – № 8. – С. 12-15.

[101]. Плешаков, А.М. Ценные бумаги в гражданском и уголовном праве: преступные злоупотребления и неосновательное обогащение [Текст] / А.М. Плешаков // Адвокат. – 1997. – № 12. – С. 13-23.

[102]. Побегайло, Э.Ф. Кризис современной российской уголовной политики [Текст] / Э.Ф. Побегайло // Преступность и уголовное законодательство: реалии, тенденции, взаимовлияние. Сборник научных трудов. – Саратов, – 2004. – С. 87-109.

[103]. Раҳмадҷонзода, Р.Р. Таъминоти таълимӣ ва илмии муқовимат ба коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Р.Р. Раҳмадҷонзода // Маводҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмию амалӣ дар мавзуи «Муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: роҳҳо ва натиҷаҳои он». – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – С. 26-28.

[104]. Сергеев, В.А. История регламентации уголовной ответственности за фальшивомонетничество [Текст] / Витвицкая С.С., Сергеев В.А. // Организованная преступность: проблемы и пути решения. Сборник научных трудов. – Ростов-на-Дону: РИНХ, – 2003. – С. 21-28.

[105]. Спиридонова, О.Е. Деньги в уголовном праве: знаки или символы [Текст] / О.Е. Спиридонова // Юридические записки

Ярославского государственного университета им. П.Г. Демидова. – Ярославль, – 2000. – Вып. 4. – С. 221-222.

[106]. Талан, М.В. Система преступлений в сфере экономической деятельности [Текст] / М.В. Талан // Налоговые и иные экономические преступления. Сборник научных статей. – Ярославль: Изд-во Яросл. ун-та, – 2001. – Вып. 3. – С. 25-36.

[107]. Халиков, Ш.Л. Причины и условия преступлений в сфере финансово–кредитных отношений [Текст] / Ш.Л. Халиков // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои «700-солагии Мир Сайид Алии Ҳамадонӣ», «Соли оила» ва Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳайёт» солҳои 2005 – 2015. – Душанбе, 2015. – С. 559-560.

[108]. Шарипов, Т.Ш. Концептуальные основы реформирования уголовного законодательства в сфере экономической деятельности [Текст] / Т.Ш. Шарипов // Материалы республиканской научно–теоретической конференции профессорско-преподавательского состава и сотрудников ТНУ, посвященной 20-й годовщине Дня национального единства и «Году молодёжи». – Душанбе, 2017. – С. 557-559.

[109]. Шаталов, А. Криминалистическая характеристика фальшивомонетничества [Текст] / А. Шаталов. // Российская юстиция. – 1998. – № 5. – С. 28-30.

[110]. Яковлев, А.М. Законодательное определение преступлений в сфере экономической деятельности [Текст] / А.М. Яковлев // Государство и право. – 1999. – № 11. – С. 38-43.

[111]. Яни, П.С. Проблемы уголовной ответственности за экономические преступления [Текст] / П.С. Яни // Законность. – 2001. – № 1. – С. 3-6.

IV. Диссертатсия ва авторефератҳо:

[112]. Азизов, У.А. Эволюция институтов преступления и наказания на территории исторического и современного Таджикистана: историко-

правовое исследование [Текст]: дис. … д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Азизов Убайдулло Абдуллоевич. – Душанбе, 2014. – 413 с.

[113]. Азимов, Н.Б. Теоритические основы имплементации норм международного права в уголовном законодательство Республики Таджикистан [Текст]: дис. … д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Азимов Назир Бозорбоевич. – М., 2013. – 441 с.

[114]. Аслаханов, А.А. Проблемы борьбы с преступностью в сфере экономики (криминологический и уголовно-правовой аспекты) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Аслаханов Асламбек Ахмедович. – М., 1997. – 40 с.

[115]. Головко, С.Н. Раскрытие и расследование фальшивомонетничества [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.09 / Головко Сергей Николаевич. – Нижний Новгород, 1998. – 212 с.

[116]. Камолов, З.А. Система наказаний по уголовному кодексу Республики Таджикистан [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Камолов Зубайдилло Аюбович. – Иркутск, 2009. – 193 с.

[117]. Қудратов, Н.А. Уголовная ответственность за преступления, связанные с банкротством: проблемы теории, практики и законодательства (по материалам Республики Таджикистан) [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Қудратов Некруз Абдунабиевич. – М., 2012. – 28 с.

[118]. Кучеров, А.И. Финансово-правовое регулирование золотовалютных резервов Российской Федерации [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.04 / Кучеров Антон Ильич. – М., 2018. – 142 с.

[119]. Леонтьев, Б.М. Ответственность за хозяйственные преступления по советскому уголовному праву [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Борис Михайлович Леонтьев. – М., 1969. – 709 с.

[120]. Максимова, И.Е. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): криминологический и уголовно-правовой аспекты [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Максимова Ирина Евгеньевна. – Владивосток, 2005. – 239 с.

[121]. Максимова, И.Е. Изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество): криминологический и уголовно-правовой аспекты [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Максимова Ирина Евгеньевна. – Владивосток, 2005. – 26 с.

[122]. Мирзоахмедов, Ф.А. Уголовная ответственность за терроризм по законодательству Республики Таджикистан и Российской Федерации (сравнительно-правовое исследование) [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Мирзоахмедов Фирдавс Ахмадович. – М., 2016. – 194 с.

[123]. Мирзоев, Қ.Х. Ғоратгарӣ: масоили танзими ҳуқуқӣ-ҷиноятӣ ва муқовимат бо он [Матн]: дис. ... ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Мирзоев Қобилҷон Холмуродович. – Душанбе, 2020. – 229 с.

[124]. Насурдинов, Э.С. Формирование правовой культуры в Республике Таджикистан в условиях углубления культурно-цивилизационных различий: проблемы теории и практики [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.01 / Насурдинов Эмомали Сайфиддинович. – Душанбе, 2014. – 432 с.

[125]. Поройко, М.С. Обязывающие и запрещающие нормы в уголовном праве [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Поройко Мирослава Сергеевна. – Казань, 2000. – 21 с.

[126]. Раджабов, К.Д. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с вымогательством [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Раджабов Комрон Давлатович. – Душанбе, 2018. – 175 с.

[127]. Раҳмонзода, М.Ҷ. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои фаъолияти ғайриқонунии бонкӣ мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дис. … ном. илм. ҳуқуқ: 12.00.08 / Раҳмонзода Муҳаммад Ҷамшед. – Душанбе, 2020. – 218 с.

[128]. Сафарзода, А.И. Уголовно–правовая охрана предпринимательской деятельности в Республике Таджикистан [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Сафарзода Анвар Ислом. – Душанбе, 2018. – 396 с.

[129]. Шарипов, Р.И. Уголовная ответственность за мошенничество по законодательству Республики Таджикистан [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Шарипов Рустамджон Исмоилхонович. – М., 2011. – 173 с.

[130]. Ясинов, О.Ю. Уголовная ответственность за изготовление или сбыт поддельных денег или ценных бумаг (фальшивомонетничество) [Текст]: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ясинов Олего Юрьевич. – М., 2006. – 170 с.

[131]. Яцеленко, Б.В. Противоречия уголовно-правового регулирования [Текст]: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.08 / Яцеленко Борис Викторович. – М., 1997. – 361 с.

V. Захираҳои электронӣ [электронный ресурс]:

[132]. Пять интересных фактов о таджикской валюте [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https: //halva.tj/ articles/faktc heking/pyat_ interes nykh_fakt ov_o_tadzhiks koy_valyute/?y sclid=m4q txts3 5z158752164 (дата обращения: 16.12.2024).

[133]. Пули миллӣ [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: https://president.tj/tajikistan/moneys (санаи мурочиат: 31.01.2026).

VI. Маводҳои таҷрибаи судӣ-тафтишотӣ:

[134]. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2004 № 3 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба дуздӣ, қаллобӣ, ғоратгарӣ ва роҳзанӣ» (бо тағйиру иловаҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 30 июни соли 2011, № 2 ва аз 18 ноябри соли 2013, № 15 ворид карда шудаанд) / Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ. – Душанбе, 2023. – С. 37.

[135]. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 19 декабри соли 2008 № 11 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ марбут ба гирифтан, додани пора ва ришвадиҳии тиҷоратӣ» (бо тағйиру иловаҳое, ки бо қарорҳои Пленум аз 23 ноябри соли 2012, № 30,

аз 29 сентябри соли 2014, № 7 ва аз 24 июли соли 2019, № 3 ворид карда шудаанд) / Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ. – Душанбе, 2023. – С. 76.

[136]. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 июни соли 2009 № 21 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои марбут ба одамкушӣ» (бо тағйиротҳое, ки бо қарори Пленум аз 23 ноябри соли 2012, № 29 ворид карда шудаанд) / Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ. – Душанбе, 2023. – С. 97.

[137]. Қарори Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 23 ноябри соли 2012 № 15 «Дар бораи таҷрибаи судӣ оид ба баррасии парвандаҳо марбут ба бандитизм» (бо тағйиру иловаҳое, ки бо қарори Пленум аз 14 июни соли 2013, № 8 ворид гардидаанд) / Қарорҳои Пленуми Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба парвандаҳои ҷиноятӣ. – Душанбе, 2023. – С. 191.

[138]. Маълумоти омории Сармаркази иттилоотӣ-таҳлилии Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи вазъ ва сатҳи ҷиноятқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи аз соли 2010 то 11 моҳи соли 2025.

[139]. Парвандаи ҷиноятӣ таҳтӣ №1-431/19. Бойгонии суди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе.

[140]. Парвандаи ҷиноятӣ таҳтӣ №1-374/21. Бойгонии суди ноҳияи Исмоили Сомонии шаҳри Душанбе.

[141]. Парвандаи ҷиноятӣ таҳтӣ №1-330/24. Бойгонии суди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе.

[142]. Парвандаи ҷиноятӣ таҳтӣ №1-364/24. Бойгонии суди ноҳияи Шоҳмансури шаҳри Душанбе.

[143]. Судебная практика Верховного Суда СССР. – 1949. – № 4. – С. 42.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРЁФТИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳое, ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расидаанд:

[1–М]. Исматов, Р.А. Хусусиятҳои объекти тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2024. – №6. Қисми II. – С. 267-271; ISSN 2413-5151.

[2–М]. Раҳмонзода, М.Ҷ., Исматов, Р.А. Таърихи ташаккули сохтакории пул ва коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) дар Тоҷикистон ва муқоисаи ҷавобгарии ҷиноятӣ бо қонунгузории хориҷӣ [Матн] / Р.А. Исматов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2025. – №4(40). – С. 153-161; ISSN 2414 9217.

[3–М]. Исматов, Р.А. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ оид ба ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2026. – №1(41). – С. 247-252; ISSN 2414 9217.

[4–М]. Исматов, Р.А. Таърихи ташаккул ва инкишофи қонунгузории ҷиноятӣ дар самти ҷавобгарӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё қоғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Қонунгузорӣ (Нашрияи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон). – 2026. – №1. – С. 309-314; ISSN 2410-2903.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмуаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ-амалӣ чоп шудаанд:

[5–М]. Исматов, Р.А. Ҷавобгарии ҷиноятӣ барои тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумуриявӣ

бахшида ба «75-солагии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон», «30-юмин солгарди қабули Конститутсияи ҶТ», «Соли маърифати ҳуқуқӣ эълон шудани соли 2024» ва нақши доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор Муллоев М.М. дар рушди илмҳои ҳуқуқи ҷиноятӣ, криминология ва ҳуқуқи иҷрои ҷазои ҷиноятӣ (22-юми июни соли 2024). – Душанбе: «Нашриёти Ватан Принт», 2024. – С. 236-243.

[6–М]. Мирзоахмедов, Ф.А., Исматов, Р.А. Баъзе масоили ҳуқуқӣ-ҷиноятии тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Маводи Конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзуи: «Қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон: таърих, муосир ва рушд» бахшида ба 27-умин солгарди қабули Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (21 маи соли 2025)». – Душанбе: «Нашриёти Академияи ВКД Ҷумҳурии Тоҷикистон», 2025. – С. 76-81.

[7–М]. Исматов, Р.А. Аломатҳои фарқкунандаи тайёр кардан ва ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматнои қалбакӣ (сохта), аз таркиби ҷиноятҳои ба он монанд [Матн] / Р.А. Исматов // Маводи конфренсияи байналмиллаии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи «Масоили ҳуқуқии танзими зеҳни сунъӣ дар шароити иқтисоди рақамӣ ва нақши он ба рушди соҳибкорӣ» дар ҳошияи қабули қатъномаи маҷмааи умумии СММ «Нақши зеҳни сунъӣ дар фароҳам овардани имкониятҳои навин барои рушди устувор дар Осиёи Марказӣ» аз 25-уми июли соли 2025 бо ибтикори Ҷумҳурии Тоҷикистон ва эълони солҳои 2025-2030 «Солҳои рушди иқтисоди рақамӣ ва иноватсия» (24-уми октябри соли 2025). – Душанбе: «Нашриёти Моҳи-Мунир», 2025. – С. 164-169.

[8–М]. Исматов, Р.А. Тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) ҳамчун яке аз шаклҳои ҷиноятккории муташаккили фаромиллӣ [Матн] / Р.А. Исматов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар асоси Барномаи давлатии «Муқовимат ба ҷиноятккорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» ва бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии

Тоҷикистон (13-уми марти соли 2026). – Душанбе: «Нашриёти Моҳи-Мунир», 2026. – С. 122-134.

[9–М]. Сайфуллозода, У.А., Исматов, Р.А. Предмети тайёр кардан ё ба муомилот баровардани пул ё коғазҳои қиматноки қалбакӣ (сохта) [Матн] / Р.А. Исматов // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар асоси Барномаи давлатии «Муқовимат ба ҷиноятқорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» ва бахшида ба 35-солагии Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (13-уми марти соли 2026). – Душанбе: «Нашриёти Моҳи-Мунир», 2026. – С. 174-183.

Замима

ШУМОРАИ ҶИНОЯТҲОИ СОДИРШУДАИ БА ҚАЙДГИРИФТАШУДА ВОБАСТА БА М. 281 КҶ ҶТ (ТАЙЁР КАРДАН Ё БА МУОМИЛОТ БАРОВАРДАНИ ПУЛ Ё ҚОҒАЗҲОИ ҚИММАТНОКИ ҚАЛБАКӢ (СОХТА)) ДАР ДАВРАИ АЗ СОЛИ 2010 ТО 11 МОҲИ СОЛИ 2025 [138]

№	СОЛ	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	11 моҳи 2025
1	Тайёр кардан ё ба муомилот бароварданипул ё қоғазҳои қимматноки қалбакӣ (сохта)	21	23	9	11	7	17	18	14	8	9	9	20	13	6	8	5
2	ЭЗОҲ																